

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DİLENCİLİK

Sabri SAĞLAM

**Danışman
Prof. Dr. Hüseyin ESEN**

İZMİR-2021

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İslam Hukuku Açısından Dilencilik” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının bibliyografyada gösterildiği ve çalışmamda bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2021

Sabri SAĞLAM

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
İslam Hukuku Açısından Dilencilik
Sabri SAĞLAM

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
İslam Hukuku Programı

İslâm, ferdin dünyada hayatını devam ettirmesi için gerekli olan şeylerin kullanımının ve tüketiminin mübah yoldan olmasını istemiştir. Her insandan istenen, kendi emeğiyle çalışıp kazanarak harcamasıdır. İslam, insanların alış-veriş, kiralama vb. bedelli akitlerde bulunmasına da müsaade etmiştir. Çalışmaya imkânı olmayanlar ya da imkânı olup kendisine ve ailesine yeterli olmayanlar için de İslam bazı yardımlaşmaları farz, bazılarını vacip, bazılarını ise sevap olarak teşvik etmiştir. Kendisinin çalışıp kazanması mümkün ve yeterli değilse hayatını devam ettiremeyecek duruma gelebilir. Tekrar çalışabilecek duruma gelene kadar veya insanlar yardım edene kadar dylenebilir.

Dilenmek en son kazanç yoludur, yani zaruri durumlarda izin verilen bir ruhsattır. Zaruri durumlarda izin verilen bir ruhsat, meslek haline dönüştürülemez. İhtiyacı yokken insanlardan, onların duygularını istismar ederek alınan şeyler âlimlerimizce habis (pis) olarak nitelendirilmiştir. Asıl olan kişinin bizzat çalışıp hayatını idame ettirmesidir. Fakir ve muhtaç durumda ise, Allah (c.c.) zekâtı farz kılmıştır, zenginler tarafından kendisine zekât verilir. Farz olan zekâtın dışında, kendisine yılda bir kere de olsa fitır sadakası verilir. Diğer zamanlarda hayırsever insanlar, kendisine farklı şekillerde yardım ederler.

Anahtar Kelimeler: Çalışmak, Kazanç, Mülkiyet, Dilenci, İslam, İslam Hukuku.

ABSTRACT
Master's Thesis
Begging In Terms Of Islamic Law
Sabri SAĞLAM

Dokuz Eylul University
Graduate School of Social Sciences
Basic Islamic Sciences Department
Islamic Law Program

Islam wanted the use and consumption of the things necessary for the individual to continue his life in the world in a permissible way. What is required of every human being is to work with his own labor and spend it by earning. Islam, people's shopping, rental, etc. It also allowed him to make paid contracts. Islam encourages some cooperation as obligatory, some as obligatory, and some as reward for those who either do not have the opportunity to work or those who have the opportunity but are not enough for themselves and their families. If it is not possible and sufficient for him to work and earn, he may become unable to continue his life. He can beg until he is able to work again or until people help.

Begging is the last means of earning, that is, a license that is allowed in cases of necessity. An authorized license cannot be converted into a profession in obligatory circumstances. Things that are taken from people by exploiting their feelings when they do not need it are described as malignant (dirty) by our scholars. The main thing is that the person himself works and maintains his life. If he is poor and needy, Allah (c.c.) has made zakat obligatory, and zakat is given to him by the rich. Apart from the obligatory zakat, he is given al-fitr alms once a year. Other times, benevolent people help him in different ways.

Keywords: Work, Gain, Ownership, Beggin, Islam, Islamic Law.

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN DİLENCİLİK

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA ÇALIŞMAK VE KAZANÇ

1.1. KESB KAVRAMININ SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI	5
1.2. ÇALIŞMAKLA İLGİLİ AYETLER	7
1.3. ÇALIŞMAKLA İLE İLGİLİ HADİSLER	8
1.4. ÇALIŞMANIN HÜKMÜ	8
1.4.1. Farz olan çalışma	8
1.4.2. Müstehap Olan Çalışma	15
1.4.3. Mübah Olan Çalışma	15
1.4.4. Mekruh Olan Çalışma	15
1.5. DEĞERLENDİRME	16

İKİNCİ BÖLÜM

MÜLK EDİNME YOLLARI

2.1. MÜLK KAVRAMI	19
2.2. MÜLKİYETİN ÇEŞİTLERİ	21
2.2.1. Konusu Bakımından Mülkiyetin Çeşitleri	21

2.2.1.1 Ayn Mülkiyeti	21
2.2.1.2. Menfaat Mülkiyeti	21
2.2.1.3. Deyn Mülkiyeti	22
2.2.2. Tamlık Bakımından Mülkiyetin Çeşitleri	22
2.2.2.1. Tam Mülkiyet	22
2.2.2.2. Nâkıs Mülkiyet	22
2.2.3. Bağımsızlık Bakımından Mülkiyet Çeşitleri	22
2.2.3.1. Müstakıl Mülkiyet	23
2.2.3.2. Şâyi' Mülkiyet	23
2.3. MÜLKİYETİN KAZANILMASI	23
2.3.1. Aslen Mülkiyeti Kazanma Yolları	24
2.3.1.1. İhrâz	24
2.3.1.2. Lukata	25
2.3.1.3. Rikâz	26
2.3.1.4. Hukuki Tağyir	27
2.3.1.5. Karıştırma ve Karışma	27
2.3.2. Devren Mülkiyeti Kazanma Yolları	28
2.3.2.1. Akitler	28
2.3.2.1.1. İvazlı Akitler	29
2.3.2.1.1.1. Bey' Akdi	29
2.3.2.1.1.2. İcâre	33
2.3.2.1.1.3. Karz	34
2.3.2.1.1.4. Sulh	34
2.3.2.1.2. İvazsız Akitler	35
2.3.2.1.2.1. Âriyet	36
2.3.2.1.2.2. Hibe	37
2.3.2.1.2.3. Vasiyet	37
2.3.2.1.2.4. Vakıf	38
2.3.2.1.2.5. Sadaka	40
2.3.2.1.2.6. İbrâ	43
2.3.2.1.2.7. Rehn-i Müsteâr	44
2.3.2.1.2.8. Muhâbât Satışı	45

2.3.2.2. Halefiyet	45
2.4. DEĞERLENDİRME	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİLENME VE DİLENCİLİK

3.1. DİLENME VE DİLENCİLİK TABİRLERİNİN ANLAMLARI	47
3.2. TARİHTEN GÜNÜMÜZE DİLENME VE DİLENCİLİK	54
3.3. DİLENCİLİĞİN MEVZUATTAKİ KONUMU	67
3.3.1. Millî Mevzuat	68
3.3.2. Arap Devletleri Mevzuatı	73
3.3.3. Batı Devletleri Mevzuatı	77
3.4. ÂYET VE HADİSLERDE DİLENME VE DİLENCİLİK	81
3.4.1. Dilenmeyle İlgili Ayetler	81
3.4.2. Dilenmeyle İlgili Hadisler	90
3.4.2.1. Dilenmeyi Yasaklamayan Hadisler	91
3.4.2.2. Dilenmeyi Yasaklayan Hadisler	96
3.5. DİLENME VE DİLENCİLİĞİN FIKHÎ BOYUTU	100
3.3.1. Nisap	100
3.3.1.1. Nisab-ı Ğmâ	101
3.3.1.2. Nisab-ı İstiğnâ	101
3.3.1.3. Dilenmeyi Haram Kılan Zenginlik	103
3.3.2. Zekât Verilecek Kimseler	105
3.3.1.1. Fakir ve Miskin	106
3.3.1.2. Zekât Verilecek Diğer Sınıflar	109
3.3.3. Mezheplere Göre Dilenmenin Hükmü	111
3.3.3.1. Hanefî Mezhebine Göre	112
3.3.3.2. Şâfiî Mezhebine Göre	116
3.3.3.3. Mâlikî Mezhebine Göre	119
3.3.3.4. Hanbelî Mezhebine Göre	121
3.3.4. Dilenmenin Caiz Olduğu Durumlar	122
3.3.5. Dilenmekle İlgili Diğer Hususlar	127

3.3.5.1. Camide Dilenmek	128
3.3.5.2. Mukaddesatı Dile Getirerek Dilenmek	131
3.6. DEĞERLENDİRME	135
SONUÇ	137
KAYNAKÇA	142

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselâm
b.	İbn
Bkz.	Bakınız
c.c.	Celle Celâluhu
Çev.	Çeviren
D.E.Ü.	Dokuz Eylül Üniversitesi
Der.	Derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	Editör
h.	Hicri
h. no.	Hadis No
Haz.	Hazırlayan
Hız.	Hazreti
m.	Miladi
md.	Madde / Maddesi
Nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan Sayfaya
s.a.s.	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
Sad.	Sadeleştiren
T.D.V.	Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	Tarihsiz
thk.	Tahkik eden
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
vs.	Vesaire

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin bütün dönemlerinde çalışıp kazananlar ve kazancı kendisine yetenler olduğu gibi, çalışmayan, çalışamayan veya çalışsa da kazancı kendisine yetmeyen, insanlardan isteyenler de olagelmıştır. Peygamber (s.a.s.) zamanında da böyle isteyenler vardı. İslam, her insanın evvela kendi el emeğiyle kazanıp geçinmesini teşvik etmiştir. Mübah mala el koyma, ivazlı ve ivazsız akit ve miras gibi mülk edinme yollarıyla geçimini temin etmesini salık vermiştir. Bütün bu durumlardan sonra kendine yetemeyenler için de başkalarının zorunlu veya gönüllü maddi yardımında bulunmasını istemiştir. Bu bağlamda zekât müessesesi farz kılınmış, zekâtın, Tevbe Sûresi 60. ayette zikredilen fakirle, miskinler, köleler, borçlular ve yolda kalmışlar gibi muhtaçlardan oluşan toplam sekiz sınıfa verilmesi emredilmiştir. Ramazan orucunu bozma, yemin bozma, zihar yapma ve hata ile insan öldürme gibi fiillerde karşılık olarak keffâretler konulmuştur. Bu keffâretlerin yedirme ve giydirme gibi maddi olanlarının sarf yerleri olarak fakirler gösterilmiştir. Ayrıca değişik vesilelerle yardımlaşma, hediye ve sadaka vermek teşvik edilmiştir. Fakirin ihtiyacını karşılayacak bu durumların olmadığı veya yetersiz kaldığı hallerde ise isteme/dilenme olgusu ortaya çıkabilmektedir.

Günümüzde dilenme ve dilencilik nasıl görmezden gelinmeyecek bir durum ise, tarihte de varlığı inkâr edilemez bir hakikattir. Çeşitli sebeplerle dilenme ve dilencilik artmış veya azalmış fakat varlığını her zaman devam ettirmiştir. Günümüzde ise dilenme ve dilencilik muhtemelen tarihte olduğundan daha yaygın hale gelmiş ve profesyonel dilencilik ortaya çıkmış, önceleri daha çok bireysel görülen dilenme, örgütsel dilencilik haline evrilmiştir.

Toplumda giderek yaygınlaşan dilenme ve dilenciliğin önlenmesi, en azından asgari düzeye indirilmesi için belediyelerin önlem almaya çalıştığı ve devlet düzeyinde kanunlar çıkarılmasına sebep olan dilencilik, çeşitli yönleriyle araştırılması gereken bir konudur. Birçok alanda dilenciliği konu alan çalışmalar yapılmıştır. İnsan hayatını ilgilendiren her konuda düzenlemeler getiren İslam'ın dilenme ve dilencilik konusunu ihmal etmesi düşünülemezdi. İslam'ın dilenme ve dilenciliğe nasıl baktığı hususu benim de merakımı celp etti.

İzmir Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde kursiyerliğim sırasında Dr. Süleyman Taş hocamın teşvikiyle İslam Hukuku açısından dilencilik konusunu araştırmaya başladım. Araştırmalarımız neticesinde dilenmekle ilgi verilen fetva ve bilgilerin yetersiz ve sathi kaldığını müşâhade ettim. Bu konuda İhtisas eğitimimde ödev hazırladım. Yüksek lisans tez belirleme zamanında danışmanım Prof. Dr. Hüseyin Esen hocamın tavsiyesiyle “İslam Hukuku Açısından Dilencilik” adı altında bu konuyu daha etraflıca araştırıp tez haline getirmeye karar verdik.

Biz bu çalışmaya karar verdiğimizde ülkemizde bu konuda İslam Hukuku yönünden inceleyen etraflı bir çalışma yoktu. Suudi Arabistan'da, 2002 yılında Muhammed Yakub Hayyât tarafından “Ahkâmü'l-Mes'ele ve'l-İsticdâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî” adıyla yapılmış olan bir yüksek lisans tezi¹ vardı. Bu tezden faydalandık.

18-19 Ekim 2008 tarihleri arasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı *Bir Kent Sorunu: Dilencilik “Sorunlar ve Çözüm Yolları”*² adı altında bir sempozyum düzenlemiştir. Bu sempozyumda dilencilik olgusu farklı yönlerden ele alınmış, İslam Hukuku yönünden de Prof. Dr. Celal Yeniçeri tarafından bir tebliğ sunulmuştur³. Bu tebliğ, faydalı olmakla birlikte İslam Hukuku yönünden bakıldığında genel bir değerlendirmeyi ihtiva etmekte, konunun derinliklerini içermemektedir. Dilencilik gibi önemli bir mevzu sadece İslam Hukuku açısından incelense bile bir tebliğ konusuna sığmayacak kadar kapsamlıdır. Adı geçen sempozyumdaki diğer tebliğlerden de gerektiğince faydalandık.

Dilencilikle ilgili hadislerin değerlendirmesinin yapıldığı, Mustafa Öztoprak'a ait 2013 yılında yayınlanmış bir makale⁴ de konumuz açısından önemli bir çalışmadır.

Tezimizle ilgili araştırmaları sürdürürken 2019 yılında İhsan Akay'a ait İslam Hukukunda Dilencilik⁵ adlı kitap basıldı. Bu kitaptan da azami derecede istifade edip bilimsel atıf kuralları çerçevesinde dipnotlarda belirttik.

¹ Muhammed Yakub Hayyât, **Ahkâmü'l-Mes'ele ve'l-İsticdâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke 2002.

² **Bir Kent Sorunu: Dilencilik, “Sorunlar ve Çözüm Yolları”**, Yayına Hazırlayan, Suvat Parin, Yıltan Matbaası, İstanbul 2009.

³ Celal Yeniçeri, “İslâm Öğretisinde Çalışıp Kazanma/Kesb İlkesi ve Emeksiz Kazanç Peşine Düşme Olarak Dilencilik ve Benzerlerine Bakış”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik, “Sorunlar ve Çözüm Yolları”**, Yayına Hazırlayan, Suvat Parin, Yıltan Matbaası, İstanbul 2009, ss. 259-283.

⁴ Öztoprak, Mustafa, “Dilencilik Konusundaki Hadislerin Kaynak Değeri ve Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi.” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, cilt: 22, sayı:2, ss. 83-109.

İslam Hukuku Açısından Dilencilik adlı tezimiz, Hayyât tarafından yapılan yüksek lisans tezi ve İhsan Akay tarafından yapılan İslam Hukukunda Dilencilik adlı çalışmalardan farklılık arz etmektedir. Ayet ve hadislere müracaat noktasında adı geçen eserler ve bu tez ortak noktaya sahiptir çünkü konuyla ilgili ayet ve hadisler oldukça sınırlı sayıdadır. Bu tezin adı geçen iki eserden farkı, araştırma ve değerlendirme yöntemidir. Tezimde her ne kadar ilk dönem eserlerine müracaat etmeye gayret etmiş olsam da daha sonraki ve modern dönemde yazılan eserlerden de faydalandım. Sadece ilk dönem eserlerinden faydalanmış olsaydım, günümüzdeki ilmi birikim ve değerlendirmeyi ihmal etmiş olurum. Dilencilik gibi bir mesele zamanla farklı şekil ve yöntemlere büründüğü için sonraki ve modern dönem çalışmalarına özellikle ihtiyaç bulunmaktadır. Tezimde farklılık arz eden diğer bir husus da, dilenciliği insan çalışma hayatında değerlendireceğim konum idi. Buna göre İslam dinin çalışma ve kazanca bakışını gösterebilmek amacıyla kesb/çalışma adlı bölümü birinci bölüm olarak aldım. Mülk edinme yolları da kesb/çalışma konusu ile alakalı olup dilencilikten daha önce ele alınması gereken bir konu idi. Mülk edinme yolları ana başlıklı kısmı da ikinci bölüm olarak ele aldım. Bölümleri sıralama şekli, dilenciliğin insan hayatında nereye konumlandırılabilceğine dair bakışımı da göstermektedir. Dilencilik madem zaruri durumlarda verilen bir ruhsattır, o zaman da zaruret durumundan önceki seçeneklerin tüketilmesi gerekir. Bu sebeple de dilencilik konusunu sona alarak bir uyum gözetmeye çalıştım.

Günümüzde dilencilik konusunda yapılan çalışmalar, farklı alanlarda ve çok sayıda bulunmaktadır. Bu konudaki farklı alan uzmanlarını çalışmaya dahil eden *Bir Kent Sorunu: Dilencilik “Sorunlar ve Çözüm Yolları”* adlı sempozyum, tespitlerime göre ülkemizde dilencilikle ilgili çalışmaların en kapsamlı olanıdır.

Çalışmamda konu ile alakalı anahtar kavramları klasik ve modern Arapça ve modern Türkçe sözlükler vasıtasıyla belirlemeye çalıştım. Fıkhın birinci kaynağı Kur'an-ı Kerim olması hasebiyle, konunun tanımı yapıldıktan sonra konumuzla alakalı hükme mesned teşkil eden ayetlerin meallerini verdim. Fıkhın ikinci kaynağı olan sünnetten de hükme mesned olan hadislerden önemli gördüğüm bir kısmının tercümelerini vermekle yetindim. Sonrasında fıkhi inceleme ve her bölümün sonunda kendi değerlendirmelerimle konuları bitirdim. Sonuç kısmında tezimde

⁵ İhsan Akay, **İslam Hukukunda Dilencilik**, 1. Baskı, Fecr Yayınları, Ankara 2019.

ulaştığım önemli noktaları arz ettikten sonra, dilencilik konusunda çalışmak isteyenlere önemli gördüğüm bazı hatırlatma ve tavsiyelerde bulundum.

Tezim bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kazanç/kesb konusu kısaca işlendi. Çünkü asıl olan, kişinin bizzat kendisinin çalışıp kazanmasıdır. İkinci bölümde mülk edinme yolları özetle incelendi. Üçüncü bölümde ise tezin omurgasını oluşturan en son kazanç seçeneği, daha doğrusu ancak zaruret halinde helal olan dilencilik konusu işlendi.

Dilenme ve dilencililiğin tam anlamıyla anlaşılması için, ilk iki bölümde kısaca ve özetle değindiğimiz çalışma ve mülk edinme yollarının bilinmesi elzemdir. Dilenme ve dilencilik tek başına iyi anlaşılamayacağı için diğer iki konuyla birlikte işlenmesi kanaatimize göre daha kapsayıcı ve anlaşılır olmasına yardım edecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA ÇALIŞMAK VE KAZANÇ

1.1. KESB KAVRAMININ SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

Arapçada Kesb (الكسب) sözlükte, mal kazanmak gibi insanın, bir pay elde etmek ve bir fayda sağlamak için çalışmasıdır. Kişi, fayda elde edeceğini umarak çalışırken zararlı olan şeyi de elde edebilir. Kesb, kişinin hem kendi kazancı için hem de başkasının adına kazanması için de kullanılır. İlk akla gelen manasıyla “*rızık talep etmektir*”.⁶ İktisâb (الاكتساب) ise kesb (الكسب) ile aynı manaya⁷ gelmekle beraber kişinin sadece kendisi için olan kazancı için de kullanılır. Arap dili ve edebiyatı âlimi olan İbn Cinnî(ö. 392/1002), Bakara Sûresi 2/286. ayetteki; (لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا (اكتسبت) (“...(*Herkesin*) *kazandığı* (*hayır*) *kendi fâidesine, yaptığı* (*Şer*) *kendi zararınadır. ...*”) كَسَبَتْ kelimesini *hasene* (*iyilik, sadaka, güzel amel*), اِكْتَسَبَتْ kelimesini ise *seyyie* (*günah, suç, kötülük*) ile açıklamıştır. اِكْتَسَبَتْ fiilinde harf ziyadesi olduğu için manası (كَسَبَتْ) fiilinden farklıdır. Sibeveyh (ö. 180/796)⁸ ise اِكْتَسَبَتْ fiilini ise أصاب (amaca ulaşmak) ile اِكْتَسَبَتْ fiilini ise تصرف (hareket, davranış, uygulama) ve اجتهد (çalışmak, gayret etmek) ile açıklamıştır.⁹ اِكْتَسَابُ sözlükte helal yollardan mal elde etmek manasındadır. Bu lafız hakiki anlamında ise her alanda kullanılabilir. اَنْفَقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ (...*kazandığınız şeylerin temizlerinden infak edin...*)¹⁰ Bu ayette helal yoldan kazanılan şeyler için kullanılmıştır. وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبْتُمْ أَيْدِيَكُمْ (*Sizi çarpan her musîbet, kendi ellerinizin (ihtiyarınızın) işleyib*

⁶ Halîl b. Ahmed Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Basrî, **Kitâbü'l- Ayn**, thk. Mehdi el- Mahzûmî, İbrahim es- Sâmerâî, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, ts, V, 315; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b el-Ezherî el-Heravî, **Tehzîbu'l-Luga**, thk, Muhammed Avez, Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, Beyrût 2001, X, 48; Ebû Nasr İsmâîl Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, **es-Sihah Tâcu'l- Luga ve Sihâhu'l- Arabiyye**, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l- ilm li'l- Melâyîn, Beyrût 1987, I, 212.

⁷ Cevherî, I, 212.

⁸ Tam adı; Ebû Bîşr (Ebû Osmân, Ebû'l-Hasen, Ebû'l-Hüseyn) Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârîsî'dir. Arap dili gramerine dair zamanımıza ulaşan ilk hacimli eserin yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisidir.

⁹ Ebu'l-Kasım el-Hasen b. Muhammed Râgıb el-İsfehânî, **Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân**, “k-s-b” 4. Baskı, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî, Dimeşk Beyrut, Dâru'l-kalem, ed-Dâru's-şâmiyye, 2009, s. 709; Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, 3. Baskı, Dâru Sâdir Beyrût h. 1414, I, 716; Mecduddin Muhammed b. Yakub Firuzabadî, **el-Kamûsu'l-Muhit**, 8. Baskı, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut 2005, I, 130.

¹⁰Bakara Sûresi 2/267.

kazandığı (günâhlar) yüzündendir.)¹¹ Bu ayette ise kişinin kendi aleyhine bir suç/günâh işlemesi kesb diye isimlendirilmiştir. Hırsızlığın cezasının bildirildiği; جَزَاءٌ بِمَا كَسَبَا (...kazandıklarına karşılık/ceza olarak...) ¹² yasaklanmış şeyi yaparak suç işleyenler için kullanılmıştır. Kesb kelimesi çeşitli şekilde kullanılabilmesine karşın, mutlak olarak kullanıldığında, kendisinden mal kazanmak anlaşılır.¹³

Türkçede kesb/kesp kelimeleri “kazanma, çalışarak kazanma, kazanç (bu anlamda daha çok kisb şeklinde kullanılmıştır), geçim sağlamak için yapılan çalışma ve sanat” manalarına gelir.¹⁴ Kesb kelimesi Arapça’dan dilimize anlamını koruyarak geçmiştir. Belki zamanımızda bu kelimeyi kullananı göremiyoruz. Dilin canlı bir varlık olduğu varsayıldığı için sürekli bir gelişme içindedir. Bu da bazı kelimelerin anlamlarının daralmasına bazı kelimelerin ise anlamlarının genişlemesine sebep olmuştur. Bazı kelimeler de anlam kayması yoluyla kök anlamından bambaşka anlamlara evrilmiştir. Bir kısım kelimeler ise miadını doldurmuş, artık kullanım alanında kalmamıştır. Kesb kelimesi de halk nezdinde kullanımdan ya kalkmış ya da çok az kimselerin kullandığı bir kelime haline gelmiştir.

Türkçede kazanç: “Bir maldan belli zaman aralıklarıyla edinilen gelir, emek karşılığı olarak alınan para veya ticari bir işten alınan kâr.”¹⁵, “Satılan bir mal, yapılan bir iş veya harcanan bir emek karşılığında elde edilen para, getiri, temettü” olarak tanımlanmıştır. Mecazen de “yarar, çıkar, kâr” manalarına gelmektedir.¹⁶

Kesb, terim olarak ise: “kişinin dini, ahlaki ve iktisadi hayatındaki her türlü kazanım”¹⁷, bir faydanın elde edilmesi yahut bir zararın defedilmesi sonucuna yönelik fiil ¹⁸anlamlarına gelmektedir. Bundan başka “sun‘, sa‘y ve fiil” benzeri sözcükler de “çalışma, çaba, üretme, iş” manalarını ifade etmektedir.¹⁹ Klasik fıkıh

¹¹ Şûra Sûresi 42/30.

¹² Mâide Sûresi 5/38.

¹³ Muhammed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme Serahsî, **el-Mebsût**, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1993, XXX, 244-245.

¹⁴ İlhan Ayverdi, “kesp-kesb”, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Seçil Ofset, İstanbul 2010, s. 661.

¹⁵ Ayverdi, s. 647.

¹⁶ Türk Dil Kurumu, “Kazanç”, **Türkçe Sözlük**, 9. Baskı, Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları, Ankara 1998, II, 1255.

¹⁷ Mustafa Çağrı, “Kesb”, **DİA**, Ankara 2002, XXV, 302.

¹⁸ Seyyid eş-Şerif Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed Cürçânî, “Kesb”, **et-Ta'rifât**, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 2003, s. 184; Heyet, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, “Kesb” Vezâratü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1992, XXXIV, 234. Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 305.

¹⁹ Çağrı, XXV, 302.

eserlerimizde, çalışmanın fıkhi hükmü, hangi durumlarda farz, mübah veya mekruh olacağı, çalışmanın faziletleriyle beraber “Kesb” başlığı altında izah edilmiştir.²⁰

Biz bu tezimizde Kesb kelimesinin ifade ettiği manayı, *çalışmak* kelimesi ile açıklayacağız.

1.2. ÇALIŞMAKLA İLGİLİ AYETLER

Kur’ân-ı Kerîm’de, pek çok ayet-i kerimede ahiret için çalışmayanlar yerilir, Allah(c.c.)’a inanıp emrettiklerini yapanlar ise övülür. Rızkı verenin Allah (c.c.) olduğu sıkça tekrarlanır. İnsanın bu dünyada bir nasibinin olduğu ve kendi çalışması ile geçinmesi gerektiği bildirilir. Aşağıdaki ayetlerde Allah (c.c.), insana verilen rızkı çalışarak elde etmesini, kazandıklarının da temizinden infakta bulunmasını emreder;

*İnsan için ancak çalıştığı vardır.*²¹

Namaz kılınınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan nasibinizi arayın.

*Allah'ı çok zikredin ki kurtuluşa eresiniz.*²²

*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır.*²³

İmam Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) bu son iki ayete dayanarak kesbin (çalışmak/kazanmak) farz olduğunu ve âlemin nizamının kesbe dayandığını söylemektedir.²⁴

*Allah'ın, kiminizi kiminize üstün kılmaya vesile yaptığı şeyleri (haset ederek) arzu edip durmayın. Erkeklerle kazandıklarından bir pay vardır. Kadınlara da kazandıklarından bir pay vardır. Allah'tan, O'nun lütfunu isteyin. Şüphesiz Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.*²⁵

*Allahın sana verdiği (maldan harcayıb) âhiret yurdunu ara. Dünyâdan nasıybini de unutma. Allahın sana ihsan etdiği gibi sen de (insanlara sadaka vererek) ihsanda bulun. Yer (yüzün) de fesâd arama. Çünkü Allah fesadcıları sevmez.*²⁶

Bu ayetlerde Allah (c.c.) insanların çalışıp kazanmasını, kazandıktan sonra tasaddukta bulunmasını emretmektedir.

²⁰ Serahsî, XXX, 244-287; Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'îl-i-muhtâr*, 6. Baskı, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2016, ss. 709-712.

²¹ Necm Sûresi 53/39.

²² Cuma Sûresi 62/10.

²³ Bakara Sûresi 2/267.

²⁴ Çağrıcı, XXV, 303.

²⁵ Nisa Sûresi 4/32.

²⁶ Kasas Sûresi 28/77.

1.3. ÇALIŞMAKLA İLE İLGİLİ HADİSLER

Burada çalışıp kazanmakla ilgili birkaç hadisi örnek olarak veriyoruz. Esasen bu konuda hadislerin sayısı epey fazladır. Konumuz İslam Hukuku ile ilgili olduğu ve hadisle ilgili derinlemesine araştırma yapmak amacıyla olmadığımız için, hükme kaynak teşkil eden birkaç hadisi vermekle yetindik.

Rasûlüllah (s.a.s.), Kur'an'ın açıklayıcısı (mübeyyin) olduğundan, ilgili ayetlerin gereği olarak hem kendisi çalışıp kazanmış hem de kazandıklarından tasaddukta bulunmuştur. Kendi elinin emeğini yemekten daha güzel bir kazancın olamayacağını söylemiş ve ashabına geçmiş peygamberlerden örnek vermiştir ki bir hadis şöyledir; *“Kişinin kendi emeğiyle çalışıp kazanmasından daha güzel bir kesb/kazanç yoktur.”*²⁷

Zübeyr b. Avvâm'dan (r.a.) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *Sizden birinizin urganını alıp (dağa gitmesi), sırtında bir bağ odun getirip satması ve böylece Allah'ın onun itibarını koruması, bir şey verip vermeyecekleri belli olmayan kimselerden dilenmesinden daha hayırlıdır.*²⁸

İlgili diğer bazı hadisler de şöyledir:

*Muhakkak ki yediğinizin en temizini kendi kesbinizden/çalıştığınızdan olandır.*²⁹
*En helâl ve güzel yediğiniz şey, kendi kazancınızdır. Çocuklarınız da kendi kazançlarınızındandır.*³⁰

*Hiç kimse, kendi iki elinin emeğinden meydana gelen kazançtan daha güzel ve daha helâl bir yiyecek yiyemez. Allah'ın Peygamberi Dâvûd Aleyhisselâm iki elinin emeğinden kazandıklarını yerdi.*³¹

1.4. ÇALIŞMANIN HÜKMÜ

1.4.1. Farz olan çalışma

İlmi öğrenmenin farz olması gibi, geçimini sağlamak ve ibadet için çalışıp kazanmak da farzdır. Allah (c.c.) emrettiği ibadetleri yapabilmek için vücudu ayakta

²⁷ İbn Mâce, “Ticârât”, 1.

²⁸ Buhârî, “Zekât”, 50.

²⁹ Ebû Dâvûd, “Büyu' ” 79; İbn Mâce, “Ticârât” 1, 64; Nesâî, “Büyu' ” 1; Tirmizî, “Ahkâm”, 22

³⁰ Ebû Davud, “Kitâbü'l-icâre”, 79; Nesâî , ”Büyu' ” 1; İbn Mâce, “Kitâbü't-ticâre” 1, 64; Tirmizî, “Ebvâbu'l ahkâm”, 22.

³¹ Buhârî, “Büyu' ”, 15.

tutmak gerekir. İnsanın bedeni zayıf düşerse ibadet yapacak gücü kalmaz. Kişiyi farz olan ibadete sevk edecek şey de farz olur. Bu durumda kişinin ibadetlerini yapabilecek kadar yemesinin farz olduğu ortaya çıkar. İbadete güç yetirebilmek için yemek yemenin farz olması dışında, insanın abdest almak ve temizlenmek için su kabına ihtiyacı vardır. Namaz kılmak için avret yerlerini örtecek elbiseye ihtiyaç duyar.³²

Kişinin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin iâşesini yeterli miktarda kazanmak için çalışması farzdır. Borçlarını ödemesi için de çalışması farzdır.³³ Aynı şekilde zor durumda olan anne-babanın yeterli miktarda ihtiyacı için de çalışmak farzdır.³⁴ Farzın dışında çalışmaya ise ruhsat verilmiştir. Mal biriktirmeye de müsaade edilmiştir. Rasûlüllâh (s.a.s.) de aile ferdlerinin bir senelik rızkını biriktirmiştir.³⁵

Ehli Sünnet ve'l-Cemaat fakihlerinin cumhuruna göre zaruri ihtiyaçları gidermek için çalışmak farzdır.³⁶ Ölmekten kurtulacak kadar yemek farzdır. Namazları kılmak ve oruç tutmayı kolaylaştırmak için yemek ise ecir kazandıran bir davranıştır.³⁷

Bu başlık altında “Nafaka” konusunu da işlememiz yerinde olacaktır. Nafaka sözlükte “*harcamak, tüketmek*” manalarına gelen “*infâk*” masdarından türetilmiştir ve “*azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddi değerler*” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “*hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar*” olarak ifade edilebilir. “*Aile hukuku veya mülkiyet ilişkisinden doğan bakım yükümlülüğü ve bu*

³² İmam Muhammed b. Hasan Eş-Şeybani, **el-Kesb**, thk. Süheyl Zakkar, Dimeşk, 1400, s. 34.

³³ Serahsî, XXX, 256; Mustafa b. Said Ruhaybânî, **Metâlibuulî'n-Nuhâ fî Şerhi Ğâyeti'l- Müntehâ**, 2. Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1994, VI, 341; Ömer Nasûhi Bilmen, **Büyük İslâm İlmihâli**, sadeleştiren; Mehmet Talû, Yasin Yayınevi, İstanbul 2002, s. 468. Faruk Beşer, İslâm'da sosyal güvenliği sağlayan müesseseleri genel olanlar ve kısmi olanlar diye ikiye ayırmıştır. Genel olanlar diye ayırdığı başlıkta ilk sıraya, bizim kişinin bizzat çalışmasını konu aldığımız, bizzat kişinin kendisinin çalışması prensibini “Ferdî Tedbir (Bireysel Yeterlilik)” olarak formüle etmiştir. (Faruk Beşer, **İslâm'da Sosyal Güvenlik**, 4. Baskı, Nûn Yayıncılık, İstanbul 2016, ss. 235-236.) Beşer'in kitabının muhtevasına göre bu formüle etme işi uygun düşse de, bizim konumuzla tam bir bağlantısı olmadığı için, biz o kavramı çalışmamızda kullanmadık. Beşer'in İslâm'da sosyal güvenliği sağlayan müesseseleri sayarken konu edindiği başlıkları tezimizin gerekli yerlerinde işledik.

³⁴ Heyet, **el-Fetâva'l-Hindiyye**, Dâru'l-fikr, ts. V, 349.

³⁵ Buhârî “Nafakât” 3; Heyet, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, “Kesb”, XXXIV, 235.

³⁶ Serahsî, XXX, 250.

³⁷ Mevsilî, ss. 709-711; **el-Fetâva'l-Hindiyye**, V, 348-350; Heyet, “Kesb”, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, XXXIV, 235; Bilmen, s. 468; Çağrı, XXV. 303.

kapsamda yapılan harcamalar anlamında”³⁸ kullanılmaktadır.³⁹ Türkçe’de nafaka yerine “*geçim masrafı*” veya “*geçim harcamaları*” kavramı kullanılır.⁴⁰

İslam Hukuku’nda nafaka kavramı sadece aile hukuku ile ilgili bir husus değildir. Nafaka kavramı ve nafaka yükümlülüğü aile dışında mülkiyet ilişkisinden meydana gelen nafaka türlerini de içine alır. Kişinin kendisi için olan harcamalar da nafakanın kapsamına girer. Sözümlü edeceğimiz diğer nafaka türleri ise başkasının geçim harcamalarını ifade eder. Bunlar da aile ilişkisinden meydana gelen nafaka, evlilik ve hısımlık nafakası olarak ikiye ayrılır. Mülkiyet ilişkisinden meydana gelen nafaka ise köle, hayvan ve cansız varlıkların nafakası olmak üzere üç kısma ayrılır. Karının nafakası kitap, sünnet, icma ve akıl ile sabittir.⁴¹

Evlilik nafakası, İslam âlimlerinin ittifakıyla nikâh akdinin sonuçlarındandır. Evlilikte nafaka dendiğinde yiyecek, mesken ve giyecek anlaşılır ve bu konudaki kullanılan nafaka kelimesi bu üçüne şamildir. Evlilikle ilgili olan ayetlere⁴² ve hadislere⁴³ de dayanarak İslam hukukçularının ekseriyeti fakir, hasta ya da gâib olsa bile kocanın evlilik nafakası borçlusu, zengin olsa da kadının nafaka alacaklısı olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Zahiri fakihlerden olan İbn Hazm ise zengin kadın fakir kocasının nafakasını temin etmek zorundadır görüşündedir. Nafaka borçlusu olan koca karısının, normal biçimde hayatını idame ettirebilmesi için sosyal durumuyla, örf ve âdete uygun olarak ve mali durumlarıyla mütenasip şekilde yiyecek, içecek, yaz ve kışa uygun olacak şekilde giyecek, güvenli bir mesken gibi ihtiyaçlarını temin etmek mecburiyetindedir.

Karının evlilik nafakasını hak edebilmesi için kocasıyla sahih bir nikâh akdiyle evlenmesi, onunla ortak bir evde oturması ve evliliğin gereklerini yerine getirmesi gerekmektedir. Kadın Ehl-i Kitap gibi farklı dinden olsa da evlilik akdinin yükümlülüklerini yerine getirince nafakaya hak kazanır.

³⁸ Nafaka yine terim anlam olarak şöyle de tanımlanmıştır; “Beslenme, giyim kuşam ve barınma ihtiyaçları ile (sağlık giderleri gibi) bunlara tabi olan şeylerden ibarettir.” Medeni Kanun’da (315/364 ve diğerleri) ise “Zaruret içinde bulunan kimseye nakdi ve istisnai hallerde aynı olmak üzere yapılan yardımdır.” Erdoğan, s. 443.

³⁹ Celal Erbay, “Nafaka”, **DİA**, İstanbul 2006, XXXII, 282.

⁴⁰ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Aile İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul 2009, s. 236.

⁴¹ Alâuddîn Ebû Bekr ibn Mes’ûd ibn Ahmed Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertî's-Şerâi'**, 2. Baskı Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, IV, 15-16.

⁴² Bakara Sûresi 2/228, 229, 233, 236; Nisa Sûresi 4/19; Talak Sûresi 65/1, 6, 7.

⁴³ Buhari “Nafakât”, 1, 9; Müslim, “Zekât”, 38, “Akziyye”, 7; Tirmizî “Tefsir” 9; Ebu Davud “Nikâh” 40-41.

Evlilik nafakası, alacak ahkâmına tabi olduğundan dolayı Maliki, Şâfiî ve Zahirilere göre bu nafakanın borç sıfatını kazanabilmesi için nafaka miktarının eşler tarafından veya mahkeme tarafından belirlenmesi şart değildir. Kadın nafaka alacaklısı konumunu kazandığı andan itibaren koca nafaka borçlusu haline gelir. Hanefi, Hanbelî ve Zeydîler'in görüşüne göre miktarı belirlenmemiş nafaka, alacak sıfatını kazanmaz. Bu sebeple nafaka kocanın zimmetinde borç olmaz. Nafaka alacağı başka alacaklardan öncedir ve asli ve zaruri ihtiyaçlardan olduğundan haczedilemez. Kadın geçmişe ait nafaka alacağından feragat edebilirse de henüz hak kazanmadığı nafakasından feragat edemez.

Koca nafakayı hiç ödemez veya eksik öderse kadın mahkemeye başvurur ve mahkeme nafakayı tayin eder. Koca bu nafakayı ödemek zorundadır.

Nafaka kocanın malından karşılanamıyorsa, mahkeme kocanın ödemesi koşuluyla üçüncü kişilerden kadının borç almasına karar verebilir. Bu borç kocanın zimmetinde deyn olarak vaki olur. İslam Hukukçularının büyük çoğunluğuna göre kocanın ölümü halinde kadın hamile olsa bile iddet nafakası değil miras alır. Boşanmalarda ise ister ric'i olsun isterse bain olsun kadın iddet nafakasına hak kazanır. İddet nafakası hamile kadınlarda doğum yapana kadardır.⁴⁴ İddet bekleyen kadının nafakasını kocası karşılamak zorundadır. Nâşizeliği⁴⁵ sebebiyle boşanan kadına iddet nafakası gerekmez.⁴⁶

Evlilik sebebiyle olan nafakanın bu kısmında kadının kocası tarafından ihtiyaçlarının karşılanmasını inceledik. Bu kısmın dilenme ve dilencilik konusuyla ilgisi şudur ki evli kadının ihtiyaçlarını kocası karşılar. Esasen kadın evlilik müddetince ve boşanmada beklediği iddet içerisinde çalışmak zorunda değildir. Çalışması gereken kocadır. Koca kadına nafakasını hiç vermese veya eksik verse, kadın mahkeme yoluyla nafakasını alır. Kocanın mal varlığı yetmediğinde mahkeme üçüncü kişilerden kocanın ödemesi koşuluyla kadının borç almasına karar verebilir.

⁴⁴ Mevsilî, ss. 540-546; Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin, **Ahvalü's-Şahsiyye fi's-Şer'ati'l-İslâmiyye**, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul ts. ss. 181-210; Erbay, XXXII, 282; Döndüren, ss. 236-241; Beşer, ss. 236-237; Komisyon, **Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi**, 4. Baskı, Yayına hazırlayan ve notlar ekleyen; Orhan Çeker, Mehîr Vakfı Yayınları Konya 2016, ss. 43-45. (Bu kararnamenin 92-101. maddeleri nafaka hakkındadır.)

⁴⁵ Nâşize; Kocasının hanesinden kocasının izni olmaksızın çıkarak, kendisini kocasından haksız olarak men eden kadın demektir. Erdoğan, s. 447.

⁴⁶ Komisyon, **Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi**, md. 150-151. (Bu kararnamenin 150-154. Maddeleri iddet bekleyen kadının nafakası hakkındadır.

Kadının, bırakalım dilenmesini, anlattığımız şartlarda çalışmasına bile gerek yoktur. Kocanın evli olduğu kadının nafakasını temin etmek için çalışmasının farz olduğu böylece anlaşılmış olmaktadır. Kadının çalışması durumunda zaten dilenme ve dilencilik yapamayacağı ortaya çıkar.

Hısımlık nafakasına gelince, bu nafaka türü, kan bağı bulunan yakınlar arasında meydana gelmektedir. Süt ve sıhrî hısımlıkta ise nafaka yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bugün nafaka alacaklısı olan hısım yarın nafaka borçlusu durumuna düşebildiği için hısımlık nafakası karşılıklı yükümlülük doğurabilir. İslam hukukçuları hangi kan hısımlarının birbirlerinden nafaka alacağı hususunda görüş birliğinde değildir. Hanefilere göre usul-fürû (anne, baba, büyükanne, büyükbaba, çocuklar ve torunlar) ve mahrem (birbiriyle evlenmeleri haram olan kan hısımları) kan hısımlığı olan yakınlar arasında meydana gelir. Amca, dayı, hala, teyze gibi kan hısımlığı olan zevi'l- erhâm bu kapsama girmektedir. Hanbelî ve Zeydilere göre ise usul-fürû ilk sırada gelmek üzere ashâb-ı ferâiz ve asabe olarak birbirlerine mirasçı olan yakınlardır. Şâfiî ve Ca'feriler'e göre sadece usul-fürû bu kapsamdadır. Sadece ana-baba ve çocuklar hakkında geçerli olur görüşü Mâlikîlere aittir. Zahirilere göre ise usul-fürû, kardeşler, diğer mahrem yakınlar ve hacbedilmemiş (ölene daha yakın bir varis sebebiyle mirastan mahrum edilmeyen) yani mirasa hak kazanabilme durumunda bulunan asabe de nafaka yükümlülüğü kapsamına dâhil olur. Yeterli mal varlığı olmayan veya kendisine yetecek kadar geliri olmayan çocukların ergenlik çağına kadar babaları tarafından nafakaları sağlanır. Babanın yokluğunda ise diğer usulleri tarafından veya diğer yakınları tarafından karşılanır. Çocukluk döneminde olan fûruun kendine yeterli malı ve geliri varsa ihtiyaçları başkası tarafından değil kendi malı ve gelirinden karşılanır. Evlenmemiş kız ergenlik çağına ulaşsa bile bakımı usulü veya hısımları tarafından karşılanır. Ergenlik çağına ulaşmış erkek, normal şartlarda usul ve hısımları tarafından nafakasının temin edilmesi zorunluluğu kapsamından çıkar. Fakat ergenliğe ulaşmış olan erkek fûrû, akli dengesinin bozukluğu, kötürüm derecesinde hasta, öğrenci olma durumu veya askerlik gibi durumlarda geçimini temin etmek için çalışmaktan aciz kalması durumunda yine nafakası usul ve hısımları tarafından karşılanır. Zengin durumda olmasa bile erkek usul çalışıp kazanarak fûruunun nafakasını temin etmekle mükelleftir. Usul kadınsa nafaka yükümlüsü olabilmesi için zengin sayılması gerekir. Usul dışında olan

yakınların nafaka borçlusu olabilmeleri zengin olmaları şartına bağlıdır. Fakirseler çalışıp nafakayı teminle yükümlü değillerdir.⁴⁷ Nafaka insanın hayatını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli olan şeyleri içine alır. İhtiyaç duyulan şeyler ise; gıda maddeleri, giyecek, mesken ve meskenin ihtiyacı olan ev eşyası, hizmet masrafları, küçüklerin bakımı için yapılacak harcamalar, tedavi ve doktor masrafları, evlenenler için çeyiz masrafları, ölüm halinde defin masrafları olarak kabul görmüştür. Bunların nafakanın içine girip girmediği hususunda görüş ayrılıkları bulunsa da lükse ve gösterişe kaçılmaması şartıyla örfe ve genel prensiplere göre makul bir belirleme noktasın İslam hukukçuları görüş birliğine varmışlardır.⁴⁸

Nafaka konusunda daha birçok tafsilat bulunmasına rağmen, burada dilenme ve dilencilikle ilgili olduğu kadarını aktarmakla iktifa ediyoruz. Hısımlık nafakasıyla dilenme ve dilencilik arasında doğrudan bir bağ vardır. Aralarında kan bağı olan yakınlar şartlara göre birbirlerinin nafakasıyla yükümlü olabilmektedir. Bu da ihtiyaçların temini ve dilenme gibi kişilik onurunu zedeleyen bir duruma düşmenin önündeki en büyük böylece engeldir. Hısımlar arasında nafaka ve diğer sadakalar gibi yardımlaşmaların meydana gelmesi, hem toplumsal dayanışmayı sağlayacak hem de insan onur ve haysiyetini koruyucu işlev görecektir. Birbirleriyle hısımlığı ve kan bağı olanlar belirli şartlar dâhilinde birbirlerinin nafakalarını temin ederler. Akraba olmayan kimseler için de tezimizin ikinci bölümünde işleyeceğimiz teberruât akitleri devreye girer. Bu akitler sayesinde akraba olmayanlar da birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermiş olur.

Mülkiyet nafakası ise, kölelerin, hayvanların ve cansız varlıkların nafakası olmak üzere üç çeşittir. a) Kölelerin nafakası; Kölelik zamanımızda geçerli olmasa da tarihte bunların nafakalarının neler olduğuna değinmek yerinde olacaktır. İslam köleliğin sebeplerini sınırlama, azadı teşvik, şartlarını iyileştirme ve tedricen ortadan kaldırılması için tedbirler almanın yanında, sosyal bir gerçeklik olan köleliğin mevcut olduğu zamanlarda onların haklarının ve menfaatlerinin gözetilmesi gayesiyle bazı tedbirler vaz' etmiştir. Rasûlüllâh (s.a.s.) kişinin mülkiyeti altında olan kölesinin onun kardeşi hükmünde olduğunu belirterek, kölesine sahibinin yediğinden yedirip giydiğinden giydirmesi gerektiğini, köleye gücünün yetmeyeceği

⁴⁷ Mevsîlî, ss. 546-550; Abdülhamid, ss. 210-219; Erbay, XXXII, 283; Döndüren, ss. 241-245.

⁴⁸ Erbay, XXXII, 284.

görevleri yüklememek gerektiğini, köleye gücünün yetmediği bir iş verdiğinde işi yaparken kölesine yardım etmesini emretmiştir.⁴⁹ Klasik fıkıh eserlerinin yazıldığı dönemlerde sosyal bir gerçeklik olarak devam eden kölelik hakkında tafsilatlı olarak hükümler yer almıştır. Kölelerin nafakası genel hatlarıyla şöyle söylenebilir; kölenin geçiminin sağlanması, giyecek, mesken, sağlık ve her çeşit temizlik ihtiyaçlarını içine alır. Nafaka miktarı, kölenin ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede bulunmalıdır. Bu da içinde bulunulan çevrenin durumuna ve örf'e göre belirlenmektedir. Bazı hukukçular ise evlenmek isteyen kölenin evlilik masraflarının da nafakasına dâhil olduğu görüşündedir. Efendi, çalışabilecek güce sahip kölesinin nafakasını temin etmekten kaçınırsa köle bizzat başka işlerde çalışarak nafakasını karşılar. Efendi kölenin bizzat çalışıp nafakasını kazanmasına izin vermiyorsa, mahkeme kölenin efendisine ya kölenin nafakasını karşılaması ya da çalışmasına izin vermesi hususunda tebligat gönderir. Kölenin sahibi buna uymazsa mahkeme kararıyla efendinin malından kölenin nafakası karşılanır.⁵⁰ b) Hayvanların nafakası; hayvanın hayatiyetinin devam etmesi ve yapısına uygun şekilde verimliliğini gerçekleştirecek harcamalarla birlikte sağlığını koruma noktasında her türlü tedavi ve baytarlık hizmetleri hayvanların nafakası olarak değerlendirilmektedir.⁵¹ c) Cansız varlıkların nafakası; mülkiyete konu olan cansız malların mümkün mertebe sürekliliğini sağlayacak ve kendilerinden istenilen amaçları yerine getirebilecek masrafların yapılması zorunlu görülmüştür. Yapılan bütün bu masraflar cansız varlıkların nafakası olarak değerlendirilmiştir. Müşterek mülkiyette her paydaş kendine düşen hisse oranında nafakayı öder veya hissesine düşen menfaatlerden diğer ortaklar yararına feragat eder. Müstakil mülkiyette ise kişinin kendi malına karşı nafakayı ifa etmediğinde nafakayı karşılamak için zorlama olamayacağı yönündeki fakihlerin genel kanaatine rağmen Zahiri ve Caferi fıkıhçılara göre cansız varlıklara karşı nafaka hâkim kararıyla zorlanabilir. Fakihlerin genel kanaati “iyiliği emredip kötülükten sakındırma” prensibi uygulanır şeklindeyken, bu iki mezhep hukukçularına göre hâkimin zorlama yapmaması hali, Kur'an'ın menfi saydığı

⁴⁹ Buhârî, “İtk”, 5; İbn Mâce, “Edeb”, 10; Müslim, “Zühd”, 74.

⁵⁰ Erbay, XXXII, 284.

⁵¹ Erbay, XXXII, 284.

şeyler olan ekili olan şeyleri yok etme ve bozgunculuk yapma⁵² kapsamına dâhil olmaktadır.⁵³

İmam Muhammed el-Kesb kitabında, fıkıh âlimlerince kişinin kendisi için çalışmasının mutlak olarak mübah görüldüğü fakat ihtiyaç halinde çalışmanın ise farz olduğunu belirtmiştir.⁵⁴

1.4.2. Müstehap Olan Çalışma

Farz olan çalışmadan fazla olarak, fakire yardım etmek ve akrabaya bağışta bulunmak için çalışmak ise müstehaptır. Bu ise nafile ibadetten daha faziletlidir. Bunun faydası başka kimselere de dokunmaktadır.⁵⁵

1.4.3. Mübah Olan Çalışma

Güzelleşmek/süslenmek veya müreffeh bir hayat sürmek için çalışmak ise mubahtır. Malı artırmak için çalışmak da mubahtır.

1.4.4. Mekruh Olan Çalışma

Helal yoldan da olsa, böbürlenmek, mal çokluğuyla övünmek, şımarıklık ve mağrurluk için çalışmak ise mekruhtur. Sahibini dünya ve ahiret helakine götüreceğinden dolayı Hanbelîler övünmek ve mal çokluğu için çalışmayı haram kabul ederler.⁵⁶

⁵² Bakara Sûresi 2/205.

⁵³ Erbay, XXXII, 285.

⁵⁴ İmam Muhammed, s. 37.

⁵⁵ Bilmen, s. 468.

⁵⁶ Ruhaybânî, VI, 342; Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr Kermî. **Gâyetü'l-müntehâfi'l-cem' 'l-İknâ' ve'l-Müntehâ**, Baskı, Düzenleyen: Yâsir İbrahim el- Mezrûî ve Râid Yusuf er-Rûmî, Kuveyt, Müessesetü Ğarrâs, 2007, II, 517.

1.5. DEĞERLENDİRME

Peygamber (s.a.s.) birçok hadisinde ashabını çalışmaya teşvik etmiştir. Bizzat kendisi de çalışıp ashabına örnek olmuştur. Kişinin oturup çalışmamasını hoş görmemiştir. Sahabe-i Kiram da bu emir ve irşadlarla kendi ellerinin emeklerini yemek için odun toplayıp satarak geçimlerini temin ederlerdi.⁵⁷ Kazandıklarını helalinden temin etmeye gayret gösterirlerdi. Dünya için de çalışırlardı, ahiret için de çalışırlardı. Dünyadan nasiplerini unutmazlardı. Hz. Ömer (r.a.) çalışıp kazanmanın derecesini cihadın derecesinin önünde kabul ederdi.⁵⁸

Çalışıp kazanmak, Allah (c.c.)'a ibadette kişiye yardım eder. Kişinin hayatını devam ettirecek kadar yemesi farzdır. Çünkü yaşamak asıldır. Yemek için de çalışmak şarttır. İslam, kişinin imkânı varken başkalarından geçinmesini hoş görmez. Bütün peygamberlerin meslekleri vardı. Mesela Nuh (a.s.) marangozdu, kendi çalışıp yedi.⁵⁹ Zekeriya (a.s.) da marangozdu.⁶⁰ Davud (a.s.) demirciydi.⁶¹ Peygamber (s.a.s.) çobanlık yapmıştı.⁶²

Bütün peygamberler kendileri çalışıp kazandıkları gibi ümmetlerini de çalışmaya teşvik etmişlerdir. “*Boş gezeni Allah (c.c.) da sevmez kul da.*” ifadesi, Türkçemizde kullandığımız çok güzel bir sözdür. Allah (c.c.) kazanç sağlamayı ibadet için sebep yapmıştır. Çalışmayıp başkalarının sırtından geçinen bazı kimseler olsa da, insanlar her zaman çalışmaktan yana tavır almışlardır. Çalışmak hususunda birbirleriyle yarışarak hayat sürmüşlerdir. Hayat da bu yarış içerisinde akıp gitmektedir.

Ayet ve hadislerden açıkça anlaşılan, çalışmak insanlara emredilmiş bir vecibedir. Peygamberler insanların en üstünleri iken bile çalışmışlardır. Başkalarından değil, kendi ellerinin emekleriyle geçinmişlerdir. Peygamberler ancak kendi şanlarına layık olanı yaparlar. O zaman, çalışmak, kazanç sağlamak da aslında bütün peygamberlerin sünnetini yerine getirmektir.

⁵⁷ İbn Mâce, “Kitâbü’r- ruhûn” 5.

⁵⁸ İmam Muhammed, s. 33.

⁵⁹ İmam Muhammed, s. 35.

⁶⁰ Müslim, “Fedail” 169.

⁶¹ İmam Muhammed, ss. 35-36.

⁶² Buhari, “İcare” 2; İbn Mâce, “Ticârât” 5; Mevsilî, s. 711; Komisyon, **Hadislerle İslam**, 2. Baskı, DİB Yayınları, Konya 2015, V, 33-42.

İnsandaki fitrat, bizzat kendi emeğiyle geçinmeyi gerektirir. Bir önceki nesil bir sonrakine mamur edilmiş bir dünya bırakmazsa her şey daha kötüye gider. Fakirlik korkusu insanlarda sürekli çalışıp kazanma arzusunu tetikler. Başkalarının önüne geçmek ister. İnsanın çalışması, rızkını kendi var etmesi değil, rızkını arama çabasıdır. *“Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helâl, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının.”*⁶³

Hz. Meryem' e Allah (c.c.) rızık vermiş fakat yine de hurma ağacını kendine doğru silkelemesini emretmiştir. ⁶⁴ Bahşedilen rızık elde etmeye de kesb diyebiliriz.

İnsanların içinde bazı duygular vardır; şehvet ve hırs gibi. İnsandaki hırs hem iyiye hem de kötüye meyyal bir vaziyettedir. Dinimiz hırsın da helal yoldan dizginlenmesi için kurallar koymuştur. Başkasının malını gasp etmenin,⁶⁵ faizin,⁶⁶ ihtikârın⁶⁷ vb. davranışların yasaklanması, bu tür kurallardan bazılarıdır. Kazanç elde ederken iyi niyetli olmak yani çalışma durumunda Allah rızasına erme ve diğer insanların huzur ve mutluluklarına katkı sağlama, içtimâî hayatı rahatlatma gibi, nefsanî istekleri aşan gayeler gözetmek, helalinden kazanmanın şart ve adabından sayılmaktadır. ⁶⁸

⁶³ Mâide Sûresi 5/88.

⁶⁴ *“Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”* Meryem Sûresi 19/25.

⁶⁵ Ebu Dâvûd, “Büyu’ ”, 90; Buhari, “Bedu’l-Halk”, 2, “Mezalim” 13; Müslim, “Müsâkât”, 142.

⁶⁶ Bakara Sûresi 2/275.

⁶⁷ İbn Mâce, “Ticârât”, 6; Ebu Dâvûd, “Menâsik”, 90; İhtikâr; insanların ve hayvanların gıdasını alıp kıtlık ve pahalılık zamanını beklemek üzere hapsedmek demektir. Erdoğan, s. 237.

⁶⁸ Çağrıcı, XXV, 302-304.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜLK EDİNME YOLLARI

İlk bölümde kişinin bizzat çalışarak hem kendi geçimini sağlaması hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlaması gerektiğini izah etmiştik. Kişinin zaruri ihtiyaçlarını temin etmesi, ailesine bakması ve borçlarını ödemesi için çalışıp kazanmasının farz olduğunu söylemiştik. Tezimizin konusu olan dilenme ve dilencilik ile bizzat çalışarak kazanma arasında bağ olduğunu önceki bölümde izah etmeye çalıştık. Bu bölümde mülk edinme yollarını işleyerek, dilenmeye gerek kalmadan kişi mülk sahibi olabileceğini, kendisi, ailesi ve borçlarını ödeyecek farklı yollar deneyebileceğini göstereceğiz. Bu bölümün gayesi, dilenmek gibi kişinin fazilet ve şerefini zedelemeye gerek kalmadan pek çok kazanç elde etme yolu bulunduğunu ortaya koymaktır. Mülk edinme yollarını işlemeyen dilenme ve dilencilik ele almaya çalışmış olsaydık konu iyi anlaşılabilirdi. Birinci ve ikinci bölümleri işleyerek dilenme ve dilencilik ne kadar dar bir yerde kaldığı ortaya çıkmış oldu. Bu bölümdeki seçenekler tüketilmeden dilenme ve dilencilik baş vurulamaz. Bu sebeple mülk edinme yollarını ikinci bölümde işlemek istedik. Bazı başlıklar direkt olarak dilenme ve dilencilikle alakalı olmasa da konu bütünlüğü açısından önemli olduğu için insicam bozulmadan sunulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de malın ve mülkün asıl ve gerçek sahibinin Allah (c.c.) olduğu, kullarından istediğine dilediği miktarda verdiği ifade edilir. Mülkün Allah (c.c.)'ın olduğunu vurgulayan bazı ayetler şunlardır;

*Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*⁶⁹

*Göklerin, yerin ve aralarındaki her şeyin hükümranlığı Allah'ındır. O, ne dilerse yaratır. Allah, her şeyin üstünde tam bir kudret sahibidir.*⁷⁰

*Şüphesiz göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız Allah'ındır. O, diriltir ve öldürür. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı vardır.*⁷¹

Allah (c.c.) gerçek sahibi olduğu mülkten, dilediği kimselere, Allah (c.c.)'a yönelerek ondan isteyenlere, güç ve kuvvetiyle çalışanlara ve mülk edinme yollarına başvuranlara dilediği kadar verir. Böylece bizzat Allah (c.c.) tarafından mülk

⁶⁹ Âl-i İmran Suresi 3/189.

⁷⁰ Mâide Suresi 5/17.

⁷¹ Tevbe Suresi 9/116.

edinme hakkı kullara verilmiş ve kullar da meşru yoldan mülk sahibi olmuş olurlar. Kur'an-ı Kerim'de bu hususta şöyle buyrulmaktadır;

“De ki: “Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsın. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin. Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın, ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. Dilediğine de hesapsız rızık verirsın.”⁷²

Bütün her şeyin mülkiyeti ve saltanatı Allah'ın elinde olduğuna göre mal, mülk gibi dünyevi ve adi şeyler için diğer insanların önünde kendini zelil etmeye gerek kalmaz. Böyle süfli şeyler için de imân, amel ve şahsiyetinden taviz verme durumuna ihtiyaç duyulmaz.⁷³

Görüldüğü gibi, mülkün gerçek sahibi Allah (c.c.)'tır ve dilediği kimseye dilediği miktarda verir. İnsan da çeşitli vesilelerle mülk sahibi olur. Sahip olduğu mülkte meşru ölçüler içerisinde dilediği gibi tasarruf eder.

Bu bölümde mülk kavramını açıklayıp ardından mülkiyet çeşitlerine kısaca temas edeceğiz. Aslen ve devren mülkiyeti kazanma yollarını açıkladıktan sonra değerlendirmeye bölümü bitirmiş olacağız.

2.1. MÜLK KAVRAMI

Sözlük manası olarak *“bir şeye sahip olmak, tasarrufta bulunmak, bir nesne üzerinde tek başına ve doğrudan hâkimiyet kurmak; güç, iktidar”* manasındaki mülk, terim olarak *“kişinin sahip olduğu, kendi başına tasarrufta bulunduğu mal”⁷⁴* anlamına gelmektedir. Mülk ile aynı kökten gelen ve yakın manalı olan milk ise fıkıh terimi olarak iki manada kullanılır:⁷⁵ 1. *“İster ayn ister menfaat olsun insanın mâlik sıfatıyla yani ihtisas⁷⁶ ve istiklâl ile üzerinde tasarrufa muktedir olduğu şeydir.”* 2. *“İnsan ile bir şey arasında hâsıl olan hukukî (şer’î) bağdır ve bu bağ sebebiyle insanın o şeyde müstakil olarak tasarrufu caiz ve başkasının tasarrufu*

⁷² Âl-i İmran Suresi 3/26-27.

⁷³ Hamdi Döndüren, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul 2008, (Ticaret ve İktisat) ss. 46-47.

⁷⁴ M. Macit Kenanoğlu, “Mülk”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXI, 540; Hasan Hacak, “Milk”, **DİA**, İstanbul, 2005, XXX, 62.

⁷⁵ Erdoğan, s. 377.

⁷⁶ “Elde edilen şeyin sırf elde edene ait kılınmasına *“kişiye ait kılma”* manasında ihtisas denir.” Döndüren, Ticaret ve İktisat, s. 45.

*yasak olmuş olur.*⁷⁷ Bazılarına göre mülk, mutlakdır ve insanlar üzerindeki tasarruf yetkisini de kapsar. Milk ise insanların dışında kalan şeyler üzerindeki tasarrufu ifade eder. Elde etme ve ihtisas (kişiyeye ait kılma) işlemlerinin sonucunda eşya ile kişi arasında ortaya çıkan hak ve yetki ilişkisine “*mülkiyet*”⁷⁸ denir. İlk dönem klasik fıkıh kitaplarında mülkiyet tabiri değil “*milk*” tabiri kullanılırdı, mülkiyet daha çok son dönem araştırmalarında kullanılmıştır.⁷⁹

Mallar gibi menfaatler de mülkiyete konu olur.⁸⁰ Şayet maddi bir eşyanın aynı ve menfaat hakkı ikisi de beraber tek bir kimseye aitse buna “tam mülkiyet”; ayn’a (eşya) ait mülkiyet hakkı birisine, menfaat hakkı başka birine ait olursa da böyle bir mülkiyete de “eksik (nâkıs) mülkiyet” denir.⁸¹ Bir ayn (eşya) üzerindeki eksik mülkiyet eninde sonunda tam mülkiyete intikal eder. Menfaat mülkiyeti ise daima nâkıs ve sürelidir.⁸² İslam Hukuku’nun tanıdığı ve koruduğu mülkiyet, meşru (helal) mülkiyettir. Bir mülkiyetin korunması için meşru yollardan kazanılmış olması gerekir. İslam, hırsızlık, rüşvet, kumar, dolandırıcılık ve gasp gibi kazanç yollarını yasaklamıştır. İslam, başka sistemlerin meşru kabul ettiği faiz gelirini de yasaklayarak, mülk edinmeye belirli sınırlandırmalar getirmiştir. İslam meşru kazanç yollarını çoğaltarak hem herkesin az veya çok mülke sahip olmasını hem de dağıtım aracı olan mülk edinme yollarıyla servetin geniş biçimde dağıtılması sistemini tesis etmiştir.⁸³

Mülkiyet İslam’dan önce var olan bir müessese idi. Çok eski zamanlardan bu yana gelen mülkiyet hakkını İslam kabul etmekle beraber, mülkiyetin kazanılması ve kullanılmasına dair bazı kısıtlamalar ve düzenlemeler getirmiştir.

Kur’ân’daki mülkiyetle alakalı ayetleri üç grupta ele alırsak birinci grupta, yerde ve gökte olan her şeyin Allah’ın mülkü olduğunu, dilediğine verip dilediğine de vermeyebileceğini; ikinci grupta, malların belli şahısların tasarrufunda olmasının,

⁷⁷ Cürcânî, “Milk” s. 226; Abdülkerim Zeydân, **el-Medhallidirâseti’s-Şerâti’l-İslâmiyye**, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü’r-risâle nâşirûn, 2015, ss. 212-213; Erdoğan, s. 377.

⁷⁸ “*Mülkiyet; Bir ayn veya menfaat üzerinde varlığı kabul edilen ve ait olduğu kimseye bizzat faydalanma, bundan vazgeçtiği takdirde karşılığını alma yetki ve iktidarını veren hukuki bir hükümdür.*” Hayreddin Karaman, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku**, 12. Baskı, Ensar Neşriyat İstanbul, 2007, (İslâm Hukuku) s. 440.

⁷⁹ Döndüren, Ticaret ve İktisat, s. 45.

⁸⁰ Zeydân, s. 213; Erdoğan, s. 419.

⁸¹ Döndüren, Ticaret ve İktisat, s. 45.

⁸² Zeydân, s. 215; Fahri Demir, **İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı**, 5. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2012, ss. 118-120.

⁸³ Demir, s. 199.

o mallarda başkalarının hakkı olmasını engellemeyeceğini; üçüncü grupta ise özel mülkiyeti kabul eden ayetlerin olduğunu görürüz. Kişinin özel mülkiyetinde –dinin izin verdiği sınırlar içinde- istediği gibi tasarruf edebilmesi esastır.⁸⁴

2.2. MÜLKİYETİN ÇEŞİTLERİ⁸⁵

Eşya hukukunda mülkiyet kavramı çeşitli açılardan farklı taksimlere tabi tutulmuştur. Bu kısımları kısaca ifade etmek yararlı olacaktır.

2.2.1. Konusu Bakımından Mülkiyetin Çeşitleri

Konusu bakımından mülkiyet, ayn, menfaat ve deyn mülkiyeti olmak üzere üçe ayrılır.

2.2.1.1 Ayn Mülkiyeti

Ayn mülkiyeti, şeyin kendisi, kökü, aslı üzerinde geçerli olan mülkiyeti ifade etmektedir. Tarla, bağ-bahçe, ev, dükkân gibi gayr-i menkullerle araba ve ev eşyası üzerindeki mülkiyet, ayn veya rakabe⁸⁶ mülkiyetidir.

2.2.1.2. Menfaat Mülkiyeti

Eşyanın aynına değil de bunlardan istifade ve faydalanmaya ait bulunan, ayndan istifade ve faydalanmayı sağlayan mülkiyet hakkına “*menfaat*” mülkiyeti denir. Kitabı okuma, aletlerden ve vasıtalarından faydalanma hakları, menfaat mülkiyetinin getirdiği haklardır.

⁸⁴ Karaman, İslâm Hukuku, s. 442.

⁸⁵ Mülkiyetin çeşitleri başlığı altındaki üç tane taksin, Hayreddin Karaman’ın Anahatlarıyla İslâm Hukuku isimli kitabına göre ayrıma tabi tutulmuştur. ss. 447-450.

⁸⁶ Temlik ve temellükü kabul eden aynî ve zatî her şeye rakabe denir. Erdoğan, s. 474.

2.2.1.3. Deyn Mülkiyeti

Zimmette sabit olan borca deyn denmekte, alacağın sahibi (alacaklı) ise deyn mâliki olmaktadır. Misal olarak; başkasına ödünç verilmiş olan para, ödünç alanın zimmetinde borç (deyn) haline gelmekte, bunun alacaklısı ise deynin mâliki olmaktadır. Alacaklının istemesi durumunda borçlu, vadesi gelen para borcunu misli ile ödemek durumundadır.

2.2.2. Tamlik Bakımından Mülkiyetin Çeşitleri

Tamlık bakımından mülkiyet, “tam mülkiyet ve eksik mülkiyet” olmak üzere iki kısma ayrılır.

2.2.2.1. Tam Mülkiyet

Tam mülkiyet, rakabeyi ve menfaati birlikte içine alan mülkiyete denir. Kişinin sahip olup başkasının üzerinde hakkı olmayan maldaki mülkiyeti gibi. Tam mülkiyette sahip olunan şeyin kendisi de ondan gelen fayda da sahibine aittir. İster kendisi kullanır isterse kiralar isterse de satar.

2.2.2.2. Nâkıs Mülkiyet

Sadece ayn’a ya da sadece menfaate ait mülkiyeti ifade etmektedir. Kişinin kirada oturduğu ev eksik mülkiyete örnektir. Kişi sadece evde oturma hakkına sahiptir.

2.2.3. Bağımsızlık Bakımından Mülkiyet Çeşitleri

Bağımsızlık bakımından mülkiyet, müstakil ve şayi’ mülkiyet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.2.3.1. Müstakil Mülkiyet

Başkalarından ayrılan ve belirlenen, bağımsız hale gelen mülkiyetin konusu müstakil mülkiyettir. Bir kitap, bir at, bir dairenin üzerindeki tek bir kişiye ait mülkiyet buna örnek olarak zikredilebilir.

2.2.3.2. Şâyi' Mülkiyet

Bir şeyin, bütününden ayrılıp belirlenmemiş bulunan bir kısmı üzerindeki mülkiyete denir. Müstakil mülkiyete konu olan malların yarısına, dörtte birine yedide birine malik olmak gibi. Bir evin yarısına malik olmak her parçasının yarısına malik olmak anlamına gelmektedir.⁸⁷

2.3. MÜLKİYETİN KAZANILMASI

İlk olarak ve doğrudan elde edilen mülkiyet ile bir kere elde edilen mülkiyetin hukuki yolları bulunmaktadır. İslam Hukukçuları bunları “*milk sebepleri; malik olma yolları*” diye isimlendirmişlerdir. İslam hukuku meşru yollardan kazanılan mülkiyeti kabul eder, gayri meşru yollardan kazanılmış mülkiyeti ise kabul etmez. Faiz, karaborsacılık, rüşvet, kumar, hırsızlık, dolandırıcılık ve gasp gibi durumlar, görünüşte mülk edinme yolu gibi görülseler bile İslam’ın tanımadığı ve kabul etmediği mülk edinme yollarıdır. İslam, mülk edinmeye bazı kısıtlamalar getirip meşru mülkiyet yollarını çoğaltmıştır. Bu vesileyle herkesin az veya çok mülk edinmesine zemin hazırlamıştır. İleride inceleyeceğimiz üzere mülk edinme yollarının bir kısmı, zekât, hibe vb. gibi veren açısından karşılığı maddi değil sevap olan mülk edinme yollarıdır.⁸⁸ Biz burada aslen ve devren mülkiyeti kazanma yollarını kısaca açıklayacağız. Kişi bir mülkiyeti ya başkasının mülkünde olmadan elde eder ya da başkasından kendisine mülkiyet intikal eder. Aslen mülkiyeti kazanma yolları genellikle, ilk bölümde işlediğimiz “Kesb/Kazanç/Çalışmak” konusunun ilk akla gelen kısmıdır. Çünkü kişi bizzat

⁸⁷ Karaman, İslâm Hukuku, ss. 447-449.

⁸⁸ Demir, s. 199.

kendi çalışmasıyla sahipsiz bir malı ilkten mülk edinmekte veya üretmektedir. Bu da kendi gayret ve çalışmasının ürünüdür. Bazı kişiler ise akit yapmak ve mirascı olmak gibi yollarla, devren mülkiyet kazanıp kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilir.

2.3.1. Aslen Mülkiyeti Kazanma Yolları

Aslen mülkiyeti kazanma, başkasıyla herhangi bir akit yapmadan veya ona varis olmadan, sırf kişinin kendi çabasıyla sahipsiz bir mal üzerinde ilkten mülk sahibi olmayı ifade eder. Başka şahıslardan ivazlı veya ivazsız akitler yoluyla veya miras gibi bir yolla intikal eden mallar aslen mülkiyetin içinde değerlendirilmez. Aslen mülkiyeti kazanma yollarının belli başlı usulleri şunlardır:

2.3.1.1. İhrâz

İhrâz, aslen iktisap yollarından biri olarak, maliki bulunmayan mübah bir şeyi, meşru şekilde ele geçirmek olup bu tür ele geçirilen şeye “muhrez” denir. İhrâz iki şekilde olur;

1) Hakiki İhrâz: Bir şeye gerçek anlamda sahip olmak ve onu el altında bulundurmak suretiyle olur.

2) Hükmi İhrâz: Balık avlamak için denize ağ atmak, suyu toplamak için yağmur altına kap koymak gibi mülkiyet doğurucu sebepleri hazırlamakla olur.⁸⁹

İhrâz ile malik olunabilen sahipsiz (mübah) malların başlıcaları, ölü araziler, av hayvanları, nehir, deniz, yağmur suları, özellikle sahipsiz arazideki otlar ve yer altındaki madenler olarak sayılmıştır. Böyle mallardan herkes istifade edebilir, isterse malik olabilir.⁹⁰ Klasik fıkıh kitaplarında mübah mallar herkesin ortak malı olarak görülmüştür. Kimsenin, başkasının mübah mallardan faydalanmasına karşı

⁸⁹ Erdoğan, , 236; Mecelle, md. 1248; Hasan Hacak, “İhrâz” **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yay. İstanbul 2006, II, 891-892; Karaman, İslâm Hukuku, s. 451; Literatürde istîlâ, hiyâze, yed ve vaz’u’l-yed gibi terimlerin de çok defa ihrâzla eş anlamlı olarak kullanıldığı, bunların mânaları arasında belirgin bir ayırım yapmanın zor olduğu görülür. Hamza Aktan, “İhrâz”, **DİA**, İstanbul, 2000, XXI, 543.

⁹⁰ Hacak, II, 892.

çıkamayacağı ifade edilmiştir. Başkasının işlerinde çalışmak istemeyenler veya buna imkân bulamayanlar, mübah mallardan istifade ile geçimlerini temin edebilirler.

“Ölü toprağı kim imar ederse (ihya) burası onundur; haksız köke bir şey yoktur.”⁹¹ mealindeki hadis, kimsenin sahibi olmadığı ve işlenmemiş toprakları ölü toprak olarak isimlendirmektedir. Mülkiyetinin kazanılması için de imar (ihya) şartını koymuştur. Bu hadisi delil gösteren fukahilerin çoğunluğuna göre, ölü toprağı imar eden (ihya) onun maliki olacaktır. Hanefiler ise ölü arazinin mülkiyetini kazanabilmek için devletin iznini şart koşmuşlardır. Hanefî mezhebini esas alan Mecelle’nin 1275 ve 1276. maddelerine göre toprağı tohum ekmek, ağaç dikmek, ekinleri nadas etmek ve sulamak, ekinleri sulamak için sulama kanalı açmak, sel sularını önleyecek yükseklikte duvar gibi şeyler yapmak ihya olarak değerlendirilir. Buradaki mülkiyetin sebebi de imar ve ihya etmek olarak ifade edilir. Araziyi diken, çalı vb. şeylerden temizlemek, etrafını basit olarak çevirmek gibi işlemler “ihya” olarak değil “tahcîr” olarak değerlendirilir. Müçtehitlerin ekseriyetine göre tahcîr, bir mülkiyet sebebi değildir. Sadece tahcîr işlemini yapan şahıs üç yıl boyunca toprak üzerinde öncelikli olarak ihya hakkını elde etmiş olur.⁹²

Klasik fıkıh kitaplarında ihraz hakkındaki içtihadı dayalı bilgiler, eskiden insan nüfusunun nispeten az ve yeryüzündeki hâkimiyetin zayıf olduğu dönemde yazılmış olup özetle yukarıdaki gibi olmakla birlikte, insanların çoğalması ve yeryüzüne hâkimiyetlerinin güçlenmesine paralel olarak, günümüz devletlerinin arazi, sular, av hayvanları, ağaçlar, bitkiler ve madenler gibi sahipsiz eşyayı kullanma ve mülk edinme konusunda oldukça sıkı kurallar getirdiği ve böylece ihraz yoluyla mülk edinmeyi oldukça sınırladıkları veya yasakladıkları görülmektedir.

2.3.1.2. Lukata

Lukata, bulunan ve alınmaması halinde ziyan olabilecek herhangi değerli bir mala denir. Bulunan mal bir yıl süreyle ilan edilerek beklenir. Sahibi çıkarsa iade edilir. Çıkılmazsa ihtiyacı varsa bulan kimse kendisi tüketir/kullanır, yoksa bir fakire

⁹¹ Buhari, “Hars”, 15; Ebu Dâvûd, “İmare”, 37, 176.

⁹² Karaman, İslâm Hukuku, s. 458.

verir. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise sahibi çıkmayan mal, bulanın mülkü olur.⁹³ Lukatada asl olan malın korunmasıdır. Sonrasında sahibi çıkıp/çıkma durumuna göre mülk haline gelebiliyor. Zaten lukatayı bulanın niyeti ziyan olabilecek malı alıp korumasıdır. Korumak için aldığı buluntu mal yani lukata, emanet hükümlerine tabi olur. Kasıt olmaksızın helaki durumunda tazmin edilmesi gerekmez. Niyet de kapalı bir şey olup ancak buluntu şeyi ilan etmekle ortaya çıkar. İlan şartı kişinin niyetinin, ilk anda alıp malik olmak değil, koruyup sahibine vermek üzere alması olduğunu gösterir. Sahibinin ortaya çıkmaması üzerine Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri bulanın malik olabileceği görüşündedirler. Kısıtlı da olsa lukata da aslen iktisap yollarından birisi olabilmektedir.⁹⁴

2.3.1.3. Rikâz

Rikâz/define, yer altında gömülü kalmış olan gümüş, altın ve kıymetli taşlar gibi mallara denir. Bunlar “kenz” diye de isimlendirilir. Üzerinde İslamî işaretler bulunan altın, gümüş, değerli maddeler “lukata” hükümlerine tabidir. İslam’dan yada fetih öncesi zamanlarda gömüldüğü anlaşılabirise, kimi âlimlere göre beşte bir devletin olur, geri kalanı da bulanın olur. Sahipli arazide bulunmuş ise arazi sahibine, sahihsiz arazide bulunmuşsa bulana aittir. Üzerinde hiçbir işaret bulunmayanlar ise, bir görüşe göre İslam’dan önce diğer görüşe göre İslam’dan sonraki dönemlere ait kabul edilir.⁹⁵ Klasik fıkıh kitaplarındaki ictihada dayalı bilgiler yüzyıllar öncesindeki dünya şartlarına göre yukarıdaki gibi olmakla birlikte, günümüz devletlerinin define arama ve sahiplenme konusunda oldukça sınırlı düzenlemeler getirdiği görülmektedir.

⁹³ Erdoğan, s. 329. İlgili rivayet için bkz. Ebu Davud, “Lukata”, 1.

⁹⁴ Demir, ss. 217-218; Karaman, İslâm Hukuku, s. 451; Erdoğan, s. 329.

⁹⁵ Karaman, İslâm Hukuku, 451; Mehmet Erkal, “Rikâz”, *İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İFAV Yay. İstanbul 2006, IV, 1680.

2.3.1.4. Hukuki Tağyir

Mülkiyetin naklinde müessir olabilecek surette isimde ve mahiyette değişiklik yapılmasına hukuki tağyir denir.⁹⁶ İsim, şeyin niteliğini ifade etmez. İsim şeyin kendisini (mahiyeti) ifade ettiğinden dolayı, bir şeyin isminin değişmesi kendisinin de değişmesi anlamına gelmektedir. Hukuki tağyirden söz edilebilmesi için şu üç şartın bulunması gerekir: 1) Şeyin adının değişmesi. Buğdayın un, kumaşın elbise olması gibi. 2) Bu değiştirme işinin başkasının malından, rızası olmadan yapılmış olması. 3) Bu değişimin, bir şahsın müdahalesi ve fiili sonucu meydana gelmesi.

Tağyirin bu üç şartı gerçekleşince değişikliğe uğrayan mal, sahibinin mülkiyetinden çıkar. Malı, rızası olmadan değişime uğrayan, mülkiyet hakkını kaybeder. Bir grup âlim tağyiri aslen mülkiyeti kazanma yollarından kabul eder ve değiştiren buna malik olur derler. İkinci grup âlimlere göre, değişmeden önce mal sahibinin rızasına bağlıdır. Rıza ise; tazminat ödeme, hâkimin tazminata hükmetmesi, tarafların bir bedel üzerinde anlaşmaları ve malın ilk sahibinin ibrası olmak üzere dört yöntemden birisiyle gerçekleşir. Başka âlimlere göre ise tağyir, aslen mülkiyeti kazanma yollarından birisi değildir. Rıza için sayılan dört şarttan “malın ilk sahibinin ibrası” hariç diğerlerinden birisi gerçekleşmedikçe mülkiyet kazanılmaz, bu sebeple değişime uğrayan maldan tasarruf helal olmaz.

2.3.1.5. Karıştırma ve Karışma

Bu iki terimden karıştırma iki malın, ayrıştırılmaları ya mümkün olmayacak ya da mümkün olsa bile çok zor ve zararlı olacak biçimde birbirlerine karışmasını ifade eder. İnsan müdahalesi olmadan, yukarda olan bir toprağın, kayarak aşağıdaki şahsın toprağına karışması gibi. Bu durumda kıymeti az olan çok olana tabi olur. Yani kıymeti çok olanın maliki, kıymeti az olana, karışan miktarın kıymetini ödeyerek ona sahip olur.

Bu terimlerden karıştırma ise kasıt sonucu meydana gelen karışma durumunu anlatır. Bu durumun hukuki sonucu tartışmalıdır. Mesela bir şahıs başkasının

⁹⁶ Erdoğan, s. 534.

arazisini gasp edip üzerinde bina yapsa veya ağaç dikse Hanefilerde fetvaya esas alınan görüşe göre toprak sahibi, dikilen ağaçları ve toprak üzerine yapılan binayı söktürme hakkına sahiptir. Bu karışma mülkiyetin sebebi değildir. Kerhi gibi kimi müçtehitlere göre ise bu durumda da kıymeti az olan çok olana tabi olmak durumundadır. Menkuller de ise, mesela buğdayın buğdaya karışması veya buğdayın arpaya karışması şeklinde olur. Tahıllarda karışma ve karıştırma ortak mülkiyet sebebidir. Karışmış buğdayda, mülkiyet karışmış olan miktar kadardır. Yani karışan miktar kadar ortak olurlar.⁹⁷

2.3.2. Devren Mülkiyeti Kazanma Yolları

Sahibi bulunan malı, onun rızası yahut salâhiyetli makamın hükmü ile bir başkasının mülkiyetine geçirmeye “*devren mülkiyeti kazanma yolları*” denir. Devren mülkiyeti kazanmayı iki başlık altında inceleyebiliriz; 1) Akitler, 2) Halefiyet.⁹⁸

2.3.2.1. Akitler

Arapça tekil bir kelime olan ‘akd (عقد)’in çoğulu (عقود) ukûddur. Sözlükte, “bir şeyin kenarlarını toparlamak, ipin iki ucunu birbirine bağlamak” manasına gelir. Cürcânî (ö. h. 816) ise akdi, “şer’an tasarrufun cüzlerini îcâb ve kabul ile bağlamaktır” diye tarif etmiştir.⁹⁹ Mecelle’de ise “*Tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icap ve kabulün irtibatından ibarettir.*”¹⁰⁰ diye tarif edilmiştir. Nikâh, hibe, vasiyet, alış-veriş gibi şer’î bir muamelede ortaya çıkar. İcâb ve kabulden maksat ise irade beyanıdır. Hukuk tarihinde “*sahipsiz mala el koyma*” dan sonra ikinci sırada yer alır. Akd, duruma göre (vasiyet gibi) tek taraflı hukuki işlemleri açıklamak için de kullanılır. Bu geniş anlamıyla akd, “*hukuki işlem*” ile eş anlamlı olmaktadır.

Usul ve şartlarına uygun yapılmış bir akit, yapıldığı anda mülkiyetin intikal etmesini sağlar. Bir satım akdinin tamam olmasıyla, satın alan mala (mebi), satan ise

⁹⁷ Karaman, İslâm Hukuku, ss. 451-453.

⁹⁸ Karaman, İslâm Hukuku, ss. 453-455.

⁹⁹ Cürcânî, s. 155.

¹⁰⁰ Madde 103.

bedeline (semen) sahip olur. Satıştan sonra malda meydana gelen ziyadeler, satın alana ait olur. Alıcı veya satıcı teslimden önce iflas etmiş olsalar bile bu, akdin mülkiyetin intikali işlevini etkilemez.¹⁰¹ Akitler değişik açılardan farklı isimlerle de tasnif edilmiştir. Mesela; meşruiyet, sıhhat, ayna bağıllık, geçerlilik zamanı¹⁰² vb. açılardan tasnife tabi tutulmuştur. Biz ise tezimizde incelediğimiz “Dilencilik” konusunun anlaşılmasına yardım etmesi gayesiyle, akitleri, bu tasniflerden sadece akde konu olan şeyin (mevzu) karşılığı (bedel) bakımından inceleyeceğiz. Akitler, mevzuun karşılığı bakımından ivazlı (bedelli) ve ivazsız (bedelsiz/teberru)¹⁰³ olmak üzere ikiye ayrılır ve bu iki şekilde de mülkiyet karşı tarafa intikal eder.

2.3.2.1.1. İvazlı Akitler

Bir malın mülkiyetinin karşı tarafa bir bedel karşılığında geçmesine (mevzuun karşılığı bulunan) “*ivazlı (bedelli) akit*” denir.¹⁰⁴ İvazlı akitler çerçevesinde bey‘, icâre, sarf, selem, mukâyeda, istisna‘, sulh, karz, müsâkât, müzâraa, nikâh, hul‘¹⁰⁵, cuâle (ödül vaadi), mudârebe değerlendirilir.¹⁰⁶ Mülkiyeti intikal ettiren şeyin mal veya menfaat olması sonucu değiştirmez. Bedelli de olsa bedelsiz de olsa mülkiyeti naklettiren akitlere “temlîkât” denir.¹⁰⁷

2.3.2.1.1.1. Bey’ Akdi

İvazlı akitler dendiğinde ilk akla geleni ve uygulamada en meşhuru satım/bey’ akdidir. Öte yandan kira/icâre, sarf ve selem gibi diğer bazı muavazalı akitler satım akdinin bir çeşidi olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden satım akdine dair malumatı diğer ivazlı akitlere nispeten biraz daha fazla aktaracağız.

¹⁰¹ Karaman, İslâm Hukuku, ss. 453-455; ; Hayreddin Karaman, “Akid”, **DİA**, İstanbul, 1989, (Akid) II, 251; Yunus Apaydın, “Akit”, **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yay. İstanbul 2006, I, 95; Döndüren, Ticaret ve İktisat, ss. 55-56.

¹⁰² Karaman, Akid, II, 252.

¹⁰³ İvazlı akitler, akit kurulmuş olduğunda tamam olurken, ivazsız akitler teslim (kabz) ile tamam olur.

¹⁰⁴ İvaz, alacağa tekabül eden borç demektir.

¹⁰⁵ Hul‘; kadının bir bedel vererek kocasından boşanmasıdır. Doğrudan bir kazanç yolu olmadığı için hul‘ konusuna da ayrı bir başlık açma gereği duymadık.

¹⁰⁶ Apaydın, I, 104.

¹⁰⁷ Döndüren, Ticaret ve İktisat, s. 79.

İnsanlar yaşadıkları günlük hayatta bazı şeylere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçların bir kısmını kendi imkânlarıyla karşılamaları mümkün olurken, çoğu zaman da bu ihtiyaçlarını başkalarından temin ederler. Başkalarından temin edilerek ihtiyaçların giderilmesi, bazen karşılıksız olsa da çoğu zaman böyle bir muamele, karşılığı olan bir işlem olarak meydana gelir. Sadece alan kişi değil kimi zaman da veren kişinin ihtiyacı olur. İnsanoğlu var olduğu zamandan beri aralarından bir şekilde alış-veriş meydana gelmiştir. Bu, ilk başlarda değiş-dokuş şeklinde olsa da, zamanla bildiğimiz alış-veriş kisvesine bürünmüştür. Zaman geçtikçe bu alış-veriş durumu özel bazı prensipler ve kurallar çerçevesi içerisinde evrilmiştir. İslam geldiği zaman Arabistan yarımadasında da insanların birbirlerinden ihtiyaçlarını karşılamaları alış-veriş şeklinde süregelen bir uygulamaydı. İslam'ın, insanın bu doğal ve zaruri olan durumunu görmemesi düşünülemezdi. Cahiliye Araplarının alış-veriş adı altında bir kısım haksız kazanç yolları vardı. İslam, cahiliye Araplarının haksız kazanç barındıran uygulamalarını (faiz vb.) kaldırmış, insanın tabiatına uygun olan uygulamaları ya aynen ya da ta'dil ederek bırakmıştır. İnsanların en fazla birbirleri vesilesiyle ihtiyaçlarını giderdiği satım (bey') işlemi, devam ettirdiği uygulamalar arasındadır.

Kur'an ve sünnette alım-satımın meşruiyetine dair çok sayıda nas bulunmakla beraber, bu nassların asıl göstermek istediği hususun, alım-satımın helal olduğu değil, onun meşruiyet sınırlarını belirleme ve ona yapı olarak benzeyen muhtevası ise farklı, faiz gibi işlemlerin farkını göstermek olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim “...Allah alım-satımı helâl, ribayı (faizi) ise haram kılmıştır...”¹⁰⁸ âyetinde asıl anlatılmak istenen alış-verişin helal, faizin haram olduğu değil, alış-verişin faizden farklı olduğudur.¹⁰⁹ Aynı şekilde gerek “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.”¹¹⁰ meâlindeki ayet ve gerekse “Kim antlaşma yapılan bir kimseye zulmeder veya hakkını tenkis eder veya tâkatının fevkinde emreder veya onun rızası dışında bir

¹⁰⁸ Bakara Sûresi, 2/275.

¹⁰⁹ Fıkıh Usûlü ilminde bu durum, “nassın ibaresi (ed-dâlbi'l-ibâre)” olarak ifade edilir. Fahrettin Atar, **Fıkıh Usûlü**, 9. Baskı, İFAV Yayınları, , İstanbul 2011, s. 226.

¹¹⁰ Nisâ Sûresi, 4/29.

şeyini alırsa, Kıyâmet günü aleyhine ben delil olacağım.”¹¹¹ hadisinde, anlatılmak istenen hukuki işlemlerin caiz olduğunu belirtmekten çok, yapılagelmekte olan hukuki işlemlerin (özelde alım-satımın genelde bütün akitlerin) en baştaki şartının karşılıklı rızanın olduğudur.¹¹²

Arapçada “Bey” sözcüğü hem satın almak hem de satmak anlamlarına gelen *ezdâd* kelimelerdendir. “Şirâ” kelimesi de aynı manadadır. Bey’ sözlükte “*bir şeyi bir şeye karşılık olarak vermek*” anlamındadır. Klasik fıkıh kitaplarında alış-veriş çeşitlerinin çok olması ve her birinin kendilerine has özelliklerinin olması sebebiyle genelde “Kitâbu’l-büyû” diye, bey’ kelimesinin çoğulu kullanılır.¹¹³ İslam âlimleri alış-verişin ve diğer akitlerin kitap ve sünnet çerçevesi içerisinde meşru olabilmesi için gereken şartları belirlemişlerdir. Zamanımıza kadar da bu şartlar meşru şekli baki kalmak suretiyle, zamanın değişmesiyle akit şekilleri yenilenmiştir.

Alış-veriş insanların hayatında dün olduğu gibi bugün de büyük öneme sahiptir. İnsanlar hem satın almak hem de satmaya ihtiyaçları vardır. Zaten ihtiyaçların büyük bir bölümü alış-veriş yoluyla giderilir. Akitlerin şartları genel olarak, klasik kaynaklarda büyü’ bölümlerinde incelenir. Çünkü alış-veriş bütün akitlerin omurgası mesabesinde; mülkiyeti nakleden akitlerin en yaygınıdır.¹¹⁴

Açıkladığımız mutlak manada satım akdidir. Satım akdinin içerisinde değerlendirilen “*sarf akdi*” vardır ki “*altın, gümüş veya diğer nakit paraların kendi cinsiyi veya diğer para cinsleriyle değişimi*” anlamına gelmektedir. Sarf akdi günlük hayatta sıklıkla kullanılan ve faiz endişesi olan bir akit türü olduğu için fıkıh kitaplarında “*kitâbu’s-sarf*” başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Nakit tabirinden anlaşılan değişimde kullanılan altın ve gümüşdür. Diğer banknotların da değişimi sarf diye isimlendirilir. Sarf akdinde önemli olan bedellerin peşin verilmesidir. Bir hadiste “*Altın ve gümüşten peşin olmayanı peşin karşılığında satmayınız.*”¹¹⁵ buyurulması, altın ve gümüşün ancak peşin olarak

¹¹¹ Ebu Davud, “*Harac*” 33.

¹¹² Yunus Apaydın, “Satım”, **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yay. İstanbul 2006, (Satım) IV, 1731.

¹¹³ Döndüren, Ticaret ve İktisat, 104; Ali Bardakoğlu, “Bey”, **DiA**, İstanbul 1992, VI, 13.

¹¹⁴ Bardakoğlu, VI, 13-14. Bardakoğlu, satım akdini diğer akidler için “model akid” olarak nitelemiştir.

¹¹⁵ Buhari, “Büyü” , 78; Müslim, “Müsâkât”, 81, 83; Tirmizî, “Büyü” , 24.

değiştirilebileceğini gösterir. Araya vadenin girmesi faiz olarak telakki edilir. Miktarlar, taraflar akit meclisinden ayrılmadan peşin olacağı gibi, eşit de olması gerekir. İki bedel para olur ve araya da vade girmiş olursa, Kur'an ve sünnette yasaklanan “*ribe'n-nesîe*” denilen faiz gerçekleşmiş olur. Döviz de olsa piyasada dolaşan bütün para birimleri kendi içlerinde bir cins oluştururlar. Dolayısıyla hangi şeyler para olarak kullanılıyorsa, cins birliği varsa değişim peşin ve vadesiz olmalıdır. Sarf akdini faiz olmaktan muhafaza eden en mühim kıstas, bedellerin herhangi birini vadeye bağlamamaktır.¹¹⁶

Türkçe’ de *trampa* olarak isimlendirilen “*mukâyada*”, ikisi de nakit olmamak şartıyla bir aynı diğeriyle değiştirmeye denir.¹¹⁷ Mesela bir taraftan yumurta diğer taraftan pirinç olarak satılması gibi. Diğer bir satım çeşidi de “*selemdir*”. Para peşin mal veresiyedir.¹¹⁸ Bedelin ve malın miktarı, malın teslim yeri ve zamanı belirlenmesi gerekir.¹¹⁹ Bedelin akit meclisinde teslimi gerekir.¹²⁰ Bir diğer satım çeşidi de “*istisna*’(*sipariş*)” akdidir. Bir şey yapmak üzere bir zanaatkâr ile anlaşmaktır.¹²¹ Şahsın biri terziye şu cins kumaştan şu şekilde bir gömlek yap demiş olursa bu şekilde istisna’ akdi kurulmuş olur. Selem ve istisna’ akdini birbirinden ayıran teamüldür. Hangi şey sipariş üzerine yapılıyorsa o, istisna’ akdine girer, hangi şey de selem şartlarını haizse o da selem akdine dâhil olur.¹²²

Bey’i bi’l-vefâ (geri alma şartıyla satım)ı da satım akdi içerisinde mütalaa edebiliriz. Bey’i bi’l-vefâ; bir malı, parasını geri verdiğinde iade etmek üzere bir kimseye belli bir miktar paraya satmaktır.

Bey’i fâsid, bey’i sahih ve rehne benzer.¹²³ Müşterinin mebi’ ile intifa’ etmesine nazaran bey’i caiz hükmünde, tarafeynin bunu feshe muktedir oldukları cihetle bey’ifâsid ve müşteri malı başkasına satamadığı için de rehin hükmündedir.¹²⁴ Bu akit çeşidi altıncı asırda Türkistan bölgesinde başka türlü kredi

¹¹⁶ Ali Bardakoğlu, “Sarf”, **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Sarf) IV, 1728-1729.

¹¹⁷ Mecelle madde 122.

¹¹⁸ Mecelle madde 123.

¹¹⁹ Buhari, “Selem”, 1.

¹²⁰ Mecelle madde 380-387.

¹²¹ Mecelle madde 124.

¹²² Karaman, İslâm Hukuku, ss. 708-710.

¹²³ Mâlikîler buna “*bey’u’s-senâya*”, Şâfiîler “*bey’u’l-uhde*”, Hanbelîler de “*bey’u’l-emâne*” derler. Erdoğan, s. 54

¹²⁴ Mecelle madde 118.

bulamamaktan ötürü ortaya çıkmış bir akit türüdür. Bir müddet belli akitler içinde uygulanmış olsa da daha sonra müstakil bir akit kabul olarak edilmiş ve Mecelle’de 396-403. maddelerde düzenlenmiştir.¹²⁵

2.3.2.1.1.2. İcâre

Kira (İcâre) “*Cins ve miktar bakımından belli olan bir menfaati belli bir bedel karşılığında satmaktır.*”¹²⁶ Günlük hayatta ve ihtiyaçlara paralel biçimde teşekkül eden İslam borçlar hukukunda kira akdi, satım (bey’) akdinden sonra önemi hususunda ikinci sırada yer almaktadır. İslam borçlar hukukunda icâre akdi hem bir menfaatin satımı hem de insanın emeğinin satımı (icâre-i âdemî, iş akdi) olarak iki konuyu da içerisine almaktadır. Klasik kitaplarda, özellikle konusu hayvan kiralama olan akidler için “kira” kelimesi kullanılmıştır. Günümüzde ise iş akdi (icâre-i âdemî) dışarda bırakılarak, “*bir malın kullanımının belli bir bedel karşılığı başkasına devredilmesi olarak*” tanımlayabiliriz.¹²⁷ İnsanların ihtiyaçlarını her zaman satın almalarıyla gidermeleri mümkün olmadığında, ikinci seçenek olarak devreye icâre akdi (kiralama) girer. Ya oturmak için bir mesken yahut araç, ihtiyaç halinde ekinlerin ekimi için makine ve hayvan kiralanır. Esas olan kiralama akdinin meşru olduğudur. İnsanların günlük hayatta daha başka şeylerde kiralama durumları olabilir. Zamanla insanların ihtiyaçlarının değişmesi ve bu değişen ihtiyaçlar da ortaya yeni kiralama akitlerinin çıkmasını gerektirebilir. İslam’ın çizdiği çerçeve içinde olmak kaydıyla, böyle yeni akitlerin mübah olduğu genel ilke olarak kabul edilir.¹²⁸

Kiralamanın diğer şekli de bey’i bi’l-istiğlâl (kiralama şartıyla satım)dır. Bey’i bi’l-vefâ akdi ve bey’i bi’l-istiğlâl akdi aslında “geri alma şartıyla satım” demektir. Yalnız bey’i bi’l-istiğlâlde; satılan şeyin satan tarafından kiralanması söz

¹²⁵ Karaman, İslâm Hukuku, ss. 497-499, 716.

¹²⁶ Erdoğan, s. 222; “*Menfaati me’lûmeyi ivaz-ı me’lûme mukabelesinde bey’ etmek demektir.*” Mecelle, madde 405.

¹²⁷ Ali Bardakoğlu, “Kiralama” **İslâm’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Kiralama) III, 1123.

¹²⁸ “*Eşyada asıl olan ibâhâdır*” prensibi neredeyse bütün fakihlerce kabul edilmiştir.

konusudur. İstiğlâlen satım akdinin hükmü (genel şartları ve hukuki neticeleri), bey’i bi’l-vefâ akdi ve kira akdi ile aynıdır.¹²⁹

2.3.2.1.1.3. Karz

Karz, “*Bir kimsenin para ya da misli bir malı daha sonra mislini almak üzere bir şahsa ödünç vermesine*” denmektedir. Faizsiz olarak verilen borca “*karz-ı hasen*” (güzel borç) denilir.¹³⁰ Kur’an’da geçen “*karz-ı hasen*” deyimini “*Allah’ın rızasını gözeterek ihtiyacı olanlara ödünç para verme*” anlamının yanı sıra daha çok “*Allah yolunda infak*” anlamında kullanılmıştır.¹³¹

Karşılıksız yardım gibi, borç vermek veya vadeli mal satmak suretiyle Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak da faziletli bir davranış sayılmış ve hadislerde bunun değeri üzerinde durulmuştur. Bir hadiste iyi niyetle borç vermenin on sekiz kata kadar sevap kazandıracağı¹³² belirtilir.¹³³ Müslümanlar arasında karz işlemi önemli bir yer tutmaktadır. Karz akdinin sadakadan üstün olmasının hikmeti olarak şunlar söylenebilir: Sadakanın genelde miktarı az olur ve ihtiyacı olan da olmayan da ister. Fakat borç isteyen kimse gerçekten ihtiyacı olduğu için ister. Sadaka ise çoğu zaman bir ihtiyacı tamamen karşılamaz.

2.3.2.1.1.4. Sulh

Sulh, bireyler arası veya toplumlar arasında meydana gelen çekişmelerin anlaşma yoluyla sonlandırılması veya bu niteliklere sahip anlaşma olarak tarif edilir. Bu kavram, fıkıh literatüründe genellikle bireyler arasında meydana gelen bir anlaşmazlığın karşılıklı rıza yoluyla sonlandırılmasını konu alan akit veya görülen bir davanın anlaşmayla sonlandırılması manasında kullanılmaktadır.

¹²⁹ Karaman, İslâm Hukuku, s. 499.

¹³⁰ Erdoğan, , s. 293.

¹³¹ Maide Suresi 5/12; Hadid Suresi 57/11, 18; Müzzemmil Suresi 73/20.

¹³² İbn Mâce “Sadakat”, 19

¹³³ Mustafa Çağrı, “Karz”, **İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Karz) II, 1070-1072.

Sulh fıkıh eserlerinde, “*davacı ile davalının aralarında rızalarıyla dava konusunu ortadan kaldırmaya yönelik yapılan akit*”¹³⁴ diye tanımlanmıştır. Sulh, tek bir anlaşma sayesinde çekişmeyi sonlandırma özelliği bulunur. Bu özelliği sebebiyle bazı âlimler sulhu müstakil akit saymaktadırlar.

Çoğu âlim ise sulhu standart hükümleri haiz müstakil bir akit saymaz. Anlaşmanın bedeline ve konusuna göre satım, kira, selem, sarf, hibe, âriyet gibi özellikler içerdiği kanaatindedirler.

Satım ve trampa gibi ivaz karşılığı yapılan akitler ya da hibe gibi ivazsız olup mal temlikî gayesinde olan hukukî işlemlerin hükümlerine tabi olan sulh işlemi malın mülkiyet hakkının intikal etmesini gerektirir.¹³⁵

2.3.2.1.2. İvazsız Akitler

Teberru‘, “*iyilik ve ibadet gayesiyle şahsın karşılık beklemeden bir menfaati veya malı peşin ya da ileriye dönük şekilde başkasına vermesini ifade etmek*” için kullanılır.¹³⁶ İvazsız işlemlerin geçerli olması için teberruya ehil olma şartı aranmaktadır. Bu da ehliyet ve yetki yönünden ele alınmaktadır. İvazsız akitleri tam eda ehliyetine sahip olmayan kimseler yapamaz. Yetki yönünden ele alındığıdaysa, tam eda ehliyetine sahip olmasına rağmen bazı durumlarından dolayı müflisin ve maraz-ı mevtteki kimsenin durumu önem arz eder. Müflis kimsenin, alacaklılarından mal kaçırma endişesi olduğu için, maraz-ı mevtteki kimsenin ise varislerini ve alacaklılarını zor durumda bırakabileceği için bazı tasarruflarına kısıtlama getirilmiştir. Bu kısıtlamaların başında da teberru‘ türü akitler gelir.

Teberruun geçerli olması için aranan şartlar hakkında şunları söyleyebiliriz: Teberru‘nun konusu, mevcut olmalıdır ki teberru gerçekleşsin. Olmayan bir şeyin satımı caiz olmadığı gibi, olmayan bir şeyin teberru‘ edilmesi de caiz ve geçerli değildir. Herkese ait mübah mallar da teberru‘ya konu teşkil etmez. Çünkü mübah mallarda herkes ortaktır. Ancak mübah mal ihraz altına alınırsa, o takdirde teberru‘ da caiz olur. Teberru‘ türü akitlerde kabulün rükûn olup olmama durumu tartışılmış, Züfer dışında kalan Hanefî fakihleri, âriyet ve hibe gibi akitlerde istihsânen kabulü

¹³⁴ Erdoğan, s. 513.

¹³⁵ Fahrettin Atar “Sulh”, **DİA**, İstanbul 2009, (Sulh) XXXVII, 481-485.

¹³⁶ İbrahim Paçacı, “Teberru‘ ”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara 2010, s. 639.

rükün saymamışlardır. Bu tür akitler kabz meydana gelmeden kurulamayacağından kabz işlemi “kabule” karine addedilmiştir.

Muavazat grubundaki akitler cehalet ve aldatma hükümleri yönünden katı şartlara bağlanmışken genellikle cehaletin ve aldatma teberruât türünden işlemlerin sıhhatini etkilememesi kaidesi kabul edilmiştir. İvazlı akitler karşılıklı rızaya dayanırken ivazsız akitler karşı tarafa faydaya dayanır ve bu akitler genellikle kabz ile hüküm ifade etmeleri sebebiyle cehalet ve aldatma de zaten kabz sırasında giderilmiş olur. Fâsid şartlar ivazlı akitleri etkilerken ivazsız akitlere ise etkisi yoktur. Teberru’ akitlerinde şuf’a¹³⁷ işlemez.¹³⁸

Teberru hakkında kısa malumat verdikten sonra birer teberruât akitleri olan âriyet, hibe, sadaka, vasiyet, vakıf vb. akitleri kısaca tanıtacağız.

2.3.2.1.2.1. Âriyet

Bir malın bir şahsa ivazsız olarak belli bir müddet kullanması için verilmesini ifade eden sözleşmedir. Türkçe’de buna *iğreti sözleşmesi* de denmektedir. Belli bir müddet ile sınırlandırılması, sadece kullanım (intifa‘) hakkının bulunması ve ivazsız olması bu akdin özelliğidir. Diğer akitler gibi icab ve kabul ile ya da teati ile kurulur. Âriyet ile ilgili doğrudan ayet yoksa da Maun Suresi’ndeki “...mâûnu engellerler”¹³⁹ ayeti insanlar arasındaki yardımlaşmanın bir numunesi olan zekât ve âriyetle açıklanır¹⁴⁰. Peygamber Efendimiz (s.a.s.)’in uygulamalarında ve sahabenin hayatında âriyetle ilgili birçok örnek vardır.¹⁴¹ Âriyet veren kimse bunu bir karşılık beklemeden yapması gerekir ki istediği sevaba erişsin.¹⁴²

İnsanlar arasındaki muamelelerin her zaman bir karşılığa dayanması hayatı zorlu ve menfaatçi insanların yaşadığı bir yere dönüştürür. Âriyet gibi bir malın bedelsiz kullanımı, hem yardımlaşma, birlik, beraberlik ve kardeşlik duygularının

¹³⁷ Önalım hakkı.

¹³⁸ Bilal Aybakan, “Teberru’”, **DİA**, İstanbul 2011, XL, 215-216.

¹³⁹ Maun Suresi 107/6.

¹⁴⁰ Ebu Davud, “Zekât” 32; Tirmizî, “Büyu” 39, “Vesaya” 5.

¹⁴¹ Tirmizî, “Büyu” 39, “Vesaya” 5; Ebu Davud, “Büyu” 90.

¹⁴² Ali Bardakoğlu, “Âriyet”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Âriyet)I, 154-155.

pekişmesini hem de ihtiyacı olan bir şeyi, sahip olma zorluğuna katlanmadan kullanabilme rahatlığına erişmesinin teminidir. Yapılan iyiliğin sevabını sadece Allah (c.c.)’dan beklendiği bir ihsan duygusuna erişme, yardımlaşma ile mümkündür. Hem ödünç veren hem de ödünç alan maddi olmasa da manevi kazançtır.

2.3.2.1.2.2. Hibe

Hibe¹⁴³, *bir malı bir kimseye bedelsiz olarak derhal temlik etmek* demektir. *İcab ve kabul ile mün’akid, kabz ile tamam olur.*¹⁴⁴ Hibeyle vasiyetin bir farkı, hibe hayatta iken yapılır, vasiyetin gerçekleşmesi ise ölümden sonrasına bağlıdır. Malın mülkiyeti ise süresiz olarak başkasına geçer.

İnsan sosyal bir varlıktır. Başkalarından bir şeyler almak insanı nasıl mutlu edip ihtiyacını giderirse, aynı şekilde kendisinin de başkasına bir şeyler vermesi, hem verdiği kimsenin ihtiyacını gidermiş hem içindeki yardımseverlik duygusunu tatmin etmiş olur. Almak nasıl ki bir ihtiyaçsa, vermek de aynı şekilde bir ihtiyaçtır. Vermek, insanı psikolojik olarak da rahatlatan bir olaydır. Müslümanlar arasındaki yardımlaşmanın en açık ifadesi, hiçbir yaptırım olmaksızın, başkasına maddi yardımda bulunmak olan hibedir. Yardımlaşmada en geniş anlamda kullanılır. Nerdeyse diğer teberra’ akitlerini içine alacak kadar geniş bir muhtevaya sahiptir. Hibe ile ilgili fikhî malumat, fıkıh eserleri içerisinde ayrıntılı olarak bulunmaktadır.

2.3.2.1.2.3. Vasiyet

Vasiyet, *bir malı ya da menfaati ölümden sonraya bağlayarak bir kişiye veya bir hayır yönüne teberra gayesiyle temlik etmeye* denir.¹⁴⁵ Kişi hayatta olduğu zaman nasıl ki malından istediği gibi tasarruf edebilir, tasarrufunu ölümünden sonrasına da bağlayabilir. Yalnız ölümünden sonraya vasiyeti bağlarken, geride kalan mirasçıları düşünerek, Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından malın ancak

¹⁴³ Hibe, karşılıksız olması itibariyle “teberra”, mülkiyeti karşı tarafa geçirmesi itibariyle “temlikât akitleri” içinde yer alır.

¹⁴⁴ Erdoğan, s. 196.

¹⁴⁵ Erdoğan, s. 598.

üçte biri vasiyette bulunulabilir diye sınır koymuştur. Geri kalan ise mirasçılarınındır.¹⁴⁶ Terikeden ölenin borçları ödenir, cenaze ve defin masrafları karşılanır sonrasında vasiyeti yerine getirilir. Malın varislere dağıtılması ise dördüncü sıradadır. Mirasçılarının haklarının ve akrabalık bağlarının korunması için varislere vasiyet geçerli değildir. Vasiyetin terikenin üçte birini aşmaması gerekir. Aşan kısım yerine getirilmez. Çünkü varislerin üçte ikilik mahfuz hissesi vardır. Maliki ve Zahiriler ise üçte biri aşan vasiyetin hepsini geçersiz sayarlar.¹⁴⁷

İnsan her zaman sağlığında yapmak istediği hayırları yapmaya imkânı olmaz. Bazı hayır işlemlerini ölümünden sonrasına bağlayabilir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de ashabına vasiyette bulunmalarını tavsiye etmiştir.¹⁴⁸

2.3.2.1.2.4. Vakıf

Vakıf, Hanefî mezhebinde yerleşik anlayışa göre “*Bir mülkün menfaatinin halka tahsis edip, aynını Allah Teâlâ’nın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten sonsuza dek men etmek*”¹⁴⁹ demektir. Kur’an’da vakıftan direkt bahseden ayet olmamasına rağmen, “*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.*”¹⁵⁰ Âyeti ile insanların sevdiği şeylerden harcamalarıyla ancak iyiliğe erişebilecekleri emredilmektedir. Hayır işleri, toplumda yardımlaşmayı, birbirini gerek maddi gerek manevi olarak desteklemeyi, daha saygılı insanların yetişmesini temin eden en önemli araçlardan birisidir. Vakıf müessesesi de Asr-ı Saadet’ten zamanımıza kadar devam edegelmiş bir yardımlaşma kurumudur. İhtiyacı olanların barındığı, aç kalanların faydalandığı bir müessese olarak gün geçtikçe toplumda büyük faaliyetlerin gerçekleşmesini temin etmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de Fedek arazisini Müslümanların yararına vakfetmiştir.¹⁵¹ Kişi öldüğünde amel defterinin kapanacağını, ancak geride bıraktığı sadaka-i cariye’nin sevap kazandıracağını

¹⁴⁶ Buhari, “Vesaya”, 1; İbn Mâce, “Vesaya”, 2, 5.

¹⁴⁷ Ali Bardakoğlu, “Vasiyet”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Vasiyet) IV, 2121-2123.

¹⁴⁸ Müslim, “Vasiyyet” 4, 14; Muvatta, “Vasiyyet” 1; Ebu Davud, “Vesaya” 1, 10; Nesai, “Vesaya” 8.

¹⁴⁹ Erdoğan, s. 594.

¹⁵⁰ Âl-i İmran Suresi 3/92.

¹⁵¹ Buhari, “Vesaya”, 1.

belirtmiştir.¹⁵² Vakıf da bir tür devam edegelen bir sadakadır. Öldükten sonra, insanlar vakıftan faydalandığı sürece sevabı vakfedene ulaşır. İmam Şâfiî, cahiliyede vakıf yapılmadığını, vakfı sadece Müslümanların yaptığını söylemektedir. Ensar'dan seksen kişinin vakıf yaptığını da İmam Şâfiî zikretmektedir.

İslam dini sadece din kardeşleri arasında değil, bütün insanlar arasında yardımlaşmayı teşvik etmiştir. İnsan bir hayvanın açlığını giderdiği zaman bile sevaba nail olur. Yardım yaparken ilk önce din kardeşi tercih sebebi olsa da mümin olmayan birine bile yardımda bulunulabileceği emredilmiştir. Bunun örneği Tevbe Sûresi 60. ayette zekât verilecekler arasında müellefe-i kulûbün da zikredilmesidir. Müellefe-i kulûp bir tanıma göre, kalbi İslam'a ısındırılmak istenen gayr-i müslim veya müslüman olmamış ve şerrinden emin olunmak için kendisine zekâttan pay verilecek kimsedir. Müslüman olup da kalbi İslam'a ısınmamış, imanı sağlamlaşmamış olanlar da bu kategoriye dâhildir.¹⁵³

İslam dini bir vakıf medeniyetidir. Vakıflar sayesinde birçok kimse barınma ihtiyacını, birçok kimse de gıda ihtiyacını gidermiştir. Zamanımızda da devam edegelen birçok vakıf vardır ve de yenileri de kurulmaktadır. Vakıflar sayesinde birçok yardımlar doğru ihtiyaç sahiplerine ulaşmaktadır.¹⁵⁴ Bu yardımlar sayesinde dilenmek zorunda kalan insanlar azalmakta, halkta, çalışıp hayır-hasenat yapma arzusu uyanmaktadır.

Vakıfların yaptığı hizmetlerden bahsetmemiz, dilenme ve dilencililiği önlemede vakfın ne kadar kıymeti haiz olduğunu ortaya çıkaracaktır. Kış aylarında kuşların ve doğada yaşayan yırtıcı olsun olmasın bütün hayvanların beslenmesi, hasta ve garip durumundaki leyleklerin bakımlarının ve tedavilerinin yapılması, bayramlarda şehir ve kasabalarda top atılarak çocukların sevindirilmesi, halkın sevincinin artırılması için faaliyetler yapılması, çarşı-pazarda alış-veriş yapanların aldatılmasını önlemek için uygun yerlere kantar ve ölçek konulması, yaşlanıp veya sakatlanıp çalışamayacak kadar durumları kötü olan meslek ve sanat sahipleriyle işçilere yardım yapmak için fonlar tahsis edilmesi, halkın yararına olan eserlerin yazdırılıp bastırılması, cezaevinde mahkûm olan kişilerin bazı ihtiyaçlarının

¹⁵² Müslim, "Vasiyyet" 3.

¹⁵³ Erdoğan, s. 414.

¹⁵⁴ Ali Bardakoğlu, "Vakıf", **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Vakıf) IV, 2114-2115; Kerim Buladı, **Kur'an'da Sosyal Dayanışma**, Kayihan Yayınları, İstanbul 2004, s. 232.

karşılanması, et fiyatlarının kış mevsiminde yükselmesini önleyecek tedbirler alınması, ıslah edilmiş koyunlukların kurulması, koyun cinsinin ıslah edilmesi, fenni tarımın geliştirilmesi gibi birçok hizmetler vakıflar sayesinde yerine getirilmiştir.¹⁵⁵

Görüldüğü üzere vakıflar sadece insanları düşünen bir oluşum değil aynı zamanda hayvanlara da gereken önemi gösteren nadide kurumlardandır. Vakfın yerine getirdiği vazifeler bir sonraki “sadaka” başlığı ile de yakından ilgilidir. Çünkü vakıfların bir kısım gelirleri sadakalar vesilesiyle oluşmaktadır. Vakıflar ihtiyaç sahiplerinin maddi ihtiyaçlarını giderdiği gibi, yardım yapmak için uygun kimseler arayanlar için de doğru bir adrestir. Yukarda sayılan vakıfların yaptığı hizmetlerin bir kısmı zamanımızda yerine getirilmiyorsa da, vakıfların olabildiğince işlerlik kazanması, hem maddi ihtiyaç sahiplerinin hem de yardım yapmak isteyenler için büyük bir kazanım olacaktır.

2.3.2.1.2.5. Sadaka

Sadaka; “*gönüllü olarak veya dinî bir görevi yerine getirmek için ihtiyaç sahiplerine yapılan maddî yardım*” olarak tarif edilir. Tasadduk ise sadaka verme anlamındadır. Türkçe’de genellikle dilenenlere yapılan küçük yardımlar için kullanılır. İnsanın içerisinde yardım etme duygusu vardır.¹⁵⁶ Muhtaç birini gördüğünde zorunlu olmaksızın yardım etme ihtiyacı hissetmek, bir karşılık beklemezsizin gönlünden kopan miktarda yardım etmek insani ve dini bir duygudur.

Kur’an’da sadaka çeşitli şekillerde kullanılır.¹⁵⁷ Sadaka verenler övülür.¹⁵⁸ Kur’an’da kişinin elde ettiği malı sadece kendi başarmasının sonucu ve semeresi olarak değerlendirmemesi gerektiği, malın asıl ve gerçek sahibinin onu yaratan Allah’ın olduğu ve insana bu malın bir imtihan için meanet ve lütuf olarak ihsan edildiği sıkça hatırlatılmaktadır.¹⁵⁹

Fukaha, âyet ve hadislerde geçen sadaka kavramlarını inceleyerek beş çeşit sadakadan bahsetmişlerdir.1. Zekât; İslam dininin beş şartından biri olan ve farz

¹⁵⁵ Buladı, s. 248.

¹⁵⁶ Ali Duman, “Sadaka”, **DİA**, İstanbul 2008, XXXV, 383.

¹⁵⁷ Bakara Sûresi 2/196, 264, 271, 276, 263; Nisâ Sûresi 4/114; Tevbe Sûresi 9/58, 60, 79, 103, 104; Mücadele Sûresi 58/12.

¹⁵⁸ Yûsuf Sûresi 12/88; Ahzâb Sûresi 33/35; Hadîd Sûresi 57/18.

¹⁵⁹ Âl-i İmrân Sûresi 3/26; Enfâl Sûresi 8/28; Nûr Sûresi 24/33.

ibadetlerden bir tanesi olan sadakadır. Sadaka kelimesi ve türevleri pek çok ayet ve hadiste zekât anlamında kullanılmıştır. 2. Fitre; beden zekâtı olarak değerlendirilir ve Ramazan ayının hitamına ulaşan kişinin vermesi vacip olan fitır sadakasıdır. 3. Adak (nezir); başka bir zorunluluk olmaksızın kişinin bizzat kendini hayır yolunda ibadet cinsi bir şeyle yükümlü tutması ve bunu yerine getirmesinin vacip olduğu harcamayı ifade etmektedir. 4. Fidy ve keffaretler; muayyen suçlar ya da yapılan hataların telafi edilmesi için Hakkullâh (Allah hakkı) kavramı dâhilinde ifa edilmesi gereken farz sadakaları ifade etmektedir. 5. Tatavvu sadakası (gönüllü bağış). Bundan önce geçen dört kavram fıkıh kitaplarının ilgili bölümlerinde ele alınmıştır. Sadaka mutlak olarak kullanıldığında tatavvu sadakası anlaşılmaktadır. Çünkü diğer sadaka türleri her ne kadar sadaka kavramının kapsamına dâhil olsa da kendilerine has terimlerle ifade edilmeleri, onların ayrı başlıklar altında değerlendirilmesini gerektirmiştir.¹⁶⁰

İslam'da mutlak manada sadakadan, belirli bir vacip değil, gönülden gelen karşılıksız maddi bir yardım anlaşılır. Diğer teberra' türleri de sadaka kavramının içinde değerlendirilebilir. Ancak bizim burada bahsettiğimiz özel olarak kastedilen sadakalar dışındaki bir şeye karşılık gelmeyen, gönülden koparak verilen maddi yardımlardır.

Âlimlerimiz mutlak manada sadakanın müstehab olduğunu, bazı durumlarda vacip olabileceğini, yeterli miktarda tasaddukta bulunulmaması halinde ortaya çıkabilecek olumsuzluklardan herkesin sorumlu olacağını belirtmişlerdir. Sadaka sadece zenginlere gereken bir yardım değildir. İmkânı olan zekât ve fitreden muaf müminlerin de kendilerinden daha muhtaç kimselere sadaka vermesi güzel ve sevap kazandıran bir davranıştır.¹⁶¹

Sadakada olduğu gibi bütün teberra' akitlerinde, iyilikte bulunan kimse, sadece Allah rıza için ve gösteriştan kaçınmalıdır.¹⁶² Verdiği sadakayı başa kakmamalı, verdiği kimseyi rencide etmemelidir.¹⁶³ Yerine göre sadakayı açıktan vermek güzelse de gizlice vermek, alan açısından daha güzeldir.¹⁶⁴ Gönü sadaka kabul etmekten dolayı incinmemiş olur. Sadaka vermeye ilk önce yakın akrabadan

¹⁶⁰ Ali Duman, "Sadaka", **DİA**, İstanbul 2008, XXXV, 384

¹⁶¹ Buhari, "Zekât" 30, "Edeb" 33; Müslim, "Zekât" 55.

¹⁶² Bakara Sûresi 2/264, 272.

¹⁶³ Bakara Sûresi 2/262-263.

¹⁶⁴ Bakara Sûresi 2/271.

başlamak en güzel olandır. "*Rasûlüllah (aleyhissalatü vesselam) buyurdular ki: "Fakirlere yapılan tasadduk bir sadakadır, ama zi-rahma (yani akrabaya) yapılan ikidir: Biri sıla-i rahim, diğeri sadaka."*¹⁶⁵ İhtiyaç içindeki yetimler, yolda kalmış kimseler, yoksullar, iffetlerini koruyarak başkalarına el açan kimselere sadaka verilir.¹⁶⁶ Kendisine verilince (kalitesiz, bozuk vb. olması gibi bir sebeple) istemeyeceği şeyi kendisi de sadaka olarak vermez.¹⁶⁷ Sadaka diye verilecek olan şey, helal yollardan kazanılmış olmalı ve de verilen kimseye fayda sağlamalıdır.¹⁶⁸ Verilen şeylerin kötü, faydasız ve verilen kişinin faydasına olmayacak şeylerin sadaka diye verilmesi Kur'an ve sünnette güzel kabul edilmemiştir. Âlimler de bu şekilde olan şeylerin sadaka sayılamayacaklarını ifade etmişlerdir. Sadaka verildikten sonra ondan dönülmemesi, geri istenmemesi gerekir.¹⁶⁹

Osmanlı döneminde "*sadaka taşı*" diye adlandırılan yardımlaşma usulü vardı. Bu sadaka taşları Tanzimat Dönemi'ne kadar başarı ile uygulanmıştır. Sadaka taşı yöntemi dilenme ve dilencilik faaliyetinin önlenmesi ve asgari seviyeye indirilmesi hususunda güzel bir uygulamadır. Sadaka taşları, camilerin yanında herkesin rahatlıkla göremeyeceği bir yerde boyları bulundukları semt ve camilere göre değişmekle beraber mermer sütunların üstlerine bir çukur oyulur, maddi durumları yardım etmeye uygun olanlar verecekleri sadakalarını bu çukurlara koyar, ihtiyacı olan da gururu incinmeden ihtiyacı kadar o çukurdan alırdı.¹⁷⁰

Hadislerde sadaka kavramının çerçevesi daha geniştir: Kişinin, Allah Teâlâ'nın rızasını kazandıracak her türlü hayırlı söz ve amelde bulunması, kendi ailesine infak etmesi, misafirlerine ikram etmesi, meyvelerinden başkalarının faydalanacağı ağaç dikmesi, nehyedilen şeylerden mümin kardeşini uzaklaştırması, maruf şeyleri emretmesi, güzel söz söylemesi, din kardeşine selam vermesi, , herkese karşı güler yüzlü davranması, engelli ve yaşlı kimselere yardım etmesi, cemaatle namaz kılmak

¹⁶⁵ Tirmizî, "Zekât" 26; Nesâî, "Zekât" 82; İbn Mâce, "Zekât" 28.

¹⁶⁶ Bakara Sûresi 2/177.

¹⁶⁷ İbn Mâce, "Zekât" 19.

¹⁶⁸ Bakara Sûresi 2/267; Müslim, "Taharet" 1; Tirmizî, "Taharet" 1.

¹⁶⁹ Müslim, "Hibât", 5; Buhârî, "Hibe", 14, 30, "Hiyel", 14.

¹⁷⁰ Duman, XXXV, 384; Mustafa Çağrıcı, "Sadaka", **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Sadaka) IV, 1711-1713.

için yürümesi ve insanlara eza veren bir şeyi yoldan kaldırması sadaka ¹⁷¹ olarak nitelenmiştir. ¹⁷²

Bazıları tarafından sadakanın sadece dilenenlere verilen küçük meblağ olduğu şeklinde bu işi basite alan yanlış bir anlayış vardır. Hâlbuki sadakanın çerçevesi daha geniştir. Mesela yardıma muhtaç olanlara onları incitmeden gönülden koparak bir şeyler vermek, dilenmek zorunda olanların az da olsa ihtiyacını giderir, kendini küçük düşürerek el açmasını engellemiş olur. Sadaka sadece isteyene değil, ihtiyacı olup da isteyemeyenlere de verilir. Bu açıdan toplumda sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya vesile olur.

2.3.2.1.2.6. İbrâ

İbrâ; “bir kimsenin diğer bir kimsede olan alacak hakkından feragat etmesi” olarak tarif edilir. Bu feragat karşılıksızdır. Hak sahibi tarafından hakkın düşürülmesine ve hakkın dava mevzuu olmaktan çıkarılmasını ifade etmektedir. Bundan da anlaşılan ibrâ, borç ilişkisini sonlandıran bir muameledir. Ayet ve hadislerde nasıl ki borç vermek övülen bir davranış olarak nitelenmişse, ödeme zorluğu çekenlere de mühlet verilmesi, eğer sadaka olarak bağışlanırsa daha hayırlı olacağı da bildirilmiştir. Nitekim şu ayette “Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.”¹⁷³ Borçlulara mühlet verilmesi emredilmiş, sadaka olarak bağışlanması ise daha hayırlı olarak zikredilmiştir.

Ayet ve hadislere dayanarak fukaha, ibrânın genel durum itibariyle mendûb bir hareket olduğunu ifade ederler. İbrâda dayanışma, yardımlaşma ve hayır işleme anlamı bulunmaktadır. Bu sebeple kimi Şâfiî âlimleri, karzın genel kural olarak ibrâ işleminden daha faziletli addedildiği halde, borcunu ödemekte zorlanan kimsenin borçlarının ibrâsını karzdan üstün kabul etmişlerdir. Mâlikî ve Hanefî fukahası alacaklı olanın zor durumda kalan borçlu kimseye karşı borçlusunun borucunu erteleme ve ibrâdan birini tercih etmede serbest olsa da ibrâ işleminin daha üstün

¹⁷¹ Buhârî, “Sulh”, 11 “Cihâd”, 72, 128, “Mezâlim”, 24; Ebû Dâvûd, “Taṭavvu’”, 12; Tirmizî, “Birr”, 36; Ahmed, **Müsned**, V, 154, 167, 178.

¹⁷² Ali Duman, XXXV, 384.

¹⁷³ Bakara Sûresi 2/280.

olduğunu söylemişlerdir. Fakihler diğer hukuki işlemlerde daha sıkı şartlar koşmalarına karşın, ibrada borçlu lehine müsamahakârlık ve ahlakilik prensibi olduğu için şartları daha hafif tutmuşlardır.

İbrâ bazı yönleri sebebiyle hem ıskat türü hem de temlik türü akitler içinde değerlendirilebilir.¹⁷⁴ Kuşkusuz alacağın ibrası, ödemekte zorluk çeken için büyük bir yardımdır.

2.3.2.1.2.7. Rehn-i Müsteâr

Rehin; “Bir alacak karşılığında teminat işlevi görmek ve gerektiğinde bedelinden bu hakkı tahsil etmek üzere bir malın alacaklı tarafından alıkonulmasını sağlayan akdi veya teminat işlevi gören malı ifade eder.”¹⁷⁵ Teslim alınan mala merhûn dendiği gibi rehin de denir. Râhin (rehin veren kimse) mülkiyetindeki bir malı rehin diye verebilir. Ayrıca sahibinin rızası olunca başka bir şahsın malı da rehin verilebilir. Bu *rehn-i müsteâr* olarak isimlendirilir.¹⁷⁶ Bu şekilde rehin verilmek üzere alınan mal âriyet olarak değerlendirilir. Rehin veren (muîr) açısından bu bir teberru‘ sayılır.¹⁷⁷

Bir alacağı borçludan vadesinde geri almanın yolu ifadır. Bazen borçlu borcunu istenilen zamanda yerine getiremeyebilir. Borcun ödenmemesi durumunda borçlu, zimmeti ile sorumludur. Alacaklı borç verirken borçlunun ödeme gücünü yerinde görmeyerek alacağını genelde iki şekilde teminat altına alabilir. Birisi aynı teminat, diğeri de şahsi teminattır. Kefalet ve havale şahsi teminat, rehin ise aynı teminat olarak değerlendirilir. Şahsi teminatlar değerini korurken aynı teminatların değeri genellikle gün geçtikçe artmaktadır. Aynı teminatlar, şahsi teminatlardan daha güçlüdür.¹⁷⁸

Rehin vermenin, borçluya da faydası vardır; borçlu verdiği rehin sayesinde veresiye mal alabilmekte, ödünç para almak suretiyle ekonomik faaliyetlerini

¹⁷⁴ H. Yunus Apaydın, “İbrâ” **DİA**, İstanbul 2000, XXI, 263; Ali Bardakoğlu, “İbrâ”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (İbrâ)II, 855-856.

¹⁷⁵ Halit Çalış, Hasan Hacak, “Rehin”, **DİA**, İstanbul 2007, XXXIV, 538.

¹⁷⁶ Fahrettin Atar, “Rehin”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Rehin)III, 1660-1661.

¹⁷⁷ Aybakan, XL, 215-216; Erdoğan, , s. 477.

¹⁷⁸ Atar, “Rehin”, III, 1660-1663.

düzenli bir biçimde sürdürebilmektedir. Bu sayede ihtiyaçlarını karşılayıp sıkıntılarını gidermiş olur. Kendi malı olmayan kimse, üçüncü şahsın malını sahibinin rızasıyla rehin vererek ödünç para bulabilir ve bir iş kurabilir. İhtiyacı olan para veya malı bu sayede temin etmiş olur. Toplum birbirine güvenirse, rehn-i müsteâr sayesinde ekonomik canlanma meydana gelir, ihtiyaç içindeki insanlar geçimlerini başkalarından dilenmeden gidermiş olur.

2.3.2.1.2.8. Muhâbât Satışı

Muhâbât satışı; *“Akitte tarafların karşı tarafı kayırcı bir tavır göstermeleridir.”* Satılan malın gerçek olan değerinin altında yapıp alan kişiyi kollama gayesi güden bir satış çeşididir. Mesela, müşteri malın değerinden daha fazla ücret öder ya da satıcının semenin bir kısmını hediye etmesi, almaması örnek olarak zikredilebilir. Satıcı yüz liralık malı seksen liraya satması halinde, yirmi liralık kısmı hediye etmiş olur. Bu satış işleminin gerçekleşmesi için satıcı fiyatı düşürüyorsa satıcının, müşteri fazla para veriyorsa müşterinin teberru‘ ehliyetine sahip olması gerekir.¹⁷⁹

2.3.2.2. Halefiyet

Devren mülkiyeti kazanma yollarının ikincisi de daha çok miras ve tazmin konularında karşımıza çıkan halefiyettir. Halefiyet, birinin diğerinin yerine kaim olmasıdır. Halefiyet, *“şahsî¹⁸⁰, aynî¹⁸¹ ve küllî”* olmak üzere üç kısımdır. Dilencilik konumuzla alakalı olan küllî halefiyettir. Küllî halefiyet; *“bir malvarlığının miras veya şirketlerin birleştirilmesi durumunda olduğu gibi bütün olarak başka kişiye intikal etmesidir.”*¹⁸² Tazminat da halefiyete dâhildir. Vâris, murisin yerini almakta, tazminat da verilmiş olan zararın yerine kaim olmaktadır. Bu durumda da halefiyet mülkiyeti devren kazanma sebebi olur.

¹⁷⁹ Erdoğan, s. 388.

¹⁸⁰ *“Aralarında hukuki ilişki bulunan iki kişiden birinin veya her ikisinin yerine başka bir şahsın kaim olması”*. Erdoğan, s. 174.

¹⁸¹ *“Mülk ve hukuk bütünlüğü teşkil eden mallardan birinin hukuki vasıflarını o mal yerine kaim olan diğer bir mala izafe etmektir.”* Erdoğan, s. 175.

¹⁸² Erdoğan, s. 175.

İslam'da vârislik cebridir, ihtiyari değildir. Reddedilmesine imkân yoktur. Murisin terikesinden teşhiz, tekfîn, borçların ödenmesinden sonra vâris vasiyetin yerine getirilmesinden geri kalanı belirli miktarda alır. Terike, ölünün borçlarını ödemeye yetmezse, varis ödemekle yükümlü değildir.

Şahsın malı ya da canına verilmiş olan bazı zararlar, tazminatın kapsamına girmektedir. Böyle bir durumdaki tazminat da zarara uğrayan malın, sağlığın ve can kaybının yerine kaim olmaktadır.¹⁸³

2.4. DEĞERLENDİRME

Görüldüğü üzere mülk edinmenin ve geçimi sağlamanın çok çeşitli yolları vardır. Mülkiyet edinme yolları arasında dilenmek zikredilmemektedir. Helal mülk edinme ve geçimi sağlama yolları, kişiyi dilenme durumuna düşmekten kurtarır. Dilenme noktasına gelmeden önce, helal mülk edinme ve geçimi sağlama yollarına başvurulması gerekir. Bunun yanında teberruât akitleri içerisinde zikredilen hibe, sadaka, vakıf türü faaliyetlerin dilenme ve dilencilikle dolaylı irtibatı olduğu da anlaşılmaktadır. Zira bir insan malını kendisinden yardım talebinde bulunana (dilenen) da bulunmayana (dilenmeyen) da verebilir. Dilenene bir şeyler veren hakkında ayet ve hadislerde yasaklayıcı bir ifade bulunmamaktadır. Dilenene bir şeyler veren kişi, kendi malında dilediği gibi meşru ölçüler içinde tasarruf etme salahiyetine sahiptir. Zengine de fakire de teberru kabilinden bir şeyler verebilir. Aslında dilenene de bir şeyler vermek hususunda veren kişiye bir zorlama olamaz. Dilenene bir şeyler veren kimseler gerçek ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştıran kurum ve kuruluşlara yönlendirilebilir. Sonraki bölümde dilenmenin ve dilencililiğin İslam hukukundaki yerinin ne olduğu ele alınacaktır.

¹⁸³ Karaman, İslâm Hukuku, s. 455.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİLENME VE DİLENCİLİK

Tezimizin ikinci bölümünde mülk edinme yollarını izah ettik. Bu bölümde ise hemen her toplumda ve her asırda karşımıza çıkan dilenme ve dilencilik olgusunu ele alacak ve İslam hukukundaki yerini irdedeceğiz. Mülk edinme yollarından hangisi ile irtibatlı olduğunu tespiti çalışacak ve dilencilüğün şer’î hükmünü belirlemeye gayret edeceğiz.

3.1. DİLENME VE DİLENCİLİK TABİRLERİNİN ANLAMLARI

Türkçe’de maddi yardım talebi için “*dilenmek*” kelimesi kullanılır. İlk anlamda dilenmek, “*sadaka istemek, dilencilik etmek*” manasına gelir. Mecazi olarak ise “*Kendisini acındırarak bir kimseden bir şey istemek*” anlamındadır.¹⁸⁴ Dilenci ise ilk akla gelen manasıyla “*Geçimini dilenerek sağlayan (kimse), başkalarına el açarak, dilenerek geçinen kimse*” anlamına gelir. Mecazen de “*ısrarla ve arsızca bir şeyi isteyen (kimse), istemekten utanmayan, açgözlü kimse*” anlamındadır.¹⁸⁵ Arsızca ve ısrarla insanlardan bir şeyler isteyenler her ne kadar dilenci değillerse de, yaptıkları iş dilencinin durumuna benzetilmiş ve mecazen böyle kimselere dilenci denmiştir. Dilenmek Türkçe’de olumlu görülmeyen bir davranıştır. Zira dilenmek sözlükte “*Kendini küçülterek bir şey elde etmeye uğraşmak, muhtaç olduğunu gösterip yalvararak istemek*” olarak açıklanmıştır.¹⁸⁶ Dilencilik kelimesi ise “*Dilenmeyi kendine iş edinen kimsenin durumu ve sıfatı, başkasından yardım isteme ve almayı geçim yolu yapma*”¹⁸⁷ diye açıklanmıştır.

Osmanlı Türkçe’sinde dilenmekle alakalı “sâil” (Arapça’dan Osmanlı Türkçe’sine aynı anlamla geçmiştir.), “gedâ”¹⁸⁸ ve “cerrar”¹⁸⁹ kelimeleri de

¹⁸⁴ Türk Dil Kurumu, “Dilenmek”, I, 590; Ayverdi, “Dilenmek”, s. 286.

¹⁸⁵ Türk Dil Kurumu, “Dilenci”, I, 590; Ayverdi, “Dilenci”, s. 286.

¹⁸⁶ Ayverdi, “Dilenmek”, s. 286.

¹⁸⁷ Ayverdi, “Dilencilik”, s. 286.

¹⁸⁸ Farsça’dan Osmanlı Türkçesi’ne geçmiştir. “*Dilenci, yoksul, fakir*” manalarına gelir. Ayverdi, “Gedâ”, s. 409.

¹⁸⁹ Aslı Arapça’dır. Kök olarak, “*çekici, çeken*” manasındadır. Zorla para toplayan, kendisine menfaat sağlayan (kimse) manasında kullanılmıştır. Ayverdi, “Cerrar”, s. 192.

kullanıldığı dile getirilmektedir.¹⁹⁰ Zamanımızda bu kelimeler kullanılmamakta, sadece dilenci kelimesi kullanılmaktadır.

Arapça'da sözlük manası olarak s-e-l (سأل) kökünden türemiş bir isimden sūâl (سؤال), tese'ül (تسؤل) ve mes'ele (مسئلة) kelimeleri “*herhangi bir şeyi sorma, isteme, bilgi edinmek, hakikati araştırmak, dua etmek ve dilenme*” manalarına gelir.¹⁹¹ Bu kelimelerden sūâl, genelde bir şeyi öğrenmek için soru sormaktır. Diğer manası ise ihtiyaç için bir şeyi istemektir. Ya sadaka istemeye ya da fakirliğin alametini ortaya çıkarmaya girişmektir.¹⁹² Klasik Arapça'dan sonra gelen dönemlerde “*dilenmek, etrafta dolanmak*” manaları için *derveze* fiili kullanılmıştır. Dilenciği ifade etmek için ise *mütederviz* ism-i fâili kullanılmıştır. İslam Ortaçağ'ında “*benûsâsân*” kelimesi dilenci, dolandırıcı, hilebaz ve şarlatanların topluca kastedildiği, kısmen Farşlı olup serserilik yapan dilencileri anlatmak için kullanılmıştır.¹⁹³

Dilenmek ve dilencilik için Arapça'da sadece s-e-l (سأل) ve türevleri kullanılmaz. Dilenmek ve dilencilik manalarına gelen daha başka kelimeler de mevcuttur. Belki de s-e-l (سأل) ve türevleri diğer kelimelere oranla daha fazla kullanılmış ve bu sayede de dilenmek Fıkıh'ta s-e-l (سأل) ve türevleriyle kendisine yer bulmuştur

Arapça'da s-e-l (سأل) ve türevlerinden başka, dilencilik manasında kullanılan kelimelerden birisi isticdâ/الاستجداء kelimesidir. الجَدَا /cedâ masterından türetilmiştir. Sözlük olarak “*hediye vermek, her tarafı kaplayan yağmur, sonu bilinmeyen yağmur*” manalarına gelir. İnsanlara çok hayrı dokunan anlamında da kullanılmıştır. الجَدْوَى cedvâ “hediye (atıyye)” anlamına gelmektedir. İf'âl bâbında “hediye vermek” manasında kullanılır. الجَادِي el-câdî ism-fâili “isteyen/talep eden” anlamında kullanılır. الجَدَا /cedâ kelimesi “*atiye/vermek, ihsan, bağış ve ikramda bulunmak*” manalarının yanı sıra “*istemek, bağış ve ikram talebinde bulunma*” anlamlarına gelir ki bu da الجَدَا /cedâ kelimesinin ezdâddan (zıt anlamları barındıran kelimeler) olduğunu gösterir. اِسْتَجْدَى /istecdâ istif'âl bâbından geldiğinde “iyiliği talep etmek,

¹⁹⁰ Akay, s. 29.

¹⁹¹ Halil b. Ahmed, VII, 301; İbn Manzûr, “s-e-l” XI, 318; Fîrûzâbâdî, s. 1012; Heyet, “Sūâl”, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, XXIV, 95; Ali Toksarı, “Dilencilik”, **DİA**, İstanbul, 1994, IX, 298; Akay, s. 93.

¹⁹² Heyet, “Sūâl”, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, XXIV, 95-97; Mutçalı, “s-e-l”, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayın, İstanbul, 1995, s. 371.

¹⁹³ Toksarı, IX, 298.

ihtiyacının giderilmesini ve kendisine yardım edilmesini istemek” anlamlarına gelmektedir. اسْتَجْدَى/istecdâ kelimesi, s-e-l (سأل) ve türevleri gibi bir şeyi istemek, ihtiyacı olanı talep etmek anlamlarına gelmektedir. İki kelimenin kullanımında şöyle farklar vardır; الاستجداء/istidâ kelimesinin manası المسألة/mes’ele kelimesinden daha hususidir. المسألة/ mes’ele ise umumidir. المسألة/ mes’ele kelimesi Allah’tan istemek, insanlardan mallarını istemek, şefaati istemek ve ilmi bir meseleyi öğrenmek manalarına gelmektedir. الاستجداء/istidâ ise ihtiyaç olan bir şeyi istemek ve atıye vermeyi istemek manalarına gelmektedir.¹⁹⁴ الاستجداء/istidânın tanımı ise şöyle yapılmıştır; *“Kişinin herhangi bir ihtiyaçtan dolayı insanlardan karşılıksız iyilik talep etmek veya ihtiyacın giderilmesi için insanlardan kendisine bağış ve ikram etmeyi talep etmektir.”*¹⁹⁵

Arapça’da manası dilenmek olan التَّسَوُّل/tesevvül kelimesi de vardır. سَوَّلَ kelimesi ل harf-i ceri ile kullanılır ve “süslemek, tezyin etmek” manasına gelir. التَّسَوُّل/mütesevvil ism-i fâili ise dilenci manasındadır. Bu kelime “aldatma” manasını da içermektedir. Son dönemde bu kelime anlam kayması yoluyla “insanlardan sadaka istemek/talep etmek” anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Bazı araştırmacılara göre Kur’ân ve sünnette “istemek/talep etmek” anlamına gelen المسألة/ mes’ele ile التَّسَوُّل/tesevvül kelimeleri arasında manaca farklılık yoktur. التَّسَوُّل/tesevvül kelimesi muasır alimler ve ilgili devlet kurumları tarafından المسألة/ mes’ele kelimesinin yerine kullanılmaya başlanmıştır. التَّسَوُّل/tesevvül şer’i ilimlerde değil, muasır araştırmacıların kullanımında kendine yer bulan bir kelimedir. التَّسَوُّل/tesevvül kelimesi ihtiyacı olsun olmasın insanlardan bir şeyler veya sadaka isteyen herkese verilen bir isimdir. Akademik camiadaki çalışmalarda en fazla yer verilen kavram budur.¹⁹⁶ التَّسَوُّل/tesevvül kelimesi ise kapsamlı bir şekilde şöyle tanımlanmıştır; *“Trafik ışıkları, kavşaklar, umumi mekan ve yolların mesken tutularak insanlardan sadaka ve daha başka menfaatler elde etmek gayesiyle birtakım metot ve araçların kullanılmasıdır.”*¹⁹⁷

¹⁹⁴ İbn Manzûr, XIV, 134-135; Fîrûzâbâdî, I, 1269; Hayyât, s. 24; Mutçalı, “c-d-v” s. 108; Akay, ss. 34-35.

¹⁹⁵ Akay, s. 42.

¹⁹⁶ İbn Manzûr, XI, 350; Fîrûzâbâdî, I, 10017; Akay, ss. 35-36; Mutçalı, “s-v-l” s. 419.

¹⁹⁷ Akay, ss. 42-43.

Dilenciliği ifade etmek için kullanılan diğer bir kelime ise الشَّحَاذَة/şehhâzedir. Sözlükte, (bıçak ve kılıç gibi bir şeyi) “*bilemek, keskinleştirmek*” manasına gelir.¹⁹⁸ Dilencilerin ısrarlı bir şekilde istemesi, kılıçla bilemeye benzetilmiştir. Bu anlam da, ısrarla isteyen/dileyen manasında mübalağa sigasıyla ifade edilir olmuştur. Günümüzde الشَّحَاذَة/şehhâze kelimesi Mısır ve Suriye’de dilenciği ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁹⁹ Tanım olarak ise; “*ısrarla ve arsızca/utanmadan bir şey talep etmek/istemek*” demektir.”²⁰⁰

Dilenciliği ifade eden diğer kelime de, hicri 3. yüzyıldan (miladi 9. yüzyıl) itibaren الكُدْيَة /küdye ve التَّكْدِيَّة/tekdie kelimeleri, dilenci için ise الْمُكْدِي/mükeddî kelimesi kullanılmıştır.²⁰¹ كَدَّى/kedâ /يَكْدِي/yekdî كَدْيًا/kedyen diye sülâsî olarak gelmektedir. Sözlükte “*az vermek, cimri, pinti davranmak*” manalarına gelir. Anlam kayması yoluyla “*istemek ve dilenmek*” gibi yeni manalar kazanmıştır. Bir sanat icra edilmek suretiyle insanlardan ısrarla bir şey istemektir diye tanımlanabilir. Günümüzde “*dilenci mesleği*” olarak Suudi Arabistan’da kullanılmaktadır.²⁰²

Dilenciliği ifade etmek için Arapça’da kullanılan diğer kelime ise التَّكْفُفُّ/tekeffûf ve الاستِكْفَاف/istikfâfdir. سُلَّاسِي/keffe يَكْفُفُّ/yeküffü كَفًّا/keffendir. (Elbisenin) kenarını çevirmek, bastırmak manasına gelir. عن harf-i ceri ile kullanıldığında “*geri durmak, kaçınmak, bırakmak, kesmek, vazgeçmek, bırakmamak, vazgeçirmek, kontrol altına almak*” anlamlarına gelmektedir. تَكْفُّ/tekeffe “*dilenmek*” ve اسْتَكْفَفَ/istekeffe “*avuç açmak, dilenmek, dilenci elini uzatarak bir şey istedi*” manasına gelmektedir.²⁰³ Bu kelimenin gerçek anlamı “*sarmak, engellemek, el açmak, vazgeçmek, görme yetisini kaybetmek*” olsa da gündelik dilde zamanla “*dilenmek*” anlamını kazandığı görülür. “*El açarak insanlardan bir şey istemek; kendisine yetecek veya açlığını giderecek miktarda yemek istemek*” olarak tanımlanabilir.²⁰⁴ Yukarıda dilenciliği anlatan kelimeleri gördük. Kelimelerin ortak özelliği, hepsi de dilenciliği farklı bir yönünü görerek ifade etmesidir. s-e-l (سأل) ve türevlerinin anlam alanı diğerlerine göre daha geniş

¹⁹⁸ İbn Manzûr, III, 493; Fîrûzâbâdî, I, 334; Mutçalı, “ş-h-z” s. 432.

¹⁹⁹ Fîrûzâbâdî, I, 334; Akay, ss. 36-38.

²⁰⁰ Akay, s. 43.

²⁰¹ Toksarı, “Dilencilik”, IX, 298.

²⁰² Fîrûzâbâdî, I, 1327; Akay, ss. 38-39, 43; Hayyât, s. 26 (1. Dipnot); Mutçalı, “kedâ”, ss. 753-754.

²⁰³ Mutçalı, “keffe”, s. 765.

²⁰⁴ İbn Manzûr, IX, 301; Fîrûzâbâdî, I, 849; Akay, ss. 40, 43; Hayyât, s. 27 (3. Dipnot).

olduğu için Hayyât, yüksek lisans tezinde المسألة/ mes'ele kelimesindeki karışıklığı ve kapalılığı gidermek için الاستجداء/istidâ kelimesini de sonrasında المسألة/ mes'ele kelimesine atfederek kullanmıştır.²⁰⁵ Terim olarak ise; “*hukuki bir yetkisi olmadığı halde ve hiçbir iş, emek ve menfaat karşılığı olmaksızın başkalarından para ve sair maddi yardım istemektir*”.²⁰⁶

Dilenciliği ifade eden başka bir tanım ise şöyledir; “*kişinin kendisi veya başkası için açıkça veya tariz yoluyla insanlardan mal istemesidir*”. Tanımda geçen kişi ifadesi kadın, erkek ve çocuk için ortak kullanılır. Kendisi için istemesi, ya ihtiyacı sebebiyle ister ya da dilenciliği meslek edinmek gibi ihtiyacı olmadığı halde ister. Mescidlerin önüne veya yollara çıkarak insanlara sözle açıkça isteyebilir. Tariz yoluyla ise, bana yardım edin diye açıkça söylemez de, geçimin zor olduğundan, çocuklarının çok ihtiyacı olduğundan, ev geçindirmenin maliyetli olduğundan veya buna benzer sözlerle ihtiyaç içinde olduğunu gelen geçene veya konuştuğu kimselere duyurur. Yırtık, pis ve eski elbiseler giyerek, insanların çokça geçtiği yerlere otururlar, sözle bir şey söylemeden kendilerini halleriyle acındırarak insanların yardım etmelerini beklerler.²⁰⁷

Bir mesele birçok kelimeyle ifade ediliyorsa o olgunun terim anlamını da ortaya koymak zor olmaktadır. Her araştırmacı araştırma yaptığı alanda nasıl anlaşılıyorsa dilenciliği o şekilde tanımlama yolunu seçmiştir. İhsan Akay, İslam Hukukunda Dilencilik isimli eserinde bu tanımları serdetmiş ve eksik gördüğü noktaları göstermiştir. Kendisi de kitabına aldığı Arapça tanımlardan yola çıkarak bir tanım ortaya koymaya çalışmıştır. Söz konusu tanım ise şöyledir; “*İnsanların yoğun olduğu yerler mesken tutularak sadaka ve daha başka menfaatler elde etmek gayesiyle duygu sömürüsü, hile, aldatma, acındırmak, bir sanat icra etmek vb. birtakım gayr-ı meşru yöntemlere tevessül etmek suretiyle ısrarlı bir şekilde genelde el uzatarak iyilik ve bağışta bulunmayı istemek demektir.*”²⁰⁸

Akay, öncesinde Türkçe olarak alıntılacağı tanımlardan yola çıkarak da bir tanım ortaya koymaya çalışmıştı. O tanım da şöyledir; “*Dilenci, herhangi bir nedenle meşru olmadığı halde münferit veya organizeli bir şekilde kılıktan kılığa*

²⁰⁵ Hayyât, s. 24.

²⁰⁶ Erdoğan, s. 103

²⁰⁷ Hayyât, ss. 22-23.

²⁰⁸ Akay, s. 43.

girerek, değişik metotlara başvurarak ve genellikle de üsteleyerek doğrudan veya dolaylı olarak başkalarından herhangi bir şeyi isteyen/talep eden kimseye denir.”²⁰⁹

Akay, Türkçe olarak yapılan birkaç çalışmada, dilencililiğin meslek olarak tarif edilmesini eleştirmektedir. Çünkü Türk Dil Kurumu’nun meslek tanımı dilencililiğe uymamaktadır. TDK’nın “meslek” tanımı ise şöyledir; “*Belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş.*”²¹⁰

Dilenciler her ne kadar kendilerini meslek sahibi olarak, dilencililiği de meslek olarak görse de, dilencilik asla bir meslek olamaz. Bu iddia meslek tanımına aykırıdır. Zira Türk Dil Kurumu “meslek” kelimesini yukarıdaki gibi tanımlamıştır. Bu tanıma göre dilencilik her ne kadar usta-çırak ilişkisiyle öğrenildiği bilinirse de, usta-çırak ilişkisi olmadan da dilencilik yapan birçokları vardır. Meslek sahibi olmak için bir eğitimden geçmek şart iken, dilencilikte böyle bir şart yok. Bazı dilencilerin usta-çırak ilişkisi ile yetişmesi, bu öğretimin dilencililiğin olmazsa olmazı olduğunu söylemek doğru değildir. Dilencilik için, zamanımızda öngördüğümüz meslek öncesi eğitim ve öğretim ile benzerlik aslında yoktur. Zaten dilencilikle uğraşanlar böyle bir eğitim sayesinde dilendiklerini dile getirmiyorlar. Hâlbuki hangi meslek erbabı olursa olsun, aldığı eğitim ve öğretimi dile getirerek işini yaptığını söyler. Dilencilerin belli vakitleri ve belli durumları gözeterek dilenmesi onların sistemli bilgi ve tecrübe ile bu işi yaptıklarını göstermez. Bir mesleğin öğrenileceği bir okul veya çalışma sahası olur. Meslek sahibi olmaya çalışanlara da kimse ters bakmaz. Her meslek kutsaldır diye bir söz vardır. Dilencililiği meslek sayarsak, kutsal saydığımız meslekleri küçümsemiş oluruz. Üstteki tanımda yer alan “insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek” kısmında dilencilikte yararlı mal üretme olmasa da –ki birçok meslekte yararlı mal olmasa da verilen bir hizmet vardır.- verdikleri herhangi bir hizmet de yoktur. Yararlı mal ve hizmet yoksa alınan para neyin karşılığı olmaktadır? İnsanların merhamet duygularını sömürerek alınan bir paradır ancak. Bir meslek “kuralları belirlenmiş iş” diye bilinir. Kuralları da hem devlet tarafından hem de örf-adetler

²⁰⁹ Akay, s. 32.

²¹⁰ Akay, s. 44. Akay’ın diğer eleştirileri için eserindeki devam eden sayfalara bakılabilir.

yoluyla belirlenmiş iş sahalarına meslek denir. Dilencilikte ise belirlenmiş kural falan yoktur. Devlet tarafından da dilencilik bir meslek olarak görülmemiştir. Diğer devlet kanunlarında da dilencilik meslek olarak kabul edilmiş değildir. Dilenmenin herhangi bir hukuki dayanağı yoktur. Türk Dil Kurumu'na ait Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü'nde "meslek" şöyle tanımlanmıştır; *"Bir kimsenin geçimini sağlamak için sürekli yaptığı; bilgi, eğitim veya yaratıcı güç gerektiren etkinlik."*²¹¹ Bu tanımda "yaratıcı güç" kelimesi bir önceki tanımdan farklı olarak geçmektedir. Dilencilikte yaratıcı güç diye bir şey de yoktur.

TDK sözlüğünde "meslek" hakkında bir tanım daha yer almaktadır ki daha ayrıntılı ve daha belirleyicidir; *"Kişinin, standartları belli bir eğitimle edindiği, toplumun belirli bir gereksinimine yanıt veren, uygulamaları bilgi, araştırma ve deney üstüne temellendirilmiş, görev yetki ve sorumlulukları yasalarla belirlenmiş, belirli ahlak kuralları olan ve belirli bir ücret karşılığı yapılan hizmet."*²¹²

Tanımda geçen *"toplumun belirli bir gereksinimine yanıt veren"* kısmı ile dilencilik arasında bağ bulunmamaktadır. Zira dilencilik toplumun herhangi bir gereksinimine yanıt veren bir durumda değildir. Belki manevi olarak insanların infak duygularını tatmin edebilir dense de, dilencilikte çoğu kere kendi gerçek durumunu insanlardan gizleyerek ve daha çok zelil vaziyette istenildiği için, manevi yönden ihtiyaca yanıt vermesi düşünülemez. İslam Hukuku'nda da dilenme ve dilencilik en son çare olarak görülmüştür. En son çare olmasına rağmen sürekli de değildir, geçici bir süre için ruhsat verilmiştir. Gazâlî de dilenciliğin bir kazanç yolu olmadığını kesin biçimde vurgulamıştır. Dilencilere toplum içinde belli bir statü verilmemiştir. Osmanlı Devleti'nde dilenciliğin bir meslek ve geçim yolu olarak görülmemesi için nüfus tezkirelerindeki sıfat kısmına "dilenci" yazılmasına müsaade edilmemiştir.²¹³

Dilenciler ve dilencilikle ilgi Türkçe'mizde kullandığımız atasözleri ve deyimler hep menfi manalar için kullanılmıştır. *"Dilencinin torbası dolmaz"* deyimini, isteyerek geçinmeye çalışan kimselerin istekleri bitmez manasına gelir. *"Dilenciye borçlu olma, ya düğünde ister ya bayramda"* sözü, yalnızca şahsi

²¹¹ Türk Dil Kurumu, "Meslek" **Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (İktisat Terimleri Sözlüğü - 2004)** <https://sozluk.gov.tr/> (09. 12. 2020)

²¹² Türk Dil Kurumu, "Meslek" **Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (Hemşirelik Terimleri Sözlüğü - 2015)** <https://sozluk.gov.tr/> (09. 12. 2020)

²¹³ Akay, ss. 44-46.

menfaatini düşünen kişiyle ilişki kurulmaması manasına gelir ki dilenci ifadesi menfî manadadır. Her durumda yardım isteyen hem de yapılan yardıma burun kıvrıranlar için ise “*dilenciye hıyar vermişler de eğri diye beğenmemiş*” deyimini kullanılmıştır. “*Misafir, misafiri (dilenci dilenciyi) istemez (sevmez), ev sahibi ikisini de*” sözüne göre misafir ikramların hepsinin sadece kendisine yapılmasını, dilenci sadece kendisine yardım edilmesini, ev sahibi ise eve hiç misafir gelmemesini ister. Şu atasözü ise dilencilerin sayıca çok olduklarını anlatmak için kullanılmaktadır; “*Dilenci bir olsa şekerle beslenir*”. Yine dilencililiğin menfî anlamını pekiştirecek olan başka bir atasözümüz ise şöyledir; “*Aç, aç ile yatınca arada dilenci doğar*”.²¹⁴

Dilencilik tabiri, başka şeyler için de kullanılmıştır; “*dilenci vapuru*” Şirketi Hayriye zamanında Anadolu veya Rumeli yakası seferlerinde bütün iskelelere uğrayarak sefer yapan vapur manasına gelmektedir.²¹⁵ “*Dilenci çanağı*” gerçek manada dilencilerin sadaka topladıkları küçük çukur kaplar için kullanılır. Mecaz olarak ise içinde her şeyden biraz bulunan kap olarak günlük dilde kullanılmaktadır.²¹⁶ Yargıtay bir kararında, haciz memurlarına karşı söylenen “*Dilenciler...*” sözünü şeref ve saygınlığı zedelediğinden hakaret olarak görmüştür.²¹⁷ Bu da göstermektedir ki toplumumuzda dilencilige olumsuz bakılmakta, yargı yönünden de dilencilik, dilenci olmayana söylendiğinde hakaret olarak algılanmakta ve sözü sarf edene hakaret davası açılabilmektedir.

3.2. TARİHTEN GÜNÜMÜZE DİLENME VE DİLENCİLİK

İnsan, hayatını devam ettirmek için, ilk insandan beri çeşitli yollara başvurmaktadır. Bu yolların bir kısmı meşru şekilde olurken bir kısmı ise gayri meşru olarak kendini göstermektedir. Çalışıp üretmek gibi meşru kazanç yolları ve başkalarından hediye ve dini vecibelerden kabul edilen mali ibadet olarak verilen

²¹⁴ Türk Dil Kurumu, “Dilenci”, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, <https://sozluk.gov.tr/> (09. 12. 2020)

²¹⁵ Türk Dil Kurumu, “Dilenci vapuru”, I, 590; Koçu, “Dilenci Vapuru”, VIII, 4578.

²¹⁶ Türk Dil Kurumu, “Dilenci çanağı”, I, 590.

²¹⁷ Birtek, s. 131. (40. Dipnot)

zekât²¹⁸ ve fitre gibi yardımlar insanların hayatında önemli yer tutmaktadır. Meşru yöntemlerin, işsizlik sebebiyle yetersizliği, insanların çalışmak için gayret sarf etmeyip başkalarının sırtından geçinmek istemesi, mali yönü bulunan dini vecibelerin yeterince yerine getirilmemesi,²¹⁹ savaş²²⁰ ve kıtlık gibi sebepler, açgözlülük ve tamahkârlık, bazı kişiliği zayıf kimseleri farklı kazanç yollarına sevk etmiştir. Hırsızlık, gasp gibi gayri meşru kazanç yolları, hemen hemen her toplum ve çağda, şartların ve imkânların durumuna göre değişik oranda da olsa varlığını sürdürmüştür.

Dilenme ve dilenciliğin ne zaman başladığına dair elimizde herhangi bir veri veya bilgi bulunmamaktadır. Fakat dilenmenin ilk başladığında bireysel olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Az nüfuslu ve iş bölümlerinin belli olduğu ve de topluca yaşamın olduğu zamanlarda dilenme ve dilencilikten söz etmek zor görünmektedir. Semavi dinlerin kutsal metinlerinde, Hammurabi kanunlarında, Antik Yunan ve Roma hukuk sistemlerinde dilenciliğin lehinde veya aleyhinde herhangi bir kanun düzenlemesi yer almamaktadır. Hammurabi kanunlarında hırsızlık, gasp ve iftira suçlarıyla alakalı ayrıntılı hükümler yer almaktayken dilencilğe dair bir hüküm bulunmamaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde geçerliliği olan ve özellikle Hindistan bölgesinde yaygın olan kast sisteminde de dilencilik hiçbir tabakaya dâhil edilmemektedir. Toplumsal sınıfların fakirlik ve zenginlik durumuna göre değil de mesleklere göre ayrılması, dilenciler gibi bir sınıfın olmadığı sonucuna götürebilir.²²¹ Yardıma muhtaç insanlar varsa kaçınılmaz olarak dilenenler ve dilenciler de vardır. Milattan önce dokuzuncu yüzyılda Yunanistan'da dilenciler kadrolu şekilde bulunuyordu. Bir şehre dışardan kadrosuz gelen dilenci, yerine geçeceği kadrolu dilenci ile düello etmek zorundaydı. Düelloyu kazanması

²¹⁸ XVI. Yüzyılda İstanbul'da zekât kurumunun varlığı dilenciliğin daha fazla yaygınlaşmasını engellediği inkâr edilemez. Mehmet Demirtaş, "İstanbul'da Dilenciliği Önlemeye Yönelik İlk Uygulamalar ve XVIII. Yüzyılda Alınan Tedbirler", **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, haz. Suvat Parin, Yıltem Matbaası, İstanbul 2009, s. 177.

²¹⁹ Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, ülkemizdeki zekât potansiyelinin 55 milyar dolar, dünyadaki zekât potansiyelinin ise 10 trilyon dolar olduğunu ifade etti. 10 trilyon dolar zekâtın verilmesi halinde dünyada fakir kalmayacağını belirtti. Yeni Akit, "Ali Erbaş'tan flaş iftar açıklaması" **Aktüel**, 13. 04. 2021 <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ali-erbastan-flas-iftar-aciklamasi-1529492.html> (04. 09. 2021).

²²⁰ Demirtaş, s. 172.

²²¹ Akay, ss. 48-50.

halinde o şehirde dilencilik yapabilir, aksi halde başka bir şehre gitmek zorundaydı.²²²

Konfüçyüs'ün beş ilişki sistemindeki yönetici-yönetilen, baba-oğul, karı-koca, büyük kardeş-küçük kardeş ve arkadaş-arkadaş arasındaki ahlaki öğretilerde sosyal ilişkilerin güçlü olması dilencililiğin önündeki en kuvvetli etken olmuştur. Yönetici-yönetilen arasındaki ilişkiler, kardeşler arasında olan ilişkiye benzetilmiştir. Bu inanışa göre toplum geniş bir aile gibidir. Konfüçyanizm ve Taoizm gibi dinlerin sağlıklı bir toplum oluşturma hedef ve öğretileri dilencilik gibi bir zilleti kabul etmemektedirler. Tamamen o zamanlarda dilencililiğin varlığı inkâr edilemez fakat zamanımızdan farklı bir dilencilik anlayışı olduğu anlaşılmaktadır. Dilencilik, hasta, yaşlı, farklı biçimlerde engelli ve kimsesizlik sebebiyle olabileceği gibi dini gerekçelerle de olabilir.²²³

Hind alt kıtasında ortaya çıkan en eski tarihli din Hinduizm'dir. Bilinen tarihi otuz beş asırdan daha öncesine dayanır. Bölgede ortaya çıkan Budizm, Caynizm ve Sihizm gibi dinler, içlerinde Hinduizm'e ait birçok özellik taşıdığından dolayı ayrı birer din olarak değil de yaşayan Hindu mezhepleri diye değerlendirilir.²²⁴ Bu kadar uzun geçmişe ve etkiye sahip olan Hinduizm'de dinî dilencilik evresi denen "Sannyâsa" adlı bir evre bulunmaktadır. Birey kendisini ailesinden soyutlayarak din yolunda ölüm ritüellerini (ayinlerini) yapmaya verir. Kişi bu dönemde sarı-kırmızı elbiseler giyerek elindeki sadaka taşıyla dilenerek, kendisine verilen yiyecek ve giyeceklerle hayatını devam ettirmek mecburiyetindedir. Bu şekilde hayat süren kişilere "sannyasin" denilmektedir. Hinduizm'deki "*dini dilencilik evresi*" dini bir inanç olarak kabul edildiğinden hakiki bir manada dilencilik sayılıp sayılmayacağına dair cevap farklı olacaktır.²²⁵

Günümüzde mevcut İncillerde az da olsa hasta, görme engelli ve kötürüm derecesinde hasta olanların dilendiğine dair bilgiler bireysel dilenmeyi kısmen çağrıştırmaktadır.²²⁶ Dilencilik fikrinin Hz. İsa (a.s.) ile kendisinden sonraki ruhban

²²² Demirtaş, s. 171.

²²³ Akay, ss. 50-51; Mustafa Güç, "Konfüçyanizm", **Dinler Tarihi El Kitabı**, (Ed. Baki Adam) Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 445.

²²⁴ Ali İhsan Yitik, "Hinduizm", **Dinler Tarihi El Kitabı**, (Ed. Baki Adam) Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 322.

²²⁵ Akay, ss. 51-52; Yitik, s. 334.

²²⁶ "Erihaya geldiler; İsa şakirtleri ve büyük kalabalık ile Erihadan çıkarken, Timeus oğlu Bartimeus adında kör bir dilenci yol kenarında oturuyordu. " İncil (Yeni Ahit), Markos 10:46; "O vakit

anlayışla arasını ayırmak gerekir. Çünkü Hz. İsa (a.s.) dilenmenin asalaklık olmasından dolayı dilenmeyi müspet karşılamamaktadır. Dilencilerle ilgi İncillerde geçen diyaloglardan anlaşılan, kendisinin dilenciliği tasvip etmediğidir. İsa (aleyhisselâm)’ın Yüce Allah (c.c.)’ı unutmaya sebep olan dünyayı ve zenginleşmeyi yermesi, yoksullara yardım edilmesine dair emir ve tavsiyeleri zamanla aşırılığa dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu da din düşüncesi adına yoksulluğu ve yoksullara yardım etmeyi görev bilenlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sonrasında ruhban sınıfının kutsanması ve yoksulların “Tanrı’nın çocukları” olarak görülmesine imkân vermiş, zamanla da dini duyguları istismar eden dilencilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bireysel başlayan dilencilik sonunda Avrupa’yı zora sokmuştur. Öyle anlaşıyor ki bireysel olarak cılız biçimde ortaya çıkan dilenme/dilencilik, sonrasında dindar geçinen kimselerin inzivai hayat görüntüsü ve ilahi olmayan din dışı inançların teşvik etmesi ve desteklemesiyle bireysel dilencilığe kuvvetli bir zemin oluşturmuştur.²²⁷

İslamiyet’ten önce Arap yarımadasında halkın durumunun geçmiş dönemlerden farklı olmadığı görülmektedir. Dilencilere ait en önemli belgeler, o dönemin şiirlerinde kendini göstermektedir. Göçebe ve kabileciliğin yaygın olduğu yarımada da çalmayı kötü görüp çalışmayan dilencilerin varlığı da bir gerçektir. Hz. Ali (r.a.)’a nispet edilen şu beyit dilencilüğün ayıp sayılan bir zillet olduğunu güzel bir şekilde ifade ediyor; *“Benim için dağların zirvesinden taş taşımak insanların minnetini taşımaktan daha sevimlidir. İnsanlar bana, “çalışmak ayıptır.” diyorlar. Ben de derim ki “Asıl ayıp dilencilik zilletindedir.”*²²⁸

Kur’an-ı Kerim’de birkaç tane ayette dilenenler için müspet ifadeler varken, dilenmeyip iffetli yaşayanlar övülmektedir.²²⁹ Hadislerde dilenme ve dilencilığe dair geniş yer verilmiş olup dilencilerle alakalı geniş açıklamalara ve tehditlere yer

komşuları ve onun bir dilenci olduğunu önceden görmüş olanlar dediler: Oturup dilenen adam bu değil mi?” İncil (Yeni Ahit), Yuhanna 9:8; *“Anadan doğma topal bir adam götürülmekte idi, mabede girenlerden sadaka dilenmek için her gün onu mabedin Güzel denilen kapısı yanına koyarlardı. ”* İncil (Yeni Ahit), Resullerin İşleri, 3:2.

²²⁷ Akay, ss. 51-52.

²²⁸ Akay, s. 52.

²²⁹ İlerde gelecek olan “3. 4. Kur’an ve Hadislerde Dilenmek” başlığı altında “3. 4. 1. Kur’an’da Dilenmekle İlgili Ayetler” alt başlığında dilenmekle ilgili ayetlere açıklamalarıyla yer verdik. Geniş bilgi için oraya bakılabilir.

verilmiştir.²³⁰ Fakihler, ayet ve hadisleri referans alarak dilencilik konusunda zamanın ihtiyaçlarına gerekli açıklamaları yapmışlar, şârinin maksadını anlamak için gayret etmişlerdir. O dönemde dilenciliğin bireyselden örgüt dilenciliğine evrilmediği de müşâhede edilmektedir.

Raşit Halifeler dönemiyle birlikte Emevîler döneminde de bireysel dilenciliğin yavaşça görünür bir sorun olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Hz. Ömer (r.a.), dilenen bir kimsenin dilendiği şeylere el koyarak topladığı ekmekleri zekât develerine yedirmiştir. Ardından da dilenciye kırbaçlamış ve o kişiye dilenmekten men etmiştir. Gazâlî, bu uygulamaya karşı olanları eleştirmiş ve uygulamanın haram olmadığını belirtmiştir. Hz. Ömer (r.a.) döneminde devlet hazinesi doluydu, dilencilik yapan gayri müslimlere maaş bağlanmıştı. Hz. Ömer (r.a.) zamanında tembellik edip dilenenlere müsaade edilmemesi ve dilenen gayri müslimlere maaş bağlanması, dilenciliğin bu dönemde rahatsız edici bir sorun oluşturmadığını göstermektedir. Emevîler döneminde dilenciler için bazı yasaklar getirilmiştir. Emevîlerin dördüncü halifesi Velîd bin Abdülmelik (h. 96/ miladi 715) çalışmayıp miskinlere dilenenlere bazı yasaklar konmuştur. Fakir, yetim ve engelli kimselere her türlü hizmet ve yardımın ulaştırılması ve onlara maaş bağlanması gibi uygulamaların hayata geçirilmesi, bu dönemde de dilenciliğin çok önemli bir sorun olmadığını göstermektedir. Velîd bin Abdülmelik, hastaların tedavileri için hastaneler yaptırmış, karantina tedbirlerini uygulayarak salgın hastalıkların yaygınlaşmasını önlemeye çalışmıştır. Zimmi ve gayri müslimlerin dilencilik yaparak halkı rahatsız etmesini önlemek için fakirlere her çeşit yardımı yapmıştır. Devletin hazinesinin dolu olması ve yardıma muhtaç kimselere karşı her çeşit yardımın yapılması dilenciliğin görünür bir sorun olmasının önüne geçmiştir. Önce yardıma ihtiyaç duyanların gereksinimlerinin giderilmesi sonrasında da dilencilik yapanlara ceza verilmesi, bu yöntemin dilenciliği önlemede caydırıcı bir uygulama olduğunu gözler önüne sermektedir. Emevî sultanlarının zevk ve lüks düşkünü olmalarına tepki olarak “*zâhid*” ve “*âbid*” şeklinde ortaya çıkıp sonrasında tasavvuf/tarikat mensuplarının farklı gerekçelerle dilenmeleri sonucu bireysel dilencilik net biçimde müşâhede edilir olmuştur. Bu kimseler Allah’a yönelmek ve

²³⁰ İlerde gelecek olan “3. 4. Kur’an ve Hadislerde Dilenmek” başlığı altında “3. 4. 2. Hadislerde Dilencilik” alt başlığında dilenmekle ilgili hadislerle açıklamalarıyla yer verdik. Geniş bilgi için oraya bakılabilir.

insanların rağbet gösterdiği şeylerden uzaklaşmak düşünceleri sebebiyle geçim sıkıntısıyla karşılaşmışlardır. Dilencilik edip nefsin kibrini kırmadan bir şey yememeyi kural olarak benimseyen bazı sûfiler ortaya çıkmıştır. Bu sebeple İslam Tarihi'nde dilencilikle en fazla anılanlar sûfiler ve dervişler olmuştur.²³¹

Abbasîler dönemi öncesinde sorun olarak görülmeyen dilencilik faaliyetleri bu dönemde sorun olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sebebi olarak da siyasi, ekonomik ve sosyal amillerin etkisi gösterilmiştir. Yaşanan kıtlık ve kuraklıklar, salgın hastalıklar, Fırat ve Dicle nehirlerinin taşarak Abbasiler'in başkenti Bağdat'ta sebep olduğu sel felaketi ve sonrasındaki salgın hastalıklar, bu dönemin ekonomik yaşamını etkilemiş ve dilenciliği artırmıştır. Bu dönemlerde Mekke ve Medine şehirlerinde, dört halife zamanından itibaren özellikle hac mevsiminde hacıların yeme, içme ve konaklama masraflarının karşılanması, bir yandan bölge halkının müreffeh yaşamasını temin ederken, diğer yandan dilencilerin de bu şehirlere akın etmesine sebep olmuştur.²³² Bu dönemde bazıları dilenciliği meslek haline dönüştürmüştür. Organizeli suç örgütleri oluşturarak dilencilik de olmak üzere birçok yasal olmayan faaliyetlerin içerisinde olanlar da vardır. Yasal olmayan işler mafya biçiminde yapılmıştır. İhtiyaçları için dilenenler olduğu gibi asalaklık sebebiyle para kazanmak için dilencilik başta olmak üzere hırsızlık ve gaspçılık gibi illegal yollarla başvuranlar da vardı. Bu gibileri organizeli şekilde faaliyette bulunarak halkı rahatsız etmekteydi.²³³ Abbâsî döneminde nasıl ortaya çıktığı bilinmeyen Benî Sâsân Örgütü pek çok illegal faaliyette bulunmakla beraber dilencilik de yapıyorlardı. İsyan edenlere, sihirbazlara, yılan oynatıcılık yapanlara ve dilencilik yapanlara halk Benî Sâsân derdi.²³⁴ Bazı mutasavvıf ve dervişler, dünyayı terk edip maddi şeyleri ellerinden çıkardıktan sonra fakir bir halde yaşarlardı. Bunlar, geçinebilmek için insanlara el açardı. İlk mutasavvıflardan Ebû Hüseyin en-Nûri'nin dilendiği, Ebû Sâid el- Harrâz'ın da "*Allah için bir şeyler koyun!*" dediği

²³¹ Muammer Sarıkaya, "Abbasiler Dönemi Arap Edebiyatında Dilencilik ve Dilenci Şairler", **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, haz. Suvat Parin, Yıltam Matbaası, İstanbul 2009, ss. 489-490; Akay, ss. 53-54.

²³² Sarıkaya, ss. 491-492.

²³³ Yusuf Doğan, "Meşhur Arap Edibi Amr b. Osman Câhiz'in (ö. 255/869) el-Buhalâ (Cimriler) Adlı Eserinde Abbâsî Dönemi Dilenciliği ve Dilencileri", **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, haz. Suvat Parin, Yıltam Matbaası, İstanbul, 2009, s. 509.

²³⁴ Y. Doğan, s. 511.

rivayet edilir.²³⁵ Ebû Hüseyin en- Nûri'nin dilenmesinin sebebini, Cüneyd-i Bağdâdî insanlara vermek için istemesi, bu sayede verenlerin sevaba erişmesi olarak ifade etmiştir.²³⁶ Bağdat'ta bir şeyh, çokça ibadet eden bir müridine kapı kapı gezip yalnız dilendiği şeylerle karnını doyurmadıkça hiçbir ibadetinin kabul olunmayacağını söylediği rivayet olunur. Bu şeyhler, tarikatlarına girenlerin dilencilik edip nefislerinin kibirlerini kırmalarını tavsiye etmişlerdir. Sûfilerden bazıları dilencilik yemeğini takva yemeğinden daha üstün tutmuşlardır.²³⁷ Bîşr b. El-Hâris (ö. 227/841) o dönemin sûfilerini üç kısma ayırmıştır; birinci kısım, dilenmeyip verileni de kabul etmeyenler. Bu kimseler illiyyûn makamında ruhanilerle yani meleklerle beraber olanlardır. İkinci kısım, dilenmeyenler fakat verildiğinde alan kimselerdir. Bunlar, Allah Teâlâ'nın huzuruna kabul edilmiş melek ve sâlih kimselerle birliktedirler. Üçüncü kısım ise sıddıklar mertebesinde olanlar ki sadece zaruret hallerinde dilenenlerdir. Böyle kimsenin hâlinde dürüst olması istemenin vebalini üstünden kaldırır.²³⁸ Şeyhler, tasavvuf yoluna intisap etmek isteyen müridleri odun taşımak, abdesthaneleri temizletmek ve dilendirmek suretiyle imtihan ederler, çile çektirerek onların kibirlerini kırarlardı. Tekkelerin kurulmasından sonra dervişler “şey'en lillâh” diyerek insanlara el açardı. Çoğu sûfî, zaruretsiz dilenmeme, zaruret halinde ise ihtiyacı kadar dilenme temayülündedirler.²³⁹ Cüneyd-i Bağdâdî'nin hocası olan Ebu Said el-Haddâd tevekkül ve zühd sahibi olmasına rağmen akşam namazı ile yatsı namazı arasında bir ya da iki kapıyı çalarak bir iki günlük ihtiyacı karşılardı. Bu davranışını havas ehlinden ayıplayan olmazdı. Sehl ise bu konuda “*Tevekkül sahibi kimse istemez, verileni reddetmez ve ilerisi için biriktirmez!*” derdi.²⁴⁰

Ebû Talib el-Mekkî ise, şöyle söylemektedir;

Bizim anlayışımıza göre, hayatî tehlike bulunduğu durumlarda istemek kişiyi tevekkül dairesinden çıkarmaz. Bilakis sabrın tükenmesi ve dayanacak gücün kalmaması hâlinde, istemek için Allah Teâlâ tarafından izin sayılır. Her halükarda kulları üzerine vekil olan Allah Teâlâ'nın tasarruflarını gözetken kişi için böyle davranması, tevekkülüne bir zarar getirmez; çünkü bütün kullarının velisi ve övgüye layık olan Hak Teâlâ, dostlarını her türlü hâle sokabilir. Hem

²³⁵ Ebû Talib el- Mekkî, **Kalplerin Azığı (Kûtul Kulûb)**, çev. Dilaver Selvi ve Ali Kaya, 3. Baskı, Semerkand Yayınları, İstanbul 2004, IV, 273; Süleyman Uludağ, Dilencilik, **DİA**, İstanbul, 1994, IX, 300.

²³⁶ Mekkî, IV, 249.

²³⁷ Akay, s. 55.

²³⁸ Mekkî, IV, 226; Akay, s. 55.

²³⁹ Uludağ, IX, 300.

²⁴⁰ Mekkî, IV, 273.

*zahir ve ilim ehlinin hem de batın ve kalp ehlinin iki büyük imamının bu şekilde bulundukları beldenin halkından yemek istediklerini görmüyor musun? Çünkü aç olan bir müslümanın din kardeşleri tarafından doyurulması gerekir. Kişinin Müslüman olması ona bu hakkı sağlamaktadır.*²⁴¹

Ardından da misafiri ağırlamanın gerekliliği hakkındaki hadislerden birkaç tane serdetmiştir. Ebû Talib el-Mekkî öncesinde de mecburiyet veya ihtiyaç durumunda dayanacak gücü ve sabrı olmayan kimsenin, insanlardan bir şeyler istemesinin onu tevekkül dairesinden çıkarmayacağını söyler. Çünkü böyle bir kimse eğer insanlardan bir şeyler istemezse farz olan ibadetlerini yerine getiremez. Bu da nefsi için değil Allah için insanlardan bir şeyler istediğini gösterir diye açıklamalarda bulunmuştur.²⁴² Havastan olanlara göre insanlardan bir şeylerin istenmesi kişiyi tevekkül dairesinden çıkarır diye de eklemiştir.²⁴³ Sûfilerin dilenmeleri belli bir maksat için olmaktadır. Bu da genellikle benliklerini kırmaları ve mütevâzi olmalarını temin etmek içindir. Zaten tasavvuf erbabı dilenci olarak anılmıyordu, halk onlara dilenci gözüyle bakmıyordu.²⁴⁴ Yine Ebû Talib el-Mekkî rızıklarını zillet içinde yiyenler olarak dilencileri göstermiştir. Çünkü insanlara el açarak zillete düşerler.²⁴⁵ Mekkî'ye göre yakînî imana ermiş ve başka kimselere muhtaç olmayan çalışmayı bırakabilir. Çalışmanın başkalarına yük olmaktan ve dilenciliği adet edinmekten daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁶

Bişr b. El-Hâris'in o dönemdeki sûfileri üçe ayırması, örgütsel dilenciliği çağrışırsa da İslam toplumunda bireysel dilenciliğin ortaya net olarak çıkmasının ilk evresi olarak kabul etmek daha doğru olur. İlk dönem dilenciliğini günümüzdeki dilencilik anlayışıyla karıştırmamak gerek. Sûfiler dilenciliği nefis terbiyesi ve benliği kırmada bir araç olarak kullanmışlardır. Halk, bu kimseleri dilenci kabul etmiyor, dindar, kanaat eden, sâlih, müttaki ve Allah dostu olarak görüyorlardı. Bu dönemlerde dilenciliğin bireysel olduğunu ifade etmekle beraber vakıf ve tekkelerin kurulmasıyla birlikte örgütsel dilenciliğin ilk örneklerinin ortaya çıktığı söylenebilir. Maddi çıkar peşinde olan kimseler dilenen sûfileri taklit etmiş, sûfiler gibi dua etme, giyinme ve onlar gibi davranma şeklindeki hal ve hareketleri yaşam tarzına

²⁴¹ Mekkî, IV, 273-274.

²⁴² Mekkî, IV, 272.

²⁴³ Mekkî, IV, 273.

²⁴⁴ Akay, s. 56.

²⁴⁵ Mekkî, III, 25.

²⁴⁶ Mekkî, III, 73.

dönüşmüştür. Halk da sevap olur düşüncesiyle bu tarz dilencileri geri çevirmemişlerdir. Dilenme kültürünün bu şekilde ortaya çıktığını söylemek daha isabetli gözükmektedir. Dilencilğin örgütsel olarak ortaya çıkmasında fakirlik, yoksulluk, çaresizlik ve tamahkârlık gibi insani sebepler ilk sırada gelmekle beraber, ikinci sırada gelen yanlış dini yönelimler de örgüt dilencilğın iyice yerleşmesine katkıda bulunmuştur diyebiliriz. Budistler, Azizler, Rahipler, Ruhbanlar, gibi diğer din mensuplarının bireysel ve örgütsel dilencilğın yerleşmesi ve yaygınlaşmasında önemli bir yere sahip olduğu inkâr edilemez. Bunlara ek olarak ictimâî sıkıntıların ortaya çıktığı, siyasi çalkantıların baş gösterdiği ve dini bozulmanın arttığı zamanlarda bireysel dilencilik açıkça görülmektedir.

Dînî, siyasi, ekonomik ve toplumsal birçok sıkıntı ve de devlet düzeninin bozulması ve insan itibarının etkilenmesi gibi pek çok etken, bireysel dilencilğın arka planında yer almaktadır. Bireysel dilencilik toplumda iyice yerleştikten sonra örgütsel dilencilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireysel dilencilğın kendine iyice yer edinmesi örgüt tarzı dilencilği desteklemekte hatta ortaya çıkmasının zemini hazırlamaktadır.²⁴⁷

Bireysel dilencilik ortaya örgütsel dilencilği çıkarmıştır. Örgütsel dilencilikten amaç, *belli ve benzer düşüncelere sahip bireylerin, menfaat birliğı çerçevesinde örgütlenerek meşru dayanaktan yoksun, kendilerine münhasır metot ve usullere göre dilenme şeklinde sergilemiş oldukları tutumlardır*. Dilenciler, tarihte hiçbir devlet tarafından bir kurum olarak kabul edilmemişlerdir. Çünkü dilenciler, hizmet, usûl ve araçlara herhangi bir kurum gibi sahip değillerdir. Bu sebeple kurumsal dilencilik diye bir şeyden söz edilemez. Her ne kadar örgütsel dilencilik kavramı yeni olsa da tarihte izine rastlanılır. Bireysel dilencilğın başlangıç tarihi belli olmadığı gibi örgütsel dilencilğın de tarihi belli değildir. Budizm’de erkek rahiplere dilenci manasında “Bhikku’lar” bayan rahiplere de “Bhikkhuni” adları verilmiştir. Çünkü onlar Buda’nın öğretilerini yaşamak ve tefekküre dalmak niyetiyle ailelerini ve dünya meşgalelerini terk etmişlerdir. Bu durum her ne kadar örgütsel dilencilği andırsa da aslında dini bir ibadettir. Avrupa’da örgütsel dilencilik, dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru az da olsa belirgin şekilde görülmeye başlanmıştır. On üçüncü yüzyılda İngiltere’de zuhur edip kiliselerle çıkar

²⁴⁷ Akay, ss. 55-57.

çatışmalarına dâhil olan dilenci tarikatları ve Çin’de 1950’lere kadar mevcudiyetlerini devam ettiren dilenci loncaları, örgütlü/kurumsal dilencilige örnek gösterilebilir.²⁴⁸ Avrupa’da bazı dönemler ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar tarih sahnesinde nadir görülen fakirlik ve açlığı tetiklemiştir. O zamanlardan günümüze Avrupa ve İslam dünyasındaki sosyal, kültürel, siyasi ve iktisadi yönden tesir eden pek çok etken, örgütsel/kurumsal dilencilğin zuhur etmesine sebep olmuştur. Savaşlar, salgın hastalık ve doğal afetler önde gelmekle beraber Roma’nın merkezi gücünü kaybetmesi, Orta Çağ’a gelindiğinde feodalite ve derebeylik rejiminin işe yaramaz hale gelmesi, papa ile krallar arasındaki mücadeleyi kralların kazanması, haçlı seferleri, yüzyıl savaşları ve köleliğin kaldırılmasına benzer birçok etken örgütsel/kurumsal dilencilğin zeminini oluşturmuştur. On beş ve on altıncı yüzyıllar Avrupa’da “dilencilik çağı” olarak nitelenecek kadar dilencilik yasadışı biçimde artmış ve onlarla mücadele etmek için sürgün etmek başta olmak üzere birçok çözümler bulunmaya çalışıldığı bir zaman dilimi olmuştur. Sonralarda ise dini güne ve geceleri istismar ederek dilenen fakirlerden başka, profesyonel şekilde dindar, saygın, düzenbaz, serseri, şair, sanatçı ve pasif dilenciler diye adlandırılan gayri meşru dilenci örgütleri/çeteleri ve serseri takımları ortaya çıkmıştır.

İslam tarihinde ise Hz. Ömer (r.a.) döneminde kendilerini “mütevekkilûn /tevekkül edenler” diye tanıtan ve Medine’de boş boş gezen bir grup gencin hal ve hareketlerinde örgütsel dilencilği –tartışılabilir olsa da – görmek mümkün gözükmektedir. Hz. Ömer (r.a.) bu kimselere “*Hayır, siz mütevekkil değil, müteekkil (yiyici) kimselersiniz! Tohumunu tarlaya atıp daha sonra Allah’a itimat eden kimseye mütevekkil denir.*” diyerek o kimseleri azarlamıştır. Bu olay, örgütsel dilencilik tanımına tam anlamda uymamaktadır. Hz. Ömer (r.a.) bu olaya izin vermemiştir. İrâd ettiği hutbede de halkı yanlış tevekkül inancına karşı uyarmıştır. Emevîler döneminin Râşit halifeler devrine benzerliği bulunmaktadır. Devlet merkezi yönetimin güçlü, hazinenin dolu olduğu ve gayri müslimlere bile maaş bağlandığı zamanlarda örgütsel dilencilige dair bir temel oluşmadığı müşahade edilir. Abbasiler devri İslam medeniyetinin en şâşaalı dönemlerinden birisi sayılmakla beraber, dini, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sahada büyük değişim ve dönüşümlere zemin oluşturmuştur. Örgütsel dilencilğin Abbasiler döneminde

²⁴⁸ Akay, ss. 58-59.

nüvesinin atıldığını söylemenin bir sıkıntısı olmasa gerek. Örgütsel dilenciliğin kimlerle ve nasıl başladığını tespit etmek, bakış açısına göre değişmektedir. Bazı araştırmacılar, içinde Abbasi devri de olan hicri ikinci ve üçüncü (miladi sekiz ve dokuzuncu) asırları farklı tasavvuf akımlarının gelişmesi ve tekkelerin tesis edilmesinden sonra örgütsel dilenciliğin ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Fakat bazı şeyhler müridlerinin dünyevi bir faydaya erişmesi için değil de aksine benliği kırmak ve mal fitnesinden korunmak gibi gayelerle onlara dilenmeyi teşvik etmişleridir. Bu dervişler ve onlara yardım eden kimseler dervişleri dilenci olarak görmüyorlardı. Devlet ve halk sûfilere fakir ve miskin kabul ettiklerinden onlara yardımlarda bulunmuşlar, zekâtlarını, fitrelerini ve nafîle sadaklarını onlara vermişlerdir. Zaten İslam Hukuku'nda dilencilerin meşru bir konumu bulunmamaktadır. Dilencilik zaruri ve arızı bir durumdur. Sürekliliği olan bir şey değildir. Bu sebeple fakir ve miskinleri dilenci taifesinde tefrik etmek gerekir. Tasavvuf ekollerinin çoğu dilencilığa bir riyazet ve benliği kırma aracı olarak görmemiş, dinin genel ilke ve esaslarına ters düştüğü için ve zillet barındırdığı için pek kabul görmemiştir.²⁴⁹ Tasavvuf akımlarının dilenciler olarak kabul edilemeyeceği gibi ilim tahsil edenlere yardım yapılması da ilim tâliblerini de dilenciler sınıfına dâhil etmez. Osmanlı devrinde medresede eğitim gören mollalar bilhassa üç aylarda şehir, köy ve kasaba camilerinde vaaz eder, Kur'an okur ve diğer dini hizmetleri yerine getirirler, çocukların yetişmesine katkı sağlarlar ve gelen soruları cevaplarlardı. Halk da onlara “*cer akçesi*” ve “*zekât akçesi*” adı altında yardımda bulunurdu.²⁵⁰ Halk, mollaların bu şekilde hizmet ederek kendilerine yardım yapılmasını dilencilığa benzetmemiştir. Sonraki asırlarda derviş kılıklı dilenciler ortaya çıkmıştır. Her ne kadar İslam tarihinin en şâsaalı dönemi ve Bağdat ve Sâmerrâ gibi iki büyük şehir kurma gibi kıymetli hadiselerle önderlik edip vatandaşlarına büyük iş imkânları sağlamaları, sosyal ve büyük devlet olmanın suuruyla hareketle fakir fukaraya yardım eli uzatmak için beytülmal, divan, ihtisab ve vakıf kurmaları gibi ekonomik kurumlar tesis etmeleriyle beraber Abbasiler, dilenciliğin örgütlü bir şekilde, dönemlerinde ortaya çıkmasına mani olamamışlardır. Abbasiler devrinde Araplar'dan daha çok Arap olmayanlar, şair, sanatçı, edebiyatçı,

²⁴⁹ Akay, ss. 59-63.

²⁵⁰ Mehmet İpşirli, “Cer”, **DİA**, İstanbul, 1993, VII, 388.

zanaatkâr ve hokkabaz benzeri yeteneklerle bu şahıslar “kurumsal dilencilik” e dair ilk örnekleri oluşturmuşlardır. Bu kişiler icra ettikleri belli bir iş sebebiyle dilenmektedir. Belli bir iş sebebiyle dilenmek dilencilüğün farklı bir görünümüdür.²⁵¹

On birinci ve on dördüncü yüzyıllarda varlığını sürdüren Büyük Selçuklu Devleti’nde örgütsel dilencilüğün halk ve devletin teşkilatlanması sayesinde Abbasilere göre daha iyi kontrol altında tutulduğu söylenebilir. Kervan yollarının etkisiyle Selçuklular’da ekonomik hayat ileri seviyeye ulaşmıştı. Selçuklular ülkelerinden geçen kervan yollarına büyük önem vermiş, kervanların emniyeti için Gazneliler’den aldıkları emniyet teşkilatlanmasını devam ettirmişlerdir. Kervan yollarının emniyetli oluşu Selçuklu’ya ekonomik olarak büyük katkı sağlamıştır. Selçuklular ticarete önem verdikleri gibi ziraate de önem vermişler açılan sulama kanalları sayesinde ziraat üretimi artmıştır. Kumaş dokuma, deri işleme atölyeleri vb. pek çok sanayi atılımları da devletin ve halkın ekonomik olarak yükselmesini sağlamıştır. Abbasilerin yapılanmasından da faydalanan Selçuklular, kendi yapılanmalarını da sürekli geliştirmişlerdir. İslami prensiplere göre yapılanma ve bu yapılanmayı başarılı bir şekilde uygulamaya koyma açısında epey başarılı olmuşlardır. “Fütüvvet Teşkilâtı” sosyo-ekonomik ve dini birlik kurumu olarak ictimâî ve iktisadi hayatın en önemli öge olmuştur. Ekonomik hayatın gelişimi ve ülkenin her tarafına yayılan geniş iş imkânları ve öteden beri devam ede gelen vakıf geleneği, dilencilüğün örgütlenmesine imkân vermemiştir. Selçuklularla beraber İslam dünyasının her tarafına yayılan hastanelerle akıl hastaneleri, yetim okulları, dârülaceze, vakıf ve kervansaraylar benzeri kurumlar sosyal ve ekonomik hayata müspet manada tesir etmiştir. Bu kurumlar çalışamayacak derecede yaşlı ve hastaların uğrak mekânları olmuştur. Farklı isimler altında sûfilik görüntüsüne bürünüp dilencilik faaliyetin bulunanlar teşkilatlanma yoluna gitse de onları örgütsel dilencilik kapsamına dâhil edemeyiz. On üçüncü yüzyılla birlikte Selçuklu devletinin yıkılmaya başlaması, Moğol istilasının merkezi otoriteyi zayıflatması, halkın çıkardığı isyanlar ve büyük göçlerin olması, tekraren örgütsel dilencilüğün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²⁵²

²⁵¹ Akay, s. 63.

²⁵² Coşkun Alptekin, “Büyük Selçuklular”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, ed. Kenan Seyithanoğlu, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, VII. 206-608; Akay, ss. 65-66.

Osmanlı döneminde, on dört ve on dokuzuncu asırlar arasında İslam ve Avrupa dünyasında ortaya çıkan sosyal gelişmelere paralel biçimde dilenciler hakkında içtimâî ve hukuki düzenlemelerin neler olduğu, tarihi belgelerden ortaya çıkmaktadır. Dilencilik, Osmanlı’da on altıncı yüzyılda İstanbul’da başladığına dair araştırmacıların kanaatleri ağır basmaktadır.²⁵³

İstanbul, Bizans zamanında da kalabalık ve önemli bir şehirdi. Bu sebeple dilenciler için ilgi çekici bir konumdaydı. İstanbul’un fethinden sonra da dilencilerin bu şehre ilgi göstermesi, onlarla mücadele etmek için önlem alınmasına sebep olmuştur. Dilencilik sorunu on altıncı yüzyılda görünür olmaya başlanmıştır. Batılı seyyahların izlenimi, on altıncı yüzyıldan sonra İstanbul’da dilencilerin sayısının fazla olduğu yönündedir. Evliya Çelebi on yedinci yüzyılın ortalarında İstanbul’da yedi bin kişinin dilenci esnafına mensup olduğunu nakleder. Her ne kadar İstanbul’daki dilenci sayısı fazla görülse bile aynı tarihlerde Paris’teki dilenci sayısının kırk bin dolaylarında olduğu göz önüne alındığında, sayı bakımından İstanbul Paris’ten daha geri durumdaydı. O zamanın belgelerinden anlaşılan, ciddi ekonomik buhranların olduğu zamanlarda İstanbul’da dilenciler, işsiz güçsüzler ve serserilerin aktif olduğu devirlerdir. O zamanki dilenciler ya Arap ülkelerinden ya da İstanbul dışından İstanbul’a gelmekteydi. Arap ülkelerinden kasıt da Suriye, Irak, Arabistan gibi yerlerdir. Toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik kıymetteki yerlerde başlayan örgütsel dilencilik, Osmanlı devletini de rahatsız etmiştir. Devlet politikası olarak dilencilerle mücadele etmek için hukuki düzenleme ve çözümler üretilmeye çalışılmıştır. İslam tarihinde dilencilığe resmi belgeyle ilk defa izin veren Osmanlı Devleti olmuştur. Dilenmelerine izin verilen dilencilere “cer kâğıdı” adı altında bir kâğıt veriliyordu. Dilencilerin kontrolünü sağlamak için de devlet tarafında “Kethüda/ağa” adında görevliler tayin edilmiştir. Çalışmaya güç yetirebilenlerin çalışmaları için de imkân hazırlanmıştır. İş yapamayacak durumda olan kimselere de sosyal ve kamusal hizmetler sunulmuştur. Ceza konusunda da birçok tedbir alınmış ve uygulamaya konmuştur. Kurumlar arasında da sağlıklı iş birliği ve koordinasyona önem verilmeye gayret edilmiştir. II. Mahmûd döneminde

²⁵³ Detay için “3. 3. DİLENCİLİĞİN MEVZUATTAKİ KONUMU” başlığı altındaki “3. 3. 1. Millî Mevzuat” kısmına bakılabilir.

bireysel ve örgütsel dilenciliği kontrol altında tutmak için “se-e-le (Dilenciler) Müdürlüğü” adlı birim hayata geçirilmiştir.

Osmanlı Devleti dilencilerle aktif biçimde mücadele etmesi ve pek çok sosyal çarelere başvurusuyla o zaman kadar, dilenciliği önlemek için idari, kurumsal ve sivil toplum kuruluşları biçiminde tedbirler alan ilk devlet olma unvanına sahiptir. İstanbul’un yerlisi olmayan Osmanlı vatandaşı dilenciler, İstanbul’dan sürülmüş, halkın çokça gelip geçtiği mekânlardan dilenciler toplanmış ve dilencilerle ilgili yönetsel birimlerin kurulması, alına tedbirlerdendir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından sonra ekonomik iyileşmelerle birlikte dilenci sayıları azalmıştır. Savaşlardan mağlubiyetle çıkılması, ekonomik kriz ve İstanbul’a yoğun biçimde göçlerin yaşanmasıyla örgütsel dilencilik tekrar sahneye çıkmıştır.²⁵⁴

Dilenciliğin tarihte ne zaman başladığı bilinmese de bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Tarih sahnesinde dilenciliğin artması ve farklı şekillerde ortaya çıkmasını tek bir sebeple izah etmek zordur. Bireysel dilencilikte belki ihtiyaç sebebiyle mazeret olsa da, para kazanma ve ticarete dönüştürülen örgütsel dilencilikte hiçbir mazeret yoktur. Örgütsel dilencilik, savaşlar, insan ticareti bilhassa çocuk ticareti ile gittikçe artmaktadır. Sadece fakir ülkeleri değil zengin ülkeleri de her iki dilencilik türü ciddi biçimde tehdit etmektedir. Fakir ülkelerde iyice yoksullaşanlar, daha iyi iş imkânları umuduyula veya sırf dilencilik için zengin ülkelere gitmektedir. İş bulmayınca da dilencilğe başvurulmakta, zamanla da o ülkenin ciddi bir sorunu haline gelmektedir.

3.3. DİLENCİLİĞİN MEVZUATTAKİ KONUMU

Bu başlık altında dilenciliğin “Millî Mevzuat”, “Arap Devletleri Mevzuatı” ve “Batı Devletleri Mevzuatı” içerisindeki dilenciliğin durumunu özet bir şekilde vermeye çalışacağız. Çalışmamız her ne kadar İslam Hukuku özelinde olsa da, dilencilik, din ve toplum fark etmeksizin her yerde sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla farklı din ve kültüre sahip devletler tarafından dilenciliği önlemeye dair

²⁵⁴ Mehmet Demirtaş, “Osmanlı Başkenti’nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, cilt:0, sayı:20, 2006, (Osmanlı Başkenti), ss. 82-85; Akay, ss. 66-70.

yapılan düzenlemeleri ele almak, konumuzun daha iyi anlaşılmasına yardım edecek ve İslam Hukuku'ndaki konumu hakkında bizlere mukayese imkânı sunacaktır.

3.3.1. Millî Mevzuat

Ülkemizdeki dilencilik durumu tarihe uzandığı için Osmanlı Devleti zamanında dilenciliği engellemek adına yapılan uygulamaların bilinmesi konunun anlaşılması açısından önemlidir. Bu sebeple *Millî Mevzuat* başlığı altında cumhuriyet dönemi öncesi dilencilik hakkındaki uygulamaları ele alacağız.

Osmanlı Devleti başkenti olan İstanbul'da dilencilerle mücadele 16. Yüzyılda başlamıştır. O günden bu güne alınan çeşitli önlemlere rağmen dilencilğe çözüm bulunamamıştır. İstanbul'a özellikle Ramazan aylarında ülke içinden ve ülke dışından binlerce dilenci gelmekteydi. Bu da şehirde büyük bir kargaşaya sebebiyet vermekte ve toplumu rahatsız etmekteydi. I. Selim Kânûnnâmesi'nde dilencilerin camilerde dilenmelerine izin verilmemesi yönünde ifade yer almıştı.²⁵⁵ Kanun ve nizamnâmeler sonradan yürürlüğe girmekle beraber, onlardan önce kadılara gönderilen hükümler, dilenciliği önlemek için alınmış tedbirlerin başında gelmektedir. Bunlardan birisi olan hicri 976 (miladi 1568) tarihinde İstanbul Kadısına hitaben yazılan hükümde şöyle denmiştir;

İstanbul'da bir takım dilenci arablar türedi. Sapasağlam oldukları halde mahalleler arasında dolaşmakta, halka yağlı kara gibi yapışmakta, âdeta zorla para almaktadır. Şehir halkından bazı yaramazlar da birer adamın boynuna zincir takarak :” Borçludur...mahbusdur!”... diye sokak sokak dolaştırıp halkı soymaktadır. Bazı softalar, üçer beşer toplanıp kezâ sokak sokak dolaşp Kur'an ve ilahi okuyarak kapulardan para toplamaktadırlar; bir kısım adamlar da yanlarına bir hasta alarak onu dolaştırıp dilenmektedir, bu hastaların arasında sâri illete müptela olanlar da vardır. Bütün bu rezaletler süratle ve şiddetle önlenecektir...”²⁵⁶

İstanbul Kadısına gönderilen bu hükümden sonra dilencilğin önlenmesi mümkün olmayınca daha ayrıntılı ve kesin hükümler içeren başka bir hüküm gönderilmiştir. Hicri 982 (miladi 1574) tarihli hüküm şöyledir;

İstanbul'da şer'an dilenmeye izin verilmeyecek bazı adamlar ve kadınlar türemiştir. Düşkün ihtiyar, fakir, kör ve sakat olmadıkları, pek âlâ çalışıp para

²⁵⁵ Demirtaş, s. 174.

²⁵⁶ Reşat Ekrem Koçu, “Dilenci”, “Dilenciler”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yayınları, İstanbul 1966, VIII, 4575.

kazanabilecek halde iken kimi mahalleler arasında dolaşarak, kimi bir yerde oturup dilencilik etmekte, gelip geçenlerden para toplamaktadırlar. Bazı kimseler de kör ve sakat köleler ve cariyeler satın alıp dilendirmektedir. Bazı taze hatunlar da köhne esvablar (elbiseler) giyerek dilenciler arasına katılmıştır. Dilencilere başbuğ olan adam da, bu gibilerin parasını (rüşvetini) alarak ellerine cer kâğıtları²⁵⁷ vermiştir. Bu arada (para toplama yanında) edebden hariç işler olduğu da duyuldu. Şer 'an dilenmeye mezun olmayanlarla şiddetle mücadele edilecek; bu işe İstanbul subaşı Şah Çavuşu memur ettim. İstisnasız bütün dilenciler teftiş edilecek, halleri dilencilığe uyanların cer kâğıtları kendilerinde bırakılacak, diğerleri kâğıt gösterecek de ellerinden alınıp dilenmekten men edilecek, yasağı dinlemeyenler küreğe gönderilecektir. Dilendirmek için kör ve sakat köle ve cariye alınıp satılması da men edilecektir. Şer 'an dilenmeye mezun olmayanlarla şiddetle mücadele edilecek, bu işe İstanbul subaşı Şah Çavuşu memur ettim. İstisnasız bütün dilenciler teftiş edilecek, halleri dilencilığe uyanların cer kâğıtları kendilerinde bırakılacak, diğerleri kâğıt gösterecek de ellerinden alınıp dilenmekten men edilerek, yasağı dinlemeyenler küreğe gönderilecektir. Dilendirmek için kör ve sakat köle ve cariye alınıp satılması da men edilecektir.²⁵⁸

Kocaili Sancağı Paşası ile İzmit kadısına hicri 1173 (miladi 1579) tarihli bir fermanla şunlar vardır; “...cümle azası tam ve sıhhati yerinde olduğu halde İstanbul'da dilenmekte olan 43 nefer dilenci toplanmış ve bir kayığa konularak İzmit'e gönderilmiştir. Her birini muhtelif işlerde kullanmak üzere köylü ve sanatkâr yanına amele ve ırgad olarak dağıtın ve kaçmamaları için gereken tedbir alınsın...”²⁵⁹

1868 tarihli Belediye Nizamnamesi, İstanbul sınırlarıyla beraber belediyenin yetkilerini ve sorumluluklarını ilgilendirmekte. Bu maddelerden belediyenin görevleriyle alakalı olarak şu ifadeler yer almaktadır; “... Kör ve dilsiz ve yetim ve öksüz çocukların terbiyesi, fakir ve ihtiyaç sahiplerine (muhtacin) bakan hastanelerin düzenlenmesi ve çalışamayacak durumda olan ihtiyaç sahiplerinin (erbâb-ı ihtiyâcın) geçindirilmesi (iâşesi) açısından zamanla hastane, gurebâhâne ve

²⁵⁷ Dilenmeye izinli olanlara resmi olarak verilen dilenmeye müsaade edildiğine dair bir kâğıttır.

²⁵⁸ Koçu, VIII, 4574-4575.

²⁵⁹ Koçu, VIII, 4575.

sanayi mektepleri açılması bu şekilde ihtiyaç sahiplerini dilenme mecburiyetinden kurtarılması...”²⁶⁰

Dârülaceze’nin açılması dilencilikle mücadele için mühim bir adımdır. 8 Şâban 1307 (30 Mart 1890) tarihinde tahtta olan II. Abdülhamid Hân bir irade yayımladı. Bu irade ile sokak sokak dilenmek durumunda kalan kimsesiz çocuklar, sakatlanmış erkek ve kadınları hem dilencilik zilletinden kurtarmak hem de bakım ve eğitimleri için bir yer tahsis edilmesini emretmiştir. Bu mevzuda uygulanacak tedbirlerin kısa sürede tarafına bildirilmesini istemiştir. Zamanın hükümeti bu hususta çalışırken 16 Şâban 1307 (7 Nisan 1890) tarihindeki iradesinde kurulacak müessesesinin adının “Dârülaceze” olarak isimlendirileceğini bildirmiştir. 22 Şâban 1307 (13 Nisan 1890) tarihli resmi tebliğ ile padişahın emriyle Dârülaceze’nin kurulacağı ilan edildi. Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi’nde müzakere edilen kararda, çalışmaya güçleri yettiği halde dilenciliği meslek edinenler memleketlerine nakledilecek, sakat ve kimsesiz olanlar bir dârülaceze inşa edilecek. 29 Teşrîni-evvel 1308’de (10 Kasım 1892) tarihinde inşaatın temeli atıldı. 1895 yılında çıkarılan ve açılıştan sonra uygulanması kararlaştırılan bir nizamname hazırlandı. 17 Şâban 1313/20 Kânunusânî 1311 (2 Şubat 1896) tarihinde hizmete açılmıştır.²⁶¹

Darülaceze’nin açılış gayesi olarak sokaklarda dilenenler olarak gösterilebilir. Bu kurumun açılmasıyla dilencilüğün önüne geçilmesi için imkân ortaya çıkmış oldu. Darülaceze’nin hizmete girmesiyle birlikte dilenmenin yasaklanması da beraberinde gelmiştir. Darülaceze’nin açılmasıyla Tese’ülün Men’ine Dair Nizamname (1895)²⁶² yürürlüğe girmiştir. On maddeden müteşekkil ve dilenciliği çözümleriyle birlikte yasaklamaktadır. Söz konusu nizamnamenin ikinci maddesinde Darülaceze’ye kimlerin kabul edileceği açıklanmakta, üçüncü maddede erkek ve kadınlar ayrı şekilde kendi mezheplerine göre eğitileceği yer

²⁶⁰ Kadir Yaman, *Yoksulluk Hukuku: Modernleşme Sürecinde İngiltere- Osmanlı İmparatorluğu Karşılaştırması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, ss. 65-66.

²⁶¹ Hidayet Yavuz Nuhoğlu, “Dârülaceze”, *DİA*, İstanbul, 1993. VIII, 512-513.

²⁶² Kabul Tarihi: 16 Kânunusani 1311; 13 Şaban 1313; Düstur: Tertip: 1 Cilt: 7 Sayfa: 48. Bu nizamnamenin halen yürürlükte olduğu görüşünde olanlar bulunduğu gibi (Fatih Birtek, “Dilencilik Suçu”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 5, sayı, 2, 2014, s. 133) 2005 yılında yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile 5326 sayılı Kabahatler Kanunu’yla örtülü biçimde kaldırıldığı görüşünde olanlar da vardır (Timuçin Köprülü, “Dilencilik Suçu ve Kabahati”, *av. Teoman Ergül’e Armağan*, (Ed. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara 2017. s. 675).

almaktadır. Sekizinci maddede ise; “*Malûl ve bikes olup da darülâceze müracaat etmeyerek teseül etmekte olduğu zabıta ve memurini belediyece müşahade olunan eşhasın İstanbullu olanlar âcezehane ve taşralı bulunanlar memleketlerine gönderilecek ve halkı iz’âç etmiyen ve bir san’at vesilesiyle teseül eyleyenler müstesna tutulacaklardır.*”

Dokuzuncu maddede, çalışabilecek güçte olanların dilenirken yakalananlara nasıl davranılacağı yer almaktadır;

“İşe ve güce muktedir olduğu halde tese’ül edenler zabıtaca derdest edilerek bunlardan İstanbullu olanlar veya taşralı olup da İstanbul’da tavattun etmiş bulunanlar zabıtaca kefaletle rapt ile salıverilecekler ve taşra ahalisinden bulunanlar dahi mahalleri devairi belediyesince işgal olunmak üzere memleketlerine iade olunacaklardır. Mükerrirlerden İstanbullu bulunanlar taşraya teb’it edileceklerdir. İslâhane ve sanayihanesi bulunan mahallerden gelen eşhas darülâceze konulmayıp mahalli mezkûrde barındırılacaklardır.”

Serseri ve Mazanne-i Sû’ Eşhas Hakkında Nizamname (1909) adlı kanun ilk defa 1909’un Şubat’ında Meclis-i Mebusan gündemine gelmiştir. Meşruîyetin ilanından sonra İstanbul’da emniyet ve inzibatı kontrol etmek zorlaşmıştır. Otorite boşluğundan mütevellit, toplumsal düzen bozulmaya, dolandırıcılık, hırsızlık ve soygunculuk gibi olumsuzluklar en üst seviyeye çıkmıştır. Bu da toplumda huzursuzluklara sebebiyet verecektir ki meclis adı geçen kanunla olumsuzlukları engellemeye çalışsın. II. Abdülhamid zamanında dilencilik ve tembellik sadece güvenliği ve şehrin mekânsal düzenini tehdit etmesiyle sınırlı kalmamış, toplumun ekonomik ve ahlak ilkelerini ihlal ettiği söylenebilir. II. Meşrutîyet’in ilanı ile beraber İstanbul hapishanelerinden aflu çıkan çok sayıda mahkûm vardı. Taşradan da İstanbul’a gelen ve sayıları on bini bulan işsiz-güçsüzler de birçok suç işlemişlerdi. Bu sebeple mecliste *Serseri ve Mazanne-i Sû’ Eşhas Hakkında Nizamname*’si görüşülmeye başlanmış ve üç ay boyunca bu kanun görüşülmüştür. Bu kadar uzun süre görüşülmesi de konunun ne kadar önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Müzakere metinlerinde görüldüğü üzere oturumlara katılan vekiller Avrupa’daki gelişmeleri de yakında takip etmişlerdir. *Serseri ve Mazanne-i Sû’ Eşhas Hakkında Nizamname* ile ilk kez Osmanlı tarihinde dilencilik, “serserilik” ve “potansiyel suçluluk” ifadeleriyle anılmaya başlanmıştır. Her işi olmayan da serseri olarak değerlendirilmemiştir. Çalışabilecek durumda olup da çalışmayan ve iş aradığı halde çalışmak için iş bulamayanlar birbirinden ayırt edilmiştir. On beş yaşını doldurmayanlar da serseri kavramına dâhil edilmemiştir. Trablusşam vekili ve

içişleri bakanlığı mazbata muharriri Fuat Bey, dini referanslara atıfla çalışma ahlakıyla ilgili sarf ettiği şu ifadeleri önemlidir;

“...ahkâmı esasiyei -fıkhiyeye nazaran herkesin kendi havaici zaruriyesini, yani gerek kendinin ve gerek evlat ve ayalinin iâşesine, infakına muktazi olan havaici tedarik etmek üzere bir sayı meşru (iş) ile iştigal etmesi, bir kipte bulunması (para kazanması) şeran farzdır, ahkâmı esasiye-i fıkhiyeye nazaran farzı ayındır.”

Muhtâcin Maaşatı Hakkında Nizamname (1917)de her ne kadar ihtiyaç sahibi kimseler hakkında olsa da dilencilik de yoksullukla sıkı bağlantılı olduğundan dolaylı şekilde dilencililiği kapsamına dâhil etmektedir. Tamamı on dört maddeden müteşekkildir. 29 Aralık 1917 tarihinde uygulamaya konmuştur. Bu nizamname yoksul kimselere devlet güvenceli gelir sağlamayı hedeflemekte ve bu gelirden yararlanmanın ilk şartı da Osmanlı vatandaşı olmaktır. Bu nizamnamenin birinci maddesinde yoksul şöyle tanımlanmaktadır;

“...dörtbin kuruş değerinde veya yılda beşyüz kuruş geliri, gayrisafili konutundan başka gayrimenkulü bulunmayan, geçimini kazanmaktan mahrum, şer’i olarak kendisine bakmakla yükümlü ve bakabilecek güce sahip yakını bulunmayan, gelir getirici bir iş tutamayacak olan erkekler ile yukarıda bahsedilen şartlara sahip evli olmayan bayanlar ve şeri olarak bakmakla yükümlü yakını ve bakmaya muktedir yakını bulunmayan yoksul yetimler...”²⁶³

Yoksulların bakımı için öngörülen ilk şart bakmaya muktedir yakınının olmasıdır. Yoksul sayılmak için bakmaya muktedir yakının olmaması gerekiyor. Bakmaya muktedir olan kimselerle alakalı bilgiler, temizin ilk bölümünde “Çalışmanın Hükmü” konusunda ele aldığımız meseleleri ihtiva etmektedir.

Bu nizamnamede yoksullara bakması gereken kişiler her ne kadar fıkhen aranan şartları ihtiva etse de biraz daha genişletilmiştir. Şer’î olarak bakmakla sorumlu olanlar üç gruba ayrılmıştır. İlk grubu baba, anne, büyükbaba, büyükanne ve bu kimselerin çocukları oluşturmaktadır. İkinci grubu erkek ve kız çocuk, erkek ve kız torun ve bunların torunlarından, üçüncü grup ise kardeş, baba veya anne yönünden kardeş, amca, hala ve dayıdan oluşmaktadır.²⁶⁴

Türk Ceza Kanunun mülga 1580 Sayılı Belediye Kanun Maddeleri dilencilikle ilgili şu hükümleri içermektedir; TCK 544. Madde;

²⁶³ Yaman, ss. 73-79.

²⁶⁴ Yaman, ss. 79-80.

Her kim, çalışmaya muktedir olduğu halde dilencilik ederken tutulursa bir haftadan bir aya kadar hafif hapis cezasıyla cezalandırılır. Tekerrürü halinde hafif hapis cezası bir aydan aşağı olamaz.

545. Madde ise; *Her kim, 15 yaşından aşağı çocukları toplayıp dilencilik ettirir veya velayet ve vesayeti altında bulunan yahut kendisinin muhafazası ve nezaretine tevdi olunan 15 yaşından aşağı bir küçüğün dilenmesine veya bir kimsenin o küçüğü dilencilikte kullanmasına müsaade ederse üç aydan aşağı olmamak üzere hafif hapis ve 100 liradan aşağı olmamak üzere hafif para cezasıyla cezalandırılır.*

TCK 229. Maddesinde “Dilencilik” başlığı ile ilgili hüküm ise şöyledir; (1) *Çocukları, beden veya ruh bakımından kendini idare edemeyecek durumda bulunan kimseleri dilencilikte araç olarak kullanan kişi, bir yıldan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. (2) Bu suçun ikinci derece dahil kan veya kayın hısımları ya da eş tarafından işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır. (3) Bu suçun örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmiş olması halinde, verilecek ceza bir kat artırılır.*²⁶⁵

229. maddenin başlığı her ne kadar “Dilencilik” olsa da maddenin içeriğiyle uyuşmamaktadır. Madde başlığı “Dilendirmek” olarak değiştirilmelidir.²⁶⁶ Bu madde ile “Genel Ahlâka Karşı İşlenen Suçlar” arasında sayılmasıyla, toplumun acıma ve yardım etme duygularının istismar edilmesinin önlenmesi ve genel ahlakın korunması amaçlanmıştır.

5326 sayılı Kabahatler Kanunu’nda ise dilencilerle ilgi 33. madde şöyledir;

(1) *Dilencilik yapan kişiye, elli Türk Lirası idarî para cezası verilir. Ayrıca, dilencilikten elde edilen gelire el konularak mülkiyetin kamuya geçirilmesine karar verilir. (2) Bu kabahat dolayısıyla idarî para cezasına ve el koymaya kolluk veya belediye zabıta görevlileri, mülkiyetin kamuya geçirilmesine mülkî amir veya belediye encümeni karar verir.*²⁶⁷

3.3.2. Arap Devletleri Mevzuatı

Arap devletleri mevzuatında dilencilikle ilgili yasal düzenlemeler, hukuk ve anayasa çerçevesinde ve ülkelerin dini, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik durumları göze alınarak cezalandırmalarda düzenlemelere gidildiği söylenebilir. Hangi fiillerin suç sayılıp ne kadar ve ne çeşit ceza verileceği, nelerin ağırlaştırıcı nelerin ise hafifletici sebep olacağı konusunda mevzuatta kısmi düzenlemelere gidilmiştir. Prensip olarak dilencilik suç kabul edilmekle beraber yetim, kimsesiz,

²⁶⁵ Kabul tarihi 26. 9. 2004.

²⁶⁶ Köprülü, s. 653.

²⁶⁷ Kabul tarihi 30. 3. 2005, Resmi Gazete Yayın tarihi 31. 3. 2005. sayı;25772.

çocuk, hasta, fakir ve engel durumları dikkate alınarak, bunlara hapis ve para cezası değil de hastanelere ve rehabilitasyon merkezlerine yönlendirilmeleri doğrultusunda kararlar alınmıştır. İlk kez dilencilik yapanların bir daha dilencilik yapmayacaklarına dair bir sözleşme imzalatılarak serbest bırakılmaları sağlanmaktadır. Mazeretleri olmadan dilenenler ise kefaletle serbest bırakma, para veya hapis cezaları takdir edilmekte, yabancı uyruklu dilencilerin ise ülkeden çıkarılması için elçiliklere teslim edilmeleri yönünde uygulamalar bulunmaktadır. Mısır, Cezayir ve Fas gibi ekonomik durumları gelişmemiş ülkelerde para cezası değil hapis cezası verilmektedir.²⁶⁸

Arap devletlerinden Suudi Arabistan'da, hac ve umre dönemlerinde dilendirilmek için getirilen çocukların sayısı bir hayli fazladır.²⁶⁹ Her yıl milyonlarca kişi hac için Suudi Arabistan'a gitmekte, aileler çocuklarını zekât yardımlarında yararlanmaları için göndermektedir. Ülkede bulunan petrolün işçi göçünü gerektirmesi ve ailelerin çocukların ihtiyaçlarını ikinci sırada görmeleri de çocukların çalışmak için göndermeleri, bunun da dilencilığe sebep olduğu anlaşılmaktadır. Daha çok erkek çocuklar çalışmak için gönderilmektedir. Kız çocuklar ise Mekke ve Medine'de dilenmek için gönderilmektedir. Ramazan, umre ve hac mevsimlerinde Mescid-i Haram çevresinde çok sayıda çocuk dilenciler bulunmaktadır. Çocuklarını dilendirilmesi için kiralayanlar da vardır. Suudi Arabistan'daki çocuk dilencililiğiyle alakalı sorunlar dünya çapında ilgiyle takip edilmektedir. Çünkü dilencilerle ilgili sorunlar Yemen, Sudan, Nijerya, Nijer, Afganistan, Pakistan ve diğer ülkelerdeki sorunlarla bağlantılıdır. Sorunların merkezi çocuk istismarı, insan ticareti ve kaçakçılığı, ulusal hududların aşılması, çocuk ticareti ve dilencililiği gibi birbiriyle yakından alakalı konulardır.²⁷⁰ Suudi Arabistan dilencilik konusunda diğer ülkelere göre daha dikkatli olması ve yasal önlemler alması gerektiği anlaşılmaktadır. Dilenmek için binlerce insanın göç etmesi ülkede mecburi olarak ayrıntılı kararlar alınmasını gerektirmiştir.

Suudi Arabistan önde olmak üzere Körfez'in zengin ülkeleri dilencilerin cezalandırılmasında hem hapis hem de para cezası ya da para ve hapis cezasından

²⁶⁸ Akay, ss. 80-81.

²⁶⁹ Şeniz Anbarlı Bozatay, "Çocuk Dilencililiği: Suudi Arabistan ve Hindistan'da Çocuk Dilencililiği Sorunu ve Mücadele Biçimleri", **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumuk**, haz. Suvat Parin, Yıltem Matbaası, İstanbul 2009, s. 225.

²⁷⁰ Bozatay, ss. 230-233.

birinin takdir edilmesi yoluna gidilmektedir. Birçok Arap ülkesindeki gibi Irak ve Ürdün ceza kanunları da dilencilik günümüzdeki bilinen şekliyle tanımlamakta, bireysel ve örgütsel dilencilik suç olduğu ve bu kimselere duruma göre bir kısım cezaların verilmesini içermektedir. Tekraren dilencilik yapanların cezaları ilk defa dilencilik yapanlara göre iki kat ve daha da ağırlaştırılmış biçimde belirlenir. Dilencinin yaşı ve gerçekten ihtiyaç sahibi olup olmadığı dikkate alınmakla birlikte bizzat dilenen ile başkalarını dilencilik alet ederek istismar edenlere verilen cezalar aynı olarak uygulanmaz. İstismar hallerinde verilen cezalar ağırlaştırılır. Ülkenin kendi vatandaşlarından dilencilik yapanla başka ülkeden gelip dilencilik yapanlarla farklı kategorilerde değerlendirilmektedir. Resmi yollarla ülkeye girip dilenenlerle gayri resmi giriş yapıp dilenenler de aynı kategoride değerlendirilmez. Arap ülkelerindeki hapis cezaları genel olarak birbirlerine benzemektedir. Üstte belirttiğimiz gibi farklı kategorilerde değerlendirilen dilencilere on beş gün ile iki sene arasında farklı hapis cezaları takdir edilmektedir.

Suudi Arabistan, hac ve umre dönemlerinde kalabalık olmaktadır. Bunu fırsat bilen dilenciler farklı dilencilik yöntemleriyle göze çarpmaktadır. Farklı dilencilik çeşit ve yöntemleri olması sebebiyle, para, hapis, kefalet ve ülkeden sürme gibi farklı ceza türleri uygulanmaktadır. Modern bir anayasanın olmadığı ülke, Şura Meclisi'nin aldığı kararlar doğrultusunda hareket etmekte ve diğer ülkelere göre dilencilere daha ağır cezalar verilmektedir.

Suudi Arabistan Devleti, dilenci probleminde etkili bir çözüm sunabilmek için hicri 28/2/1393 (1973) tarihli 4763/3/K sayılı bakanlar kurulu kararıyla çalışma ve sosyal güvenlik bakanlığı, hac ve vakıflar bakanlığı ve içişleri bakanlığı vekillerinden oluşan bir komisyon tarafında şu karar ve tavsiyeler alınmıştır:

Yabancı uyruklu dilencilerden, hac ibadeti için ülkeye yasal yollarla girenlerden dilencilik yapanlar, yakalandıktan hemen sonra ülkelere gönderilmek üzere elçiliklerine teslim edilirler. Ülkeye yasal olmayan yollarla girenlerden dilencilik yapanlar hemen ülkelere gönderilirler.

Suûd Vatandaşı Olan Dilenciler: Komisyon, dilencilerle mücadeleden sorumlu tüm tarafları aşağıda belirtilen icraatları uygulamayı tavsiye etmektedir:

İlk defa dilencilik yapan dilencilerin durumunun araştırılması ve aşağıdaki talimatlara göre hareket edilmesi:

İlk defa yakalanan dilenci, çalışma sosyal güvenlik bakanlığına sevk edilecek sonra bir başkasının kefaletiyle veya tekrar dilenmeyeceğine dair bir taahhütname ile serbest bırakılacaktır. Engelli veya çalışamayacak durumda olan, hemen sosyal bakım evlerine alınacak, kayıt altına alınmaları için gerekli belgeleri sosyal bakım idaresine gönderilecektir. Orada kalmak istemeyenler, bakımlarını üstlenebilecek kimselerle irtibat kurmak ve kefalet yoluyla kendilerinden tekrar dilenmeyeceklerine dair bir taahhütname alındıktan sonra serbest bırakılacaklardır. Hasta olan dilenciler, hemen hastanelere gönderilecek ve kendilerine gerekli sağlık tedavisi ve bakım hizmetleri sunulacaktır. Çalışabilecek olan dilencilerden bir daha dilenmeyeceklerine dair bir taahhütname alındıktan sonra iş bulma kurumuna sevk edilip kendilerine uygun iş bulmaları sağlanacaktır. Yetim olanlar yetiştirme yurtlarına gönderilecektir. Ailesi olan küçük yaştaki çocuk dilenciler, velilerinden çocuklarına bakıp gözeteceklerine dair bir taahhütname alındıktan sonra ailelerine teslim edileceklerdir. Hasta olmadıkları halde dilenen ihtiyaç sahipleri, sağlık raporundan iki haftayı geçmemek üzere hapsedilirler. Gerçek ihtiyaç sahibi olduğu belirlenen dilencilere yönelik olarak sosyal güvenlik sistemi çerçevesi içinde kanunda belirlenen hususlar uygulanır.

Mükerrer olarak dilenenlere uygulanacak olan cezalar ise şöyledir: Çalışmaya gücü yeten vatandaşın ikinci kez dilenmesi durumunda hemen karakola sevk edilir. İki hafta hapiste tutulmak üzere kefaletini ödeyen biri çıkana kadar veya bir daha yapmamak üzere taahhüt edene dek bir yıl boyunca hapsedilir. Küçük yaşta olanlar ise ıslah edilmeleri ve sağlıklı bir şekilde yönlendirilmeleri için sosyal rehabilitasyon merkezlerine gönderilecektir.

Bütün bu kararlara rağmen dilencilik Suudi Arabistan'da en başta gelen bir sorun olmaya devam etmektedir. Yeni çözüm arayışında olan devlet daha ağır cezalara başvurmak durumunda kalmaktadır. 07/03/1428 tarih ve 83 sayılı Bakanlar Kurulu kararı üzerine Sosyal Çalışma ve Güvenlik Bakanlığı'nın liderliğinde birden fazla kurumdan oluşan komisyon kurulmuş ve yerel bir proje çerçevesinde dilencilığe çözüm bulmak için bir araya gelmişlerdir. Komisyonun kabul edilen maddelerinden önemlileri şunlardır:

Dilencilğin doğru bir şekilde tanımlanmasına, dilenmenin suç unsurları ve bu suçu işleyen kullandığı vesilelerin itibara alınmasına.

Sosyal Çalışma ve Güvenlik Bakanlığınca, yakalanan her bir dilencinin tam bilgilerinin yer alacağı özel bir kayıt defterinin tutulmasına.

Dilenciler hakkındaki ağır cezaların ihlal edilmemesi ve ikinci kere dilencilik suçu işleyenlere iki seneyi geçmemek üzere hapis cezası veya yirmi bin riyalı geçmemek üzere para cezası veya ikisi birlikte olmak üzere cezalandırılmasına ve dilencilikten elde ettiği malların hayır kurumlarına devredilmesine.

Yabancı uyruklu dilencilerin ülkeden uzaklaştırılması ve beş yılı aşmamak koşuluyla ülkeye girişlerinin yasaklanmasına, çocuk, kadın veya engelli olanları dilenme aracı yapanlara ise hapis cezası bir yıldan, hapis cezası da 10.000 Riyal'dan aşağı olmayacak şekilde cezalandırılmasına.

Üstte yer verdiğimiz yasal düzenlemeler her ne kadar istenilen sonucu vermese de dilencilerle alakalı çeşitli yönlerden araştırmalar son yıllardaki devletin teşvikiyle artmıştır. Dilencilik, ister ekonomik olarak geri olsun isterse de zengin olsun ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Geline noktadaki yasal düzenlemeler dilencililiği engelleyecek seviyede olmadığı görülmektedir. Şimdiye kadar yapılan yasal düzenlemeler, dilencililiği engellemede başarılı olamamıştır. Dilencilere verilen komik miktarda para cezalarından başka bir yaptırım uygulanmamakta bu da dilenci şebekelerini cesaretlendirmektedir. Dilencilerle mücadelede merkezde yer alan yetkili ve bilirkişiler, dilencilere karşı yapılan yasal düzenlemelerin yetersizliğinden şikâyet etmektedirler.²⁷¹

3.3.3. Batı Devletleri Mevzuatı

Batılı devletler de dilencilerle alakalı birçok uygulamayı hayata geçirmiştir. Dilencilik bütün devletleri ilgilendiren ve yer yer yerli halka rahatsızlık veren bir şey olduğu için, farklı devletin hayata geçirdiği uygulamaları bilmemiz, dilencililiğin İslam Hukuku'ndaki konumunu ortaya çıkarmak noktasında önemlidir. Pek çok Avrupa devletinin dilencilere karşı sergiledikleri tutum Osmanlı devletindeki uygulamalarla benzerlik gösterir.²⁷² Bu sebeple batılı devletlerin dilencilikle alakalı aldığı önlem ve uygulamaları ele aldık.

²⁷¹ Akay, ss. 80-87.

²⁷² Demirtaş, s. 172.

İngiltere’de yoksullarla ilgili yapılan yasalar dilencileri de yer yer içine almaktadır. 1349 tarihinde Üçüncü Edward devrinde İşçi Nizamnâmesi (Ordinance of Labourers) yayınlanmıştır. Bu nizamnâme dilenciliği yasaklamasa da dilenciler kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. 1388 yılında Cambridge Emri (Statute of Cambridge) ile tüm çalışanlar ve dilencilerin dolaşmasında sınırlandırıcı bir kısım düzenlemeler yapılmıştır. Dilenciler ve serserilerden fizik olarak sağlam durumda olanlar kurallara uymama durumunda halkın gözleri önünde cezalandırılmıştır. İkinci yakalanmalarında kulakları kesilerek cezalandırılmışlardır. Son kez yakalandıklarında asılmışlardır. Serseriler ve Dilenciler Yasası (Vagabonds and Beggars Act) 1494 tarihinde çıkmış ve çalışabilecek gücü olan her dilenci ya doğduğu yerde yaşaması ya da pranga cezasına çarptırıldığı yüzlükte²⁷³ yaşaması gerekiyordu. VI. Edward zamanında çıkartılan Resmi İskân Emri (Statute of Legal Settlement) bedeni yönden çalışmaya müsait dilencileri iki yıllığına ya da kaçmadıkları takdirde ömür boyu köleleştirilmelerine imkân vermiştir. 1536 yılında çıkarılan Tudor devri yoksulluk yasalarının başlangıcı kabul edilir. Bu yasanın dilencilerle ilgili özelliği ise şöyledir; çalışmayı isteyen kimselere iş bulunacaktır, dilenmek doğru kabul edilmediğinden dolayı da dilenciler halkın göreceği yerde cezalandırılacaktır.²⁷⁴

İngiltere’de çıkarılan bu hukuki düzenlemelerden başkaca, yoksullarla ilgili aynı zamanda dilencileri de kapsamına alan düzenlemeler yapılmıştır. Diğer düzenlemelerde dilencilerden direkt olarak bahsetmese de yoksulluğun önlenmesi bir yandan dilenciliği de önlemek için alına tedbirler olarak sayılabilir.²⁷⁵ 1824 yılında düzenlenen Serserilik Yasası / Vagrancy Act ile kamuya açık yerlerde, sokaklarda, yollarda, meydanlarda dilenmek ya da yardım toplamak yahut bu işlerde çocukları kullanmak cezalandırılmaktadır.²⁷⁶

²⁷³ “Yüzlük (Hundred) terimi yüz toprak sahibinin bir araya gelmesiyle oluşan yönetim birimidir. Kraliyet valisi tarafından yönetilmektedir ve kendisine ait mahkemesi bulunmaktadır. Bu yerel yönetim birimlerinin en çarpıcı özelliği yerleşik halkın herhangi bir üyesinin gerçekleştireceği hata veya suçlara karşı ortak bir sorumluluk bilincine sahip olmalarıdır. ” Kadir Yaman, **Yoksulluk Hukuku: Modernleşme Sürecinde İngiltere- Osmanlı İmparatorluğu Karşılaştırması**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2007, s. 15. 29. dipnot.

²⁷⁴ Yaman, ss. 11-16.

²⁷⁵ Yaman, ss. 16-44.

²⁷⁶ Köprülü, ss. 676-677.

Batı devletleri mevzuatlarının bir kısmında dilenmek yasaklanırken bir kısmında da dilendirmenin yasaklandığı görülür. Açıkça dilencililiği yasaklamayan Kosova, Fransa ve Polonya, Macaristan, Avusturya ve Almanya'nın bazı eyaletlerinde dilencililiğin her türlü de değil de yoğun, saldırgan ve hileli şekilleri cezalandırılmaktadır. Saldırgan dilencilik uygulama olarak Polonya'da dilencinin ısrarlı şekilde istemesi, tehdit ederek ve bayağılaşarak dilenmesi olarak görülürken, dilencinin engelli veya hasta gibi hareket etmesi, engelli veya hasta bir çocuğu dilencilikte kullanması hileli dilenciliktir. İspanya Ceza Kanunu'nun 232. maddesine göre çocukların veya engellilerin dilencilikte kullanılması veya çocukların ve engellilerin dilenmesine izin verilmesi cezalandırılmaktadır. 1889 tarihli İtalyan Ceza Kanunu'nun 453. maddesine göre çalışmaya güç yetirebildiği halde dilencilik yapmak kabahat olarak kabul edilmiştir. Aynı kanunun 434. maddesinde ise tehditkâr, usandırıcı veya kötü yöntemler kullanarak yapılan saldırgan dilencililiğe ceza verilmektedir. İtalyan Ceza Kanunu'nun 670. maddesine göre kamusal alanda veya kamuya açık alanda dilenmenin cezası üç aya kadar hapis olarak düzenlenmiştir. Saldırgan ve hileli dilencilikte ceza arttırılabilirdi. Fakat bu düzenleme 1999 yılında kaldırılmıştır.²⁷⁷ Almanya'da önceleri “sessiz” ve “saldırgan” ayırmaksızın bütün dilencilik türleri “toplumun düzenine zarar veren suç” olarak kabul edilmişti. 1871 tarihli Alman Ceza Kanunu dilencililiği bütünüyle yasaklarken, 1933 yılı Hitler zamanında cezalandırma daha ağır biçimde ve dilencilik yapanların altı ay hapsini ve zorunlu çalıştırılmasını uygulamaya koymuştu. Genel olarak şimdilerde Almanya'da dilenme yasağı olmasa da “oturacak yerim yok” veya “cüzdanımı kaybettim” gibi halini olduğundan farklı lanse edenler, sahtekârlık ve aldatmak sebebiyle dilencilere ceza verilebilmektedir. Saldırgan dilenciler ise sosyal çevreye zarar vermelerinden dolayı cezalandırılmaktadır. Kanunen sessiz dilencilik suç olmasa da bazı belediyeler halktan gelen tepkileri dikkate alacak sessiz dilencilere izin vermeyip onları şehrin cazibe merkezlerinden uzaklaştırmaya çalışmaktadır.²⁷⁸

²⁷⁷ Köprülü, s. 676.

²⁷⁸ Ali Seyyar, “Dilencilikle Mücadelede Koruyucu Sosyal Politikalar ve Rehabilit Edici Sosyal Hizmetler”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, Haz. Suvat Parin, Yıltam Matbaası, İstanbul 2009, ss. 333-334.

İrlanda’da 2011 yılında kabul edilen kanuna göre rahatsız edici veya saldırgan şekilde, ısrarla veya tehdit ederek, insanların veya araçların geçişini engelleyecek biçimde dilencilik yapanlar cezalandırılmaktadır. “Avusturya’nın Salzburg şehrinde saldırgan olmayan / sessiz dilenciliğin yasaklanmasına dair Avusturya Anayasa Mahkemesi’ne yapılan bireysel başvuruda Mahkeme, bu tarz dilenciliğin yasak edilmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde onuncu maddede bulunan ifade hürriyetini garanti altına alan düzenlemeyi ihlal ettiğine hükmetmiştir.”²⁷⁹ Avusturya da Almanya gibi hareket etmekte fakat 624 Euro’dan fazla kazanç sağlayan dilencilerin gelir vergisi ödeme zorunluluğu vardır. 2005 yılında Ceza Kanunu’nda yapılan değişiklikle çocuklarla beraber dilencilik yapmanın cezası artırılmıştır. Genel olarak çocukları(nı) istismar eden dilenciler hapse atılmakta veya sosyal alanlarda çalıştırılmaktadır. Önceleri yasak olan sessiz dilencilik sonrasında serbest bırakılsa da Norveç hükümeti özellikle Romanya’dan Norveç’e gelen örgüt tarzı dilencilik sebebiyle bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Litvanya’da kanuni bir dayanak olmasa da başkent Vilnius’ta dilenmek yasaktır. İşveren örgütleri ve sivil toplum kuruluşları belediye meclisiyle birlikte dilencilerle mücadele etmek için kampanya başlatmış ve bu kampanyaya göre sosyal hizmet uzmanları dilencilere para yerine dilencilerle ilgili sosyal hakların yani dilenciler için yapılmış sığınma evlerinin adresleri, yemek yediren aşevleri ve yardım yapan sivil toplum kuruluşları gibi bilgilerin yer aldığı broşürler vermektedir. Portekiz’de sosyal politika konsepti gelişmemiştir. Fakat Porto Belediyesi “Dilencilere Bir Şey Vermeyin- Biz Sizin Yerinize Veriyoruz” sloganıyla kampanya başlatmış ve parklarda dolaşan evsizlere, işsizlere, madde bağımlılarına ve göçmenlere yardım etmemeleri yönünde vatandaşlarını uyarmaktadır.²⁸⁰

Avrupa’daki hukuk sistemiyle Türkiye’deki hukuk sistemi farklı değildir. Avrupa ülkeleri, dilencilerle alakalı tam bir birliktelik oluşturamadığı için de potansiyel dilencilik tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Romanyalılarla başı dertte olan Avrupa, pek çok hususta tehlikeli saydığı mülteci akını ve mülteci akınının da dilenciliği doğurması sebebiyle dilencilikle ciddi şekilde mücadele etmek durumunda kalacaktır. Arap ülkelerinde dilencilikle alakalı yapılan yasal

²⁷⁹ Köprülü, s. 677.

²⁸⁰ Seyyar, ss. 334-335.

düzenlemeler, Avrupa ülkelerine göre kısmen daha iyi seviyededir. Arap ülkelerinden dilencilikle alakalı çalışmalar konusunda ciddi çabaların ortaya konduğu görülmektedir.²⁸¹

3.4. ÂYET VE HADİSLERDE DİLENME VE DİLENCİLİK

3.4.1. Dilenmeyle İlgili Ayetler

Kur'an'da s-e-l (سأل) ve türevleri çeşitli şekillerde geçmekle beraber, üç ayette “sâil” kelimesi “isteyen, dilenen” manasındadır. “Onların mallarında, isteyen (السَّائِلِينَ) ve isteyemeyen (mahrum) için bir hak vardır.”²⁸² Ve “Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir.”²⁸³ âyetlerinde ihtiyaç duymasından dolayı isteyenlerin ve yoksulların zengin kimselerin ellerindeki mallarda hakkı olduğu bildirilmektedir. Zikredilen iki ayette “sâil” kelimesi “isteyen, dilenen, ihtiyacını belli eden hatta yardım talebinde bulunan”, “mahrûm” kelimesi ise “iffetinden ve hayâsından dolayı zengin zannedildiği için sadakadan dahi mahrum bulunan hiçbir kazancı olmayan muhtaç” demektir.²⁸⁴ Mahrûm kelimesi için daha birçok manalar verilmiştir; fe’y ve ganimetten pay alamayan fakir olup pay alamadığı için kendisine mahrum denmiştir. Zekât almaya müstahak olanların dışındaki (muhâref) kimseler, neredeyse kazancı kendisine yetmeyenler, dünyayı isteyen fakat dünyanın kendisine sırt çevirdiği kimse, meyve, ekin ve hayvanları musibete uğrayan ve bu musibetten zarar görmeyen Müslümanların kendisine yardımda bulunduğu kimse, rızkı kesilmiş ve bu yüzden muhtaç olan kimse, akrabalarının nafakası kendisine vacip olup kendi kazancından mahrum olan kimse, rızkı başkalarına genişletildiği gibi kendisine genişletilmeyen kimse veya köledir diye görüşler serdedilmiştir. Mahrum kelimesi

²⁸¹ Akay, s. 87.

²⁸² Zâriyât Sûresi 51/19.

²⁸³ Meâric Sûresi 70/24-25.

²⁸⁴ Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseî, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, thk. Zekeriyâ Umeyrât, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût 2008, II, 600, 726; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, sadeleştiren İsmail Karaçam ve diğerleri, İstanbul ts, VII, 255-256, VIII, 339; Muhammed Alî Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût 2010, ss. 1218, 1391-1392; Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, 6. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 2017, V, 125, 458.

fakirlik ve yoksulluk gibi anlamlarda sâil kavramıyla yakın ilişkisi olsa da, durumunu izhar etmek ve ısrarla istemek şeklindeki olumsuz davranışlar sergileme cihetiyle sâil kavramından farklı olduğu söylenebilir.²⁸⁵ İlk ayette geçen “hakk” için ise şu görüşler serdedilmiştir; Muhammed b. Sîrîn ve Katâde’ye görüşleri farz olan zekât olduğu yönündedir. Diğer görüşler ise; yakın akrabaya yapılan yardım, misafir ağırlamak için yapılan masraf, bitkin durumda olanları taşımak için yapılan masraf veya mahrum olanların ihtiyaçlarını gidermektir. Son iki görüş İbn Abbas (ö. 68/687-88)’a aittir. Çünkü ayet Mekke’de inmesine karşılık zekât Medine döneminde farz olmuştur. İbn Arabi (ö. 543/1148)’ye göre “hakk” kavramının zekât olduğu görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü ikinci verdiğimiz ayette geçen “belirli pay/hisse” miktarını, cinsini ve vaktini şeriatın belirlemiş olduğu sadaka ise zekâttır. Zekâtın dışında olan sadakaların ise miktarı, cinsi ve vakti belirlenmemiştir.²⁸⁶ İkinci ayette geçen “belirli pay (hakkunma‘lûm)” için farz olan zekât olduğu kanaati vardır. Katâde ve İbn Sîrîn bu görüştedir. Çünkü zekâtın dışındaki sadakaların hissesi belirlenmiş değildir. Sadaka verecek olan kimsenin kendisine kalmış bir şeydir. Bazıları ise “belirli pay (hakkunma‘lûm)” için Allah’a yakınlık için mendûb ve müstehab sadakalar olduğu görüşündeler. Bunların açıklaması ise farz zekâta borcunu ödeme olduğu için (borcun miktarı belli olduğundan)zekât sahiplerine hitap edilmesi gerekmediğinden Allah’ın bu zümreye hitap etmesi nafîle olan sadaka olmasına delalet eder. Hissenin malum olması ise herkesin kendi malından belirli bir vakitte fakirlere vermek üzere belirli bir miktar ayırdığından belirli pay/hisse denmiştir. Ayet, iki manaya da ihtimallidir.²⁸⁷

Ayet-i Kerîme’ler zikredilirken bağlamının dikkate alınması, konunun anlaşılması için önemlidir. Zira bağlamından koparılan bir ifade, ya anlatılmak istenen mesajın yanlış veya eksik anlaşılmasına ya da anlatılmak istenen mesajın tam tersi istikamette bir mana ortaya koymasına sebep teşkil edebilir. Bu sebeple alıntıladığımız ayetlerin öncesine temas etmemiz, konunun anlaşılmasına katkı

²⁸⁵ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir Kurtûbî, **el-Câmiu' li-Ahkâmî'l-Kur'ân**, 2. Baskı, thk. Ahmed el-Baradunî ve İbrahim Attafayîş, Dâru'l-Kütûbi'l-Mısriyye, Kâhire, 1964 (h. 1384) XVII, 38-39; Akay, ss. 105-108.

²⁸⁶ Kurtûbî, XVII, 38; XVIII, 291; Celal Yıldırım, **İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1989, XII, 5806-5807;

²⁸⁷ Mehmed Vehbi, **Hulâsât'ül-Beyân Fî Tefsîr'l-Kur'an**, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1969, XV, 6138-6139.

sağlayacaktır. Zikrettiğimiz ilk ayetten önce muhsinlerin özellikleri sayılmaktadır. Muhsinlerin medhedilen ilk iki özelliği, “gecenin pek azında uyurlar, çoğunda namaz kılarlar ve ibadet ederler”, “seher vakitlerinde Rablerinden bağışlanmalarını dilerler, gecenin son kısmında kusurları sebebiyle Allah’tan af isterler, bu şekilde ibadet etmelerine karşılık yine de kendilerini günahkâr sayar ve af istemeye devam ederler”. Muhsinlerin üçüncü özelliği ise “yardım talebinde bulunan ve yoksul olan kimselere mallarının muayyen bir kısmını ayırırlar” yani cömertliğin bir gereği olarak pay ayırmayı kendilerine gerekli görürler.²⁸⁸ Zikrettiğimiz ikinci ayetin öncesinde, surenin başından 18. ayete kadar inkârcılar için gelecek olan azap ve inkârcıların ahiretteki durumlarıyla ilgili ibretli tasvirler yer almaktadır. Ardından bütün insanların hırslı olup başına şer geldiğinde sızlanması ve başına bir hayır geldiğinde ise başkalarını faydalandırmaması diye sıralanmaktadır. Namaz kılanlar ise, anlatılan insanlardan istisna edilmektedir. Namaz kılanların ilk özelliği namazlarında devamlı olmalarıdır. Namaz kılanların ikinci özelliği de “mallarında, talep edene ve (talep etmediği için) mahrum kalmış olanlara muayyen bir hak tanıyan kimseler” diye açıklanmaktadır.

Diğer bir ayette ise “sâil” kelimesi kullanılarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.)’e hitaben “isteyeni azarlama” buyrulmaktadır.²⁸⁹ İhtiyacından ve fakirliğinden dolayı isteyen azarlamamak, ona güzel söz söylemek ve yumuşak huylu davranmak emredilmektedir.²⁹⁰ Ya ihtiyacı giderilir ya da yumuşak bir şekilde reddedilir. Buradaki “sâil” ifadesi soru soranı da ifade edebilir. Bazı tefsirciler, “sâil” kelimesinden maksadın dünyaya dair bir şey isteyen dilencidir demişlerdir. Konumuzun başında aktardığımız ayeti delil olarak kullanmışlardır.²⁹¹ Yine tefsirciler, isteyen/dilenen kimselerin azarlanmasının men edilmesini istemede ısrarcı olmadığı zaman için geçerli olduğu, şayet istemede ısrar eder ve yumuşak söz ve hareket onları uzaklaştırmak için fayda vermezse azarlamakta bir sakınca olmayacağı kanaatindedirler. Çünkü “İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler”²⁹² övgüsü, ısrar etmenin yerildiğini ifade etmektedir. Yerilen bir şey de azarlanmayı hak eden bir davranıştır. Ebu’d-Derdâ, Hasen, Süfyan ve başkaları buradaki “sâil”

²⁸⁸ Sâbûnî, s. 1218.

²⁸⁹ Duhâ Sûresi 93/10.

²⁹⁰ Sâbûnî, s. 1512.

²⁹¹ Zâriyât Sûresi 51/19.

²⁹² Bakara Sûresi 2/273.

den muradın mal isteyen kimse olmadığı, din ve ilimle alakalı sual soran olduğu görüşündeler. Mutlak olarak “sâil” lafzı, dilenci anlamında kullanılmakla birlikte dileyen, dilenen ya da ne şekilde olmasına bakılmaksızın isteyen veya soran, mutlak kullanılıncı da “talep eden” anlamına gelmektedir.²⁹³

İyi bir Müslümanın önde gelen ahlaki ve dini özelliklerinin serdedildiği

*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik; Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.*²⁹⁴

âyetinde ise kendilerine iyi bir müminin malından verir diye söz edilen kimseler, ihtiyaç duymasından ötürü isteyenler de zikredilmektedir.²⁹⁵

Kur'an-ı Kerim'de “birr” kelimesi en kapsamlı kavramlardan birisidir. “Birr” kelimesinin geçtiği ayetler bütün olarak değerlendirildiğinde iman ve ibadeti içine öncelikli olarak almakla beraber her çeşit ihsan, iyilik, itaat, doğruluk benzeri manaları içine aldığı görülür. Bu ayette ise “birr” kelimesi “iman, ibadet, sosyal ahlak ve bireysel ahlak” olmak üzere dört erdemi kapsayıcı mahiyettedir. Bu ayette örnekleme yapılmış, “birr” kavramının içine giren bütün olumlu hasletler sayılmamıştır. “İsteyenlere verme” durumu da böyle geniş kapsamlı “birr” kavramının ifade ettiği mana içinde kullanılmıştır.²⁹⁶ Bu ayet, açık olarak veya delalet sebebiyle, insanlığın haiz olduğu bütün faziletli özelliklerini içine almıştır.²⁹⁷

Ele aldığımız dört ayette, dilenenin (isteyen, yardım talep eden) kendisine değil de yardımda bulunacak olanların özelliğinden bahsedilip, dilenen kimselerin özelliklerinden bahsedilmemesi, bu konunun düzenlenmesinin (hangi durumda dilenilip hangi durumlarda dilenilemeyeceği ve dilenmenin ne zaman caiz olacağı, ne zaman da caiz olmadığı) sünnete ve içtihadı bırakıldığını gösterir. Kur'an-ı Kerim'de ihtiyacından dolayı isteyenlerin geri çevrilmemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Üstteki dört ayeti kerimede maddi bakımdan zor durumda olanların

²⁹³ Yazır, IX, 282-283.

²⁹⁴ Bakara Sûresi 2/ 177.

²⁹⁵ Bu ayette ise السَّائِلِينَ olarak çoğul/cemi kalıbında kullanılmıştır. “Yemek isteyen” olarak da açıklanmıştır. Neseî, I, 99.

²⁹⁶ Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, I, 263-264.

²⁹⁷ Yazır, I, 492.

toplum içinde her zaman olacağına işaret edilmektedir. Dilenciliği bir meslek haline getirenler kastedilmemiştir.²⁹⁸

Diğer bir ayette kimlerin yardıma ehil oldukları açıklanırken, yardımı hak eden yoksullar hakkında “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne vererseniz, şüphesiz Allah onu bilir.”²⁹⁹ buyurulmaktadır.³⁰⁰ Bu ayette dilenciliğin insanın onur ve haysiyetiyle uyuşmayan bir davranış olduğu vurgulanmaktadır.

Bakara Sûresi’nin 261. ayetinden 274. ayetine kadar araya başka bir mevzu girmeksizin sadaka ve infaktan bahsetmektedir. 273. ayete kadar sadakayla infakın nasıl ve ne şekilde verilmesi gerektiği, sadakaların özellikleri gibi birçok konu açıklanmış, söz konusu bu ayette de baştan beri anlatılan sadakaların kimlere verileceği açıklanmıştır. Ayetin nüzul dönemini dikkate alan müfessirler, “(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir.” kısmında bahsedilenlerin Ashab-ı Suffe ve Mekke’den hicret eden muhacirler olduğu kanaatindedirler. Sayıları zaman zaman dört yüze varan, gelir getirecek meslekleri olmayan kimselerdi. Savaş ganimetlerinden de alacakları herhangi bir pay da yoktu. Rasûlüllâh (s.a.s.)’in mescidine devam ederler, mescidin sofasında otururlar, orada yatar kalkarlardı. İnfak ve tasaddukta Ashab-ı Suffa’nın önceliği vardır. Bu ayet Ashab-ı Suffa hakkında nazil olsa da, “sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani değildir” kuralınca, ayetin hükmü, sadaka verme imkânı olan herkese şamildir. Tarihi durumun yanı sıra Allah rızası için İslam’ı korumak, öğrenmek, öğretmek ve başka insan ve bölgelere yaymak için sürekli meşgul olanların iş yapma ve ticaretle uğraşma imkânları olmaması sebebiyle her zaman infak etme ve tasaddukta bulunulma hususunda en önde yer alma haklarına sahiptirler. Ashab-ı Suffa’dan sonra, geçerli mazereti ya da meşguliyet yüzünden çalışarak kazanma imkânı bulamayan bu durumda da insanlardan el açıp istemeyen müslümanlar vardır. Halden anlamayan cahil kimseler

²⁹⁸ Murat Kumbasar, “Dilencilikle Mücadelede Bayburt Örneği”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı. 29, Erzurum 2008, s. 121.

²⁹⁹ Bakara Sûresi 2/273.

³⁰⁰ Çağrı Mustafa, “Dilencilik”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, (Dilencilik) I, 405-406.

onları, iffetli, haysiyetli olmaları, asil, insanlık şerefine düşkün olmaları sebebiyle zengin zanneder. Halden anlayan kimseler ise onları tanır ve gereken yardımda bulunur. Halden anlayan kimse olduklarından, insanlardan ısrarla bir şeyler istemeyenlerin gururlarını ve insanlık haysiyetlerini zedelemeyiz. Bu da demek oluyor ki, içinde bulundukları zor duruma katlananlar aslında bu ayette övülmektedir. Kıymetli oldukları için de halden anlamayan cahil kimseler değil de halden anlayan kimseler onları tanıyabilir. Altının hakiki kıymetini sarrafın bilmesi gibi, izzet-i nefis sahibi fakirleri de ancak faziletli kimseler bilebilir. Onların o zor durumunu görüp de onları incitecek tutum ve davranışlar sergilemezler. Böyle fakir kimseler, belki çok zor durumda kalırlarsa dolaylı olarak hallerini anlatırlar.³⁰¹ İsteyecekleri zaman da kibarca isterler ve ısrar etmezler de denmiştir.³⁰²

Ele aldığımız ayetlerden anlaşılan konu şudur ki, toplumdaki fakir ve yardıma muhtaç kimseleri koruyup gözetmek, maddi durumu yerinde olan insanların vazifesidir. Maddi durumu yerinde olmayanların da yapacağı şey, zor durumda olanların halini ya devlet yetkililerine bildirmek ya da onlara yardımda bulunabilecek olanlara haber vermektedir.

s-e-l (سأل) ve türevleri daha bir çok ayette geçmesine rağmen, “dilenmek, başkasından bir şey istemek” manasında değil de “soru sormak, görüş almak, istişare etmek³⁰³, dua etmek³⁰⁴, sorguya çekmek³⁰⁵” vb. anlamlarda kullanılmıştır. Kur’an’da “sâil” kavramıyla yakın anlamlı başka kelimeler de vardır. Bunlardan biri olan “mahrûm” kelimesine yukarıda değinmiştik. “Fakir ve miskin” kelimeleri de “sâil” kavramıyla yakın anlamlıdır. Bu iki kelimeyi de ilerde “Zekât Verilecek Kimseler” başlığı altında inceleyeceğiz.

“Sâil” kavramıyla yakın anlamlı olan diğer bir kelime de “bâis/البائس”dir. Sözlükte sülâsî olarak manası “muhtaç duruma düşmek, acınacak halde olmak, darlık, yokluk, bela, musibet, sıkıntı, fakir, çaresiz, düşkün” gibi manalara gelir. Bü’s “zenginlik halinden sonra başa felaketin gelmesi, afete maruz kalma ve savaş

³⁰¹ Yazır, II, 226-227; Komisyon, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, I, 427.

³⁰² Neseff, I, 152.

³⁰³ İsrâ Sûresi 17/85.

³⁰⁴ Meâric Sûresi 70/1.

³⁰⁵ A'raf Sûresi 7/6.

gibi sebeplerden dolayı fakirleşmeye” denmektedir.³⁰⁶ Bu kelime birçok şekilde Kur'an'da geçmektedir. Sadece bir ayette ism-i fail sigasıyla “sâil” kavramıyla yakın anlamlı olarak geçmektedir. “*Gelsinler ki, kendilerine ait birtakım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah'ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula (الْبَائِسَ) fakirede yedirin.*”³⁰⁷ Ayette kurban sahibinin kurbanının etinden yemesi mübahlık, başkasına yedirmesi ise vaciblik ifade eder.³⁰⁸ “Bâis” kelimesi anlamı hakkında pek çok tanım varid olmuştur. Fakir ile aynı anlama geldiğini düşünenler olduğu gibi farklı olduğunu düşünenler de vardır; bâis, zaruret içinde kıvranan, fakir ise mali durumu zayıf olan, bâis kronik/müzmin hastalığı olan, Hac Sûresi 36. ayetteki kânî kelimesi ile aynı anlamda, el açarak dilenen, yoksulluğu, elbisesine ve yüzüne yansıyan kimse ve aşırı yokluktan dolayı aç olan kimsedir diye açıklamalarda bulunanlar olmuştur. Ayetteki bâis kelimesinin anlamını belirlemedeki etken, aşırı yokluk sebebiyle açlık olduğu da düşünüldüğünde zaruret ve ihtiyaç durumunda dilenmeye cevaz veren duruma delil oluşturduğu da söylenebilir.³⁰⁹

Kur'an'da “İmlâk/الإملاق” kelimesi de “sâil” kelimesiyle yakın anlamlıdır. Sözlükte fakirleşmek, sefaletе düşmek³¹⁰, fakir/yoksul düşünceye kadar malı harcamayı ifade etmek için kullanılır. İmlâk, zengin iken daha sonra hesapsız bir şekilde yaptığı harcamalar sebebiyle gelecekte fakir ve muhtaç olmak manasına gelmektedir. İmlâk bu manada iki ayette geçmektedir;³¹¹ “

(Ey Muhammed!) De ki: “Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle (فلاق) çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşrû bir hak karşılığı olmadıkça, Allah'ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.”³¹²

Bu ayette “Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin.” kısmında “İmlâk” kelimesi “fakirlik/açlık endişesi/korkusu, geçim kaygısı” anlamlarına gelmektedir.

³⁰⁶ Mutçalı, “b-i-s”, s. 37; Akay, s. 118; Mustafa Şen, **Kur'ân'da Zenginlik ve Fakirlik**, Selçuk Üniversitesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Konya 2008, s. 21

³⁰⁷ Hac Sûresi 22/28.

³⁰⁸ Yazır, V, 486.

³⁰⁹ Akay, ss. 118-119; Şen, s. 25.

³¹⁰ Mutçalı, “m-l-q”, s. 846.

³¹¹ Akay, ss. 119-120.

³¹² En'âm Sûresi 6/151.

“Evlâdlarınızı fakirlik korkusuyla (خَشْيَةُ اِمْلَاقٍ) öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Hakîyat, onları öldürmek büyük bir suçtur.”³¹³ Ana-babaya iyilik etmek nasıl evlâdın göreviyse çocuklarını hayat haklarını ihlal etmemek ve korumak da ebeveynin vazifesidir. Bu iki ayet bunu açıkça emretmektedir. Fakirin besleyememek endişesi taşıyarak çocuğunu öldürmesi de haramdır, fakir değilken fakirlik endişesi ve korkusu taşıyarak da çocuğu öldürmesi de haramdır.³¹⁴ Şimdi olmayıp ilerde meydana gelmesi muhtemel olan bir şey için çocukların herhangi bir sebeple öldürülmemesi emredilmektedir. İmlâk kelimesinin dilencilik konusuyla dolaylı ilgisi vardır. Çünkü bazıları zengin olduğu halde geleceği hesaba katarak fakirlik korkusu veya geçim kaygısıyla dilenmeye yeltenebilmektedir. Böyle bir gerekçe yerinde değildir. Böyle bir endişeyi bahane ederek dilenmek de caiz olmaz.³¹⁵

Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan (عَيْلَةً) korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³¹⁶ “Seni ihtiyaç içinde (عَائِلًا) bulup da zengin etmedi mi?”³¹⁷

Bu iki ayette fakir ve muhtaç kavramları için gelen âil/العائل ‘ayleten/عَيْلَةً kelimeleri bulunmaktadır. Bu kelime ‘âle/عَال ye‘îl/يَعِيل ‘ayleten/عَيْلَةً kelimelerinden gelmektedir ve “fakir olmak, yoksul olmak, fakirleşmek, yoksullaşmak, ihtiyaçlık durumu, ihtiyaç sahibi yoksul olmak, aciz olmak, çok ıyal sahibi olmak, çok yoksulu olmak ve kendisine muhtaç ailesi olmak” manalarına gelmektedir.³¹⁸ Müşriklerin Mescid-i Haram’a girmelerini yasaklayan ayet hicri dokuzuncu yılda nazil olmuştur. Müşriklerin her ne sebeple olursa olsun Mescid-i Haram’a girmesini yasaklamakta, müşriklerin girmesini engellemeyi de müslümanlara tevdi etmektedir. Müşrikler müslümanlarla birlikte haccetemeyecek. Bu konuda görüş birliği vardır. Ayetin konumuzla ilgisi, Mescid-i Haram’a girmesi yasaklanan müşriklerin, hac mevsiminde ekonomik olarak sağlayacakları ticari faydaların kesilmesi ve bu sebeple Müslümanların fakirleşecekleri korkusudur. Ayet bu fakirleşme korkusunu bertaraf etmektedir. Allah dilerse müslümanları zengin

³¹³ İsrâ Sûresi 17/31.

³¹⁴ Yazır, III, 545.

³¹⁵ Akay, s. 120.

³¹⁶ Tevbe Sûresi 9/28.

³¹⁷ Duhâ Sûresi 93/8.

³¹⁸ Mutçalı, “ ‘a-y-l ’”, s. 615; Şen, s. 21.

edeceğini bildirmekte, müşriklerden gelecek dünyalık konusunda endişeye kapılmamaları için onları uyarmaktadır. Hicri dokuzuncu yıldan sonra hayır ve bereket artmaya başlamış, birçok belde fethedilmiş ve birçok kabile müslüman olmuştur.³¹⁹ Duha Sûresi'nin 8. ayetinde ism-i fail sigasıyla geçen âil kelimesi iki manayla tefsir edilmiştir; 1) Rasûlüllâh (s.a.s.)'in serveti yoktu. Çünkü babasından kendisine sadece dişi bir deve ile bir cariyeden başka bir şey miras kalmamıştı. Önce Şam tarafına ticaret yaptı, bereketli kar ile Mekke'ye dönmüştü. Ardından Hz. Hatice (r.anha) ile evlenince, bütün servetini Rasûlüllâh (s.a.s.)'e bağışlayınca zengin olmuştur. Daha sonra fetihler ve ganimetler sebebiyle zenginlik elde etmiştir. Bu fetihler her ne kadar Medine'de gerçekleşmiş ve Duha Sûresi de Mekke'de inmiş olsa da, bu surenin beşinci ayetinde “*Pek yakında Rabbin sana verecek de hoşnut olacaksın.*” diye gelecek zaman ifadesi kullanılmıştır. 2) Rasûlüllâh (s.a.s.) yoksuldu, birçok çoluk-çocuğu ve muhtaç arkadaşları bulunmaktaydı. Rasûlüllâh (s.a.s.)'in sebebiyle ilim ve irşaddan feyiz bekliyorlardı. Allah, Rasûlüllâh (s.a.s.) sebebiyle onları zengin etti ve hidayete erdirdi anlamındadır. İlk mana daha açıktır.³²⁰ Görüldüğü üzere kendisinin ve aile fertlerinin yiyecek, içecek vb. ihtiyaçlarını karşılama gücü olmayan kimse için bu kelime kullanılmıştır. İmlâk kelimesi için söylenenler bu kelime için de geçerlidir.³²¹

Fakir ve muhtaçlarla ilgili Kur'an'da geçen “kânî/القَانِع ve mu'ter/المُعْتَر” kelimeleri de beraber olarak bir yerde geçmektedir.

*Biz, kurbanlık devaleri de sizin için Allahın şaaairinden kıldık. Onlarda size hayır vardır. O halde onlar ayakda dur (ub boğazlanır) larken üzerlerine Allahın ismini anın. Yanları üstü düş (üb öl) dükleri vakit da ondan hem kendiniz yeyin, hem ihtiyâcını gizleyen ve gizlemeyib dilenen fakîr (ler) e yedin. Onları, şükredesiniz diye, böylece size müsahhar kıldık.*³²²

Yukarıdaki ayette “*ihtiyâcını gizleyen (القَانِع) gizleyen ve gizlemeyib dilenen fakîr (ler)(المُعْتَر) e yedin.*” iki, kavram da beraber kullanılmıştır. Kânî kelimesi için iffetli davranıp dilenmeyen/istemeyen, mu'ter için ise dilenen/isteyen açıklaması yapılmıştır. Bu görüşün sahibi İbn Abbas (r.a.)'tır. Râzi'ye göre kânî, dilenmeksizin ve ısrar etmeksizin kendisine verilene razı olan, mu'ter ise tariz

³¹⁹ Yazır, IV, 308-311.

³²⁰ Yazır, IX, 280-281; Şen, ss. 21-23.

³²¹ Akay, ss. 120-121.

³²² Hacc Sûresi 22/36.

yoluyla veya bizzat talep eden manasındadır.³²³ Kânî‘ boyun eğerek isteyen, mu‘ter ise kendisini gösterip tariz yoluyla halini anlatır fakat istemez diye de açıklama yapılmıştır. Kânî‘ için kendisinde olana razı olup, istemeksizin ve boyun eğmeksizin verilen alan, mu‘ter de dilenmek için tariz yoluyla halini anlatan diye görüşler de vardır.³²⁴ Kânî‘ kelimesi için başkaca şu manalar verilmiştir; kendisine verilen şeye razı olan komşu, basit şeylere kanaat edip razı olan, iffetli hareket eden, evinde oturan, her yeri dolaşan ve her yeri dolaşan miskin kimsedir. Mu‘ter için verilen diğer manalar ise; ziyaretçi, vakitsiz uğrayan kimse, dilenmeksizin kendisine et yedirilmesini arzu eden kimse, durumunu arz eden dilenmeksizin kendisine et yedirilmesi imasında bulunan, dilenmeksizin hareketleriyle imada bulunan, yanından geçerken dilenmeyen, dost ve ziyaretçi, tanıdık ve maddi durumu iyi olmayan ziyaretçi kimsedir. Âlimlerin çoğunluğuna göre kânî‘, verilen şeye veya kendisinde bulunan şeye kanaat eden ve dilenmeyen kimsedir. Mu‘ter ise halini belli edip başkalarından bir şey isteyen kimse olarak öne çıkmaktadır.³²⁵ Elmalılı kâf kelimesini “kanaatkâr olup dilenmeyen” diye tercüme etmiştir.³²⁶

3.4.2. Dilencileyle İlgili Hadisler

Hadis kitaplarında, dilencilik konusuna geniş yer verilmiş ve bu konuyla alakalı özel bölümler oluşturulmuştur. Dilencilikle ilgili hadis alanında tespit edebildiğimiz kadarıyla bir tane ilmi makale vardır.³²⁷ Bu makalede dilencilikle ilgili hadislerin tahrîci yapılmış, hadisler hakkında açıklama ve hükümlere yer verilmiştir.

Dilencilikle ilgili hadislerin bir kısmı dilenciliği zemmederken bir kısmı dilenciye istediğinin verilmesini emretmektedir. Hadisleri “dilenciliği yasaklamayan hadisler” ve “dilenciliği yasaklayan hadisler” olarak iki başlık altında inceleyeceğiz.

³²³ Sâbûnî, s. 753.

³²⁴ Neseffî, II, 115.

³²⁵ Akay, ss. 122-125.

³²⁶ Yazır, V, 490.

³²⁷ Mustafa Öztoprak, “Dilencilik Konusundaki Hadislerin Kaynak Değeri ve Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* cilt. 22, sayı. 2, 2013, ss. 83-109.

3.4.2.1. Dilenmeyi Yasaklamayan Hadisler

Dilenmeyi yasaklamayan hadisler sayı ve kuvvet olarak, dilenciliği yasaklayan hadislerden daha düşük seviyededir. Aslında işlediğimiz ayetler ve işleyeceğimiz hadislerdeki dilencilikle ilgili bilgiler, günümüzdeki dilenciliği meslek haline getirmekle ilgisi yoktur. Ayet ve hadislerdeki ifadeler aslında dilenciliği özendirmez bilakis kısa süreli de olsa dilencilikten sakınılması gerektiğini ifade eder. Zaten söz konusu ayet ve hadisleri değerlendiren fakihler, çalışmaya muktedirken dilenmeye cevaz vermemişlerdir. İlerde göreceğimiz üzere dilenmek, ayet ve hadislerden yola çıkarak belli şartlar dâhilinde zaruri olarak cevaz verilen bir durumdur. Bu konu içinde ele alacağımız hadisler, dilenciliği yasaklamasa da övme mahiyetinde vârid olmamışlardır. Bu hadisler, dilencilerden çok, toplumda yardımlaşma şuurunu ikame etmeyi amaç edinmesi olarak ele alınmış olursa, dilenciliği teşvik etmediği anlaşılmış olur. Kaldı ki bizzat çalışmakla ilgili gelen ayet ve hadisler, zamanla oluşan İslamî anlayış, dilenciliği müspet olarak kabul etmemiştir. Dolayısıyla başlığı her ne kadar Dilenciliği Yasaklamayan Hadisler olarak koymuşsak da burada dilenciliği meslek haline getirip hayat boyu zillet içinde insanlara el açarak dilenmenin her durumda caiz oluşu anlaşılmamalıdır.

Rasûlüllâh (s.a.s.), *“At üzerinde gelse bile, dilenenin hakkı vardır.”* ³²⁸ buyurmaktadır.

Nefsini zillate düşürüp isteyen hakkında hüsn-i zanda bulunarak görünürde zengin olup at üzerinde gelse bile, o atın emanet olduğuna veya borçlu olup zekât alması caiz olduğuna ihtimal vermeli ve onu boş olarak geri çevirmemelidir. Bu hadis müslümanlar hakkında hüsn-i zanda bulunmaya, onlara yardım etmeye ve isteyene imkân dâhilinde bir şeyler verip onu boş çevirmemeye teşvik etmektedir. Mahmûd Muhammed Hattab es-Sübkî *el-Menhelü'l-azbu'l-mevrud şerhu Sünen-i Ebi Davud* adlı eserinde bu konuda şöyle demektedir: "Bu hüküm, İslâmiyet'in ilk asırlarında yaşayan müslümanların durumuna göredir. Zira onlar Rasûlullah (s.a.)'ın *"Muhtaç olmadıkça insanlardan hiçbir şey isteme. Zira veren el, alan elden üstündür,"* hadisiyle *"ne zengin ne de sıhhat ve gücü yerinde olana zekât helâl olmaz,"* hadis-i şerifiyle amel edip şiddetli bir zaruret içinde olmadıkça istemezlerdi.

³²⁸ Ebû Dâvûd, "Zekât", 33.

Ama günümüz dilencileri ise, dilenciliği meslek edinmişlerdir. Tek gayeleri mâl toplamaktır. Binaenaleyh dilenmeleri haram olduğu gibi, halkın onlara vermesi de haramdır." Bu hadis hakkında mevzu diyenler olmuşsa da, değişik tariklerden rivayet edilmesi onun mevzu olmadığına delildir. Menhel yazarına göre bu hadis hasendir.³²⁹

Dilenci at üzerinde gelse bile ona hüsnü zan beslenmeli. Belki fakir ve muhtaçtır veya borcu vardır. Bu iki sebepten dolayı sadaka alması caizdir. Belki yolcudur da zekat alabilecek pay sahiplerindendir. Böyle olunca zengin olsa da sadaka alması caizdir. O kişi borçlu olabilir ya da sulh için diyet üstlenmiş olabilir. İmkân elverdiğince yardımda bulunmak gerekir.³³⁰

Bazıları bu hadise dayanarak, bir ata sahip olmanın kişiyi zengin yapmadığı görüşüne sahiptir. Bu hadisin genel olarak manası, nafil sadakanın böyle birine verilmesinin caiz olmasıdır. At üzerinde olan kimsenin zenginlik sınırına ulaşmadığına delalet etmektedir. Ev ve hizmetçinin de kişinin zenginliğine delalet etmeyeceği de söylenmiştir. Bu hadisin dilenmek için bir gerekçe olamayacağı söylenmektedir. Bu hadisten kastedilen mana da sadakaya teşviktir görüşünde olan da vardır.³³¹

Öztoprak, bu hadisin beş tane râviden rivayetini tespit etmiştir. Ali b. Ebi Talib rivayetini, râvilerinden birinin meçhul olması sebebiyle zayıf görmektedir. Hüseyin b. Ali rivayetinde de meçhul bir ravi sebebiyle zayıf addetmektedir. Rivayet Sahabi mürselidir. Fâtımâtü'-Zehrâ rivayetinde, Fâtıma bint. Hüseyin'in Hz. Fâtıma'dan nakli munkatı' olmaktadır. Dördüncü rivayet Ebu Hüreyre tarikidir. Öztoprak, bu hadisin isnadında zayıf râviler bulunsa da çoğunluğunu sika râvilerin oluşturduğu kanaatindedir. Beşincisi Hermâs İbn Ziyâd rivayetidir. Isnadında zayıf râviler olması sebebiyle zayıf hükmündedir. Bu rivayetler bir araya geldiğinde meşhur hadis seviyesine ulaşmaktadır.³³²

³²⁹ Ebu Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, **Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi**, Haz. Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar, Necat Akdeniz, Şamil Yayinevi, İstanbul 1988, (Terceme ve Şerh)VI, 296-297.

³³⁰ Ebû Süleymân b. Muhammed b. İbrâhîm Hattâbî, **Me'âlimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Halep 1932, II, 75-76.

³³¹ Akay, ss. 155-158.

³³² Öztoprak, ss. 90-95.

Enes İbn Malik (r.a.)'den nakledilmektedir. Rasûlüllâh (s.a.s.), “*At üzerinde gelen bir dilenci elini açarak sizden bir şey isterse yarım hurma bile olsa ona yardımda bulunmak gerekir*” buyurmaktadır.³³³

Açıklaması bir üstteki hadisle aynıdır. Fakat râvilerinden birinin yalancı olması sebebiyle hadisi mevzu kabul etmek gerekir.³³⁴

Ebu Ümâme (r.a.)'den rivayete göre Rasûlüllâh (s.a.s.) “*Dilenciler (Miskinler) yalan söylememiş olsalardı onları reddeden iflah olmazdı*”, buyurmaktadır.³³⁵

Bu hadisin isnadında hadis uyduran ve metruk râviler bulunması sebebiyle, mevzu kabul edilmektedir. Bu hadise benzer manada başka hadisler de bulunmaktadır. Ebû Ümâme 'den rivayet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.s.), “*Dilenciler doğru olsalardı onları reddedenler iflah olmazlardı.*”³³⁶ Bu hadis, önceki hadisle aynı kaynak değerine sahiptir.³³⁷

Diğer bir hadiste ise isteyene az bir şey dahi olsa verilmesi emredilmektedir: Ümmü Büceyd'den rivayete göre Rasûlüllâh (s.a.s.)'e şöyle söylemiştir: “Ya Rasûlellâh! -Allah'ın salât-ü selamı üzerine olsun- fakir, (gelip) kapımın önünde duruyor da ona verecek bir şey bulamıyorum.” Bunun üzerine Rasûlüllâh (s.a.) ona şöyle dedi: “*Bir koyunun yanmış tırnağından başka ona verecek bir şey bulamazsan, (hiç olmazsa) onu eline ver.*”³³⁸

“*Bir koyunun yanmış tırnağından*” kastedilen az çok demeden bir şey vermek demektir. Dilenciye verilecek olan şeyin çok az olması hususunda mübalağa ile söylenen bu hadiste, dilenciye eli boş döndürmemeye teşvik etme manası vardır.³³⁹

Dilenci ya ihtiyacından dolayı dilenir ya da dilenciliği meslek haline getirmiştir. Kendisinden istenilen kimse dilencinin hangi gruptan olduğunu bilemez.

Bir diğer hadiste ise;

Sehl İbn Sa'd (r.a.) şöyle demiştir: Bir gün bir kadın dokunmuş bir bürde getirdi. Sehl, râvîsine: Sen bürde nedir bilir misin? Diye sordu. O da: Evet

³³³ Muhammed İbn Amr el-Buhteri el-Bağdadi er-Razzâz, **el-Mecmû'**, nşr. Nebil Sa'ddüddin Cerrar, Daru'l-Beşairi'l-İslami, Beyrut, 1422, I, 158'den aktaran Öztoprak, s. 87.

³³⁴ Öztoprak, s. 88.

³³⁵ Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebu'l-Kâsim Taberânî, **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, 2. Baskı thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire 1994, VIII, 246.

³³⁶ Taberânî, VIII, 247.

³³⁷ Öztoprak, s. 89; Akay, ss. 158-159.

³³⁸ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 33.

³³⁹ Ebu Dâvud, Terceme ve Şerh, VI, 298.

bilirim. Bürde, kenarında saçaklar bırakılarak dokunmuş bir şemledir, dedi. (Sehl devamla şöyle dedi:) O kadın: Yâ Rasûlellâh! Bu bürdeyi ben kendi elimle dokudum, onu Sana giydireceğim! dedi. Bunun üzerine Rasûlüllâh o bürdeyi aldı, zaten kendisinin böyle bir bürdeye ihtiyacı vardı. Sonra Rasûlüllâh bu bürde olduğu halde bizim yanımıza çıktı. Oradaki topluluktan bir sahâbî bu bürdeye eliyle dokundu da: Yâ Rasûlellâh! (Bu ne güzelmiş!) Bunu bana giydir! dedi. Mecliste bulunan topluluk o zâta: Sen bunu iyi etmedin, Peygamber'in hiçbir isteyen reddetmez olduğunu bildiğin hâlde bunu O'ndan istedin (Peygamber'in ise buna ihtiyacı vardı), dediler. Bunun üzerine o zât: Vallahi bu bürdeyi giymek için istemedim. Ben onu ancak öldüğüm gün benim kefenim olsun diye istedim, dedi. Sehl: Hakîkten bu bürde o zatın kefeni oldu, demiştir.³⁴⁰

Bu hadiste, günümüzde bildiğimiz manada bir dilencilik durumu olmasa da, mezkûr rivayet başkalarından bir şeyi ihtiyaç için değil bereketlenmek için istemenin meşruiyetine delil olmaktadır.

“ Sizden hiç kimse, elinde altından iki kap görse bile dilenciye geri çevirmesin.”³⁴¹

Bezzâr (ö. 292/905) bu hadisi verdikten sonra, bu hadisin Nebi (s.a.s.)'den sadece bu vecihle rivayet edildiğini söylemektedir. Öztoprak bu hadisin râvilerini araştırdıktan sonra kanaatini şöyle ifade etmektedir; “ Mezkûr rivayet, zikredilenler çerçevesinde isnadında bulunan ve münkerü'l-hadis değerlendirmesine tabi tutulan râviden dolayı, ayrıca rivayetin mütâbî ve şâhid gösterilebilecek başka bir tarikleri tespit edilemediği için dikkate alınabilecek bir durumda değildir.”³⁴² Bu habere dair hiçbir fakih veya hadis şârihinin değerlendirmesine rastlanılmamıştır.³⁴³

Amr İbn Tağlib (r.a.) bir olayı şöyle anlatmıştır: Rasûlüllâh (s.a.s.)'e ganimet malları -ya da esirler- getirilmişti. O, bunları kimine verip kimine vermemek suretiyle dağıtmıştı. Mal vermediği kişilerin ileri-geri söylendikleri kendisine ulaşınca, Allah'a hamd ve sena ettikten sonra şöyle buyurdu:

"Allah'a yemin ederim ki, ben kimilerine veriyor, kimilerine vermiyorum. Aslında mal vermediğim kimseler, verdiklerimden bence daha sevgilidir. Ben, bazı kimselerin kalbinde sabırsızlık ve tama' gördüğüm için veririm. Bazı kimseleri de, Allah'ın kalplerinde yarattığı kanaat ve hayırla baş başa bırakırım. Amr İbn Tağlib de bunlardan biridir."Amr İbni Tağlib der ki,

³⁴⁰ Buhari “Cenâiz”, 28.

³⁴¹ Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik b. Hallâd Bezzâr, **Müsnedü'l-Bezzâr**, thk. Âdil b. Sa'd, Mektebetü'l- Ulûm ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere 2009, XV, 313.

³⁴² Öztoprak, s. 87.

³⁴³ Akay, s. 155.

*"Vallahi Hz. Peygamber'in hakkımda söylediği bu söz, benim için bütün dünyaya bedeldir."*³⁴⁴

Bu rivayetin râvileri sağlamdır ve senedi muttasıldır. Bu durumda hadis sahih olmaktadır. Zaten hadis Buhari'de yer almaktadır. Bazı âlimler Buhari'yi kaynak göstererek bu hadisi zikretmişlerdir.³⁴⁵

İstemeyi meslek haline getirmek günümüzde epey yaygınlaşmıştır. Hatta dilencilerin bile profesyonelleri vardır. Dilencilik için usta çırak olarak mesleği öğrenme gibi klasik usul bir uygulama bulunmaktadır. İnsanların hangi durumlarda ve nerelerde daha çok yardım ettikleri, çırak dilencilere usta dilenciler vasıtasıyla ayrıntılı olarak öğretilmektedir. Hangi sokakta hangi zamanlarda ve ne kadar süre dilenileceği, insanların hangi duygu durumlarında daha çok yardımda bulunduğu, hangi kıyafetlerin giyilmesi gerektiği, insanların bayram, Cuma günleri ve cenaze merasimi gibi duygu durumlarının yüksek olduğu vakitleri, dilenmek için iyi değerlendirmek gerektiği vs. hepsi lazım olacak şekilde uygulamalı olarak çırak dilencilere öğretilmektedir. Zamanımızda daha başka dilencilik yöntemleri de vardır ve bu yöntemler zamanın değişmesiyle birlikte değiştirmektedir. Dilenciler, sürekli kendilerini meslek erbabı olarak görüp, nasıl daha iyi dilencilik yapılır diye araştırma içindedirler.³⁴⁶

Yaşadığımız zaman içinde, insanlardan türlü bahanelerle bir şeyler koparma peşinde olan ve bu işi sektör haline getiren niceleri vardır. Birçok dilencilik yöntemi geliştiği için, insanlar da gerçek ihtiyaç sahibi zannederek bu tür dilencilere yardımlarda bulunmaktadır. Asıl ihtiyaç sahipleri ise dertlerini anlatma imkânına sahip olamamakta ve dilencililiği meslek haline getirmiş diğer dilenciler gibi kategorize edilme durumuyla karşı karşıya kalmaktalar. Zikredilen hadislerde insanların bu işi meslek haline getirmediği ve güvenilir insanların bulunduğu zaman kastedilmiş olabilir. Hadislerden, gerçek ihtiyaç sahiplerine yani bu işi meslek haline getirmeyenlere ancak ihtiyaçlarını giderecek kadar yardım etmek gerektiği anlaşıyor.

³⁴⁴ Buhari, "Cum'a" 29, "Humus" 19, "Tevhîd" 49.

³⁴⁵ Öztoprak, s. 96.

³⁴⁶ Mevlüt Çelebi, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında İstanbul'da Dilencilik (Bir Dilencinin Anıları)", **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, haz. Suvat Parin, Yıltem Matbaası, İstanbul 2009, ss. 159-168.

İslam devletlerinde “Hisbe” denen bir teşkilat vardır. Genel ahlakla kamu düzenini koruyup denetlemekle görevlidir. Hisbe teşkilatının görev alanı “Hakkullâh (Allah hakkı), hakku’l- ibâd (kul hakkı) ve her iki yönü bulunan haklar” olarak birçok da alt konuyu kapsamına alan temelde üç ana başlık altında değerlendirilebilir. Allah hakkı olan birinci kısımda, ezanın vaktinde okunmasının, cemaatle namazların vaktinde yerine getirilmesinde, Cuma ve bayram namazlarının zamanında ifa edilmesinden sorumludur. Bu başlık altına giren diğer bir mesele de ihtiyaçtan kaynaklanmayan dilenciliğin yasaklanmasıdır.³⁴⁷Günümüzde ise belediyelere bağlı zabıta daire başkanlıkları dilencilerle mücadele etmektedir. İnsanlar televizyon ve diğer medya organlarından bilinçlenip dilencilere yardım etmediği zaman, gerçek ihtiyaç sahipleri ortaya çıkar. Zaten ülkemizde Sivil Toplum Kuruluşları yardımı ihtiyacı olanlara ulaşmaya gayret etmektedir.

3.4.2.2. Dilenmeyi Yasaklayan Hadisler

Rasûlüllâh (s.a.s.) ‘den dilenmeyi zemmeden rivayetler de vardır. Bu rivayetlerden bir kaçı ise şöyledir;

Ebû Bîşr Kabîsa İbni’l-Muhârik (r.a.) şöyle dedi: Yüklendiğim bir kefâlet borcu yüzünden Rasûlüllâh (s.a.s.)’e başvurdum. Bana; “Bekle biraz, sadaka malı gelsin, ondan sana verilmesini emrederiz” dedi. Sonra da şöyle buyurdu. “Ey Kabîsa! Dilenmek yalnızca üç kişi için helâldir: Kefâlet üstlenen kişi ki, borcunu ödeyinceye kadar dilenmesi helâldir. Sonra dilenmekten vazgeçer. Bütün mal varlığını yok eden büyük bir felâkete uğramış kişinin geçimini yoluna koyacak kadar -yahut ihtiyacını giderecek kadar- dilenmesi helâldir. Hakkında, kendisini tanıyanlardan akli başında üç kişinin “filan fakir düştü” diyecekleri kadar fakru zarûrete uğramış kişinin geçimini temin edecek kadar dilenmesi helâldir. Ey Kabîsa! Bu hallerin dışında dilenmek haramdır, dilenen haram yemiş olur.”³⁴⁸

Buhârî de ve Müslim’de bu hadisin yer alır ki bu da muttefekun aleyh bir hadistir anlamına gelir. Ebû Dâvûd ve Nesâî ’nin Sünenlerinden kaydettikleri hadisler sened ve metin olarak Buhârî ve Müslim’in rivayetleriyle aynı kuvvete sahiptir.³⁴⁹

³⁴⁷ Cengiz Kallek, “Hisbe”, **DİA**, İstanbul 1998, XVIII, 133-135.

³⁴⁸ Buhârî, “Zekât” 25; “Tefsîru sûre” 18; Müslim, “Zekât” 101, 102; Nesâî, “Zekât” 76; Ebû Dâvûd, “Zekât” 24; Ahmed, “Müsned”, V, 60.

³⁴⁹ Öztoprak, ss. 96-97.

İki kişinin arasını bulmak için borç yükü altına girenin bu borcu ödeyecek kadar dilenmesi; zekât ve sadaka alması helal, bundan fazlası ise haramdır. Zekât ayetinde adı geçen borçlu böyle bir borçludur. Bütün mal varlığını, sel, yangın ve hırsızlık gibi bir felaket sebebiyle kaybeden kimse de geçimini sağlayacak kadar veya ihtiyacını giderinceye kadar dilenmeye devam etmesi helaldir. Geçimini temin ettikten sonra ise dilenmesi haram olur. Üç kişinin şahitlik etmesine gelince; Hadisin zahirine göre, önceden zengin iken fakir düşen kimsenin iddiasının kabulü için üç kişinin onun fakir olduğuna şahitlik etmesi gerekir. İbn Huzeyme ve bazı Şâfiîler bu görüştedir. Cumhur ise iki adil şahidin şahitlikleri kabul edilir görüşündeler. Cumhur şahitlerin üç olmasının müstehab olduğu görüşünü benimsemiştir. Üç tane şahidin şahitlik etmesi, devlet hazinesinden istekte bulunanlar içindir. Zekât veya sadaka vermek isteyen kimse, fakir olduğunu iddia eden kimseyi araştırır ve isterse zekât veya sadakasını ona verebilir. Bu caiz olur. Bir de üç şahidin gerekli olması, önceden zengin olduğu bilinen kişinin fakir düştüğü durumlar içindir. Kişi eğer öteden beri fakir durumda ise dilenmesi helal olur. Hadiste sayılan kimseler dışında herhangi birinin para veya mal isteyip dilenmesi haramdır. Başka hadiste “*Dilenmek, kişinin sultandan istemesi veya zarureten dolayı istemesi hariç, adamın yüzünü tırmalayan bir tırmalamadır.*”³⁵⁰ buyurulması, dilenmeyi mübah kılan halleri beşe çıkarmaktadır.³⁵¹ Kabîsa hadisin, fakihlerin dilencilik hakkında en fazla müracaat ettikleri hadis olduğu söylenebilir.³⁵²

Sâlim İbn Abdullah İbn Ömer, babası Abdullah İbn Ömer’den, o da Ömer (r.a)’den rivâyet ettiğine göre Ömer şöyle dedi: Rasûlüllâh (s.a.s.) arada sırada bana gâzilik bahşisi verirdi. Ben de kendisine: Bunu benden daha fakir birine verseniz, derdim. Rasûlüllâh (s.a.s.) de cevaben: “*Sen bunu al! Göz dikmediğin ve istekli de olmadığın halde sana gelen böylesi malı al. Onu aldıktan sonra ister ye ister tasadduk et! Fakat bunun dışındaki bir malın peşine de düşme!*”³⁵³

Tahavî’ye göre bu hadis dilencilüğün haramlığına işaret ediyor. Rasûlüllâh (s.a.s.)’in dağıttığı malların sadaka olmadığına ganimet olması sebebiyle zengin ve

³⁵⁰ Nesâî, “Zekât” 93; Tirmizî, “Zekât” 38.

³⁵¹ Ahmed Davudoğlu, **Bülûğu’l-Merâm Tercümesi ve Şerhi (Selâmet Yolları)**, Sönmez Neşriyat, İstanbul, ts. II, 402; Nureddin İtr, **Bulûğu’l-Merâm Şerhi**, çev. Ahmet Efe, Fatih Mehmet Albayrak, Ahmet Hamdi Yıldırım, Nureddin Yıldız, Tahlil Yayınları, İstanbul 2011, II, 349-351.

³⁵² Akay, s. 163.

³⁵³ Buhârî, “Zekât” 51; Müslim, “Zekât” 110; Nesâî, “Zekât” 94.

fakirlik durumuna dikkate almadan malları herkese dağıtması yetkisi içerisine girmektedir diye tespitte bulunmuştur. Tahavî'ye göre bu konuya fakirlik ve zenginlik cihetiyle değil “hak” cihetiyle bakılması gerektiğini belirtir.³⁵⁴

Ebû Abdullah Zübeyr İbni'l-Avvâm (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Herhangi birinizin iplerini alıp dağa gitmesi ve sırtına bir bağ odun yüklenip getirerek onu satması ve Allah'ın bu sebeple onun şerefini koruması, verip vermeyecekleri belli olmayan insanlardan bir şeyler dilenmesinden çok hayırlıdır”*.³⁵⁵

Bu hadis, dilenmenin çirkin olduğuna delil olmakta ve kişinin bizzat kendisinin çalışıp kazanmasını teşvik etmektedir. Kendi eliyle çalışıp kazanmamanın son derece üstün bir iş olduğunu göstermektedir. O zamanlarda Araplar meslek sahibi olmaya yanaşmazlardı. Yeni nesli çalışmaya teşvik etmek ve meslek sahibi olmaları için Rasûlüllâh (s.a.s.) uyarmıştır.³⁵⁶ Görüldüğü üzere bu hadiste de az bir iş dahi olsa yapıp bir şeyler kazanmanın, başkalarından istemekten çok daha hayırlı olduğu vurgulanmaktadır.

Semûre İbn Cündeb (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Dilenmek, yüz karasıdır. Kişi dilenmek suretiyle kendi yüzünü lekeler. Sadece devlet başkanından hakkını istemesi ya da zaruret sebebiyle dilenmek böyle değildir”*.³⁵⁷

“Dilenmek bir tırmalamadır/yüz karasıdır” sözü, dilenen kişinin akıbetinin çok kötü olmasından dolayı dilenmenin haram olduğunu göstermektedir. “Sultandan/devlet başkanından istemek” ise bunun dışındadır. Çünkü milletin hazinesi sultanın elindedir. Herkesin devlet hazinesinde hakkı vardır. Sultan, devlet işlerine bakmayı ve devlet hazinesini idare etmeyi uhdesine aldığından dolayı, isteyen kişiye bir şeyler veren sultana minnet duyulmaz. Zaten bu gibi vazifeler onun görevidir. “Zaruret” kısmında ise, içinden çıkılmaz bir hal veya başa gelen bir musibet ve borç durumunda dilenmek helal olur.³⁵⁸

İbn Mes'ûd (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Kim ihtiyaç içine düşer de bunu insanlara açarsa, ihtiyacı kapanmaz.*

³⁵⁴ Öztoprak, s. 97.

³⁵⁵ Buhârî, “Zekât” 50, 53; “Müsâkât” 13, “Büyû” 15; ; İbn Mâce, “Zekât” 25. Nesâî, “Zekât” 85.

³⁵⁶ Davudoğlu, II, 257; İtr, II, 343.

³⁵⁷ Nesâî, “Zekât” 93; Tirmizî, “Zekât” 38.

³⁵⁸ Davudoğlu, II, 397; İtr, II, 343.

Kim de ihtiyacını Allah'a arzederse, Allah'ın, hemen veya ileride o kimseye rızık vermesi umulur."³⁵⁹

Bu hadis için Tirmizî "hasen sahih" Zehebi ve Hâkim de "sahih" diye söz söylemişlerdir.³⁶⁰

İbn Ömer (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Nebi (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"İçinizden birilerinin, yüzünde bir parça et bile kalmamış olduğu halde Allah'ın huzuruna çıkacağı güne kadar dilencilik aranızda sürüp gidecektir"*.³⁶¹

*"Servetini artırmak için dilenen, istediği az ya da çok olsun, gerçekten kor ateş içindedir."*³⁶²

İbn Ömer (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.s.) minber üzerinde iken sadaka vermekten, dilenmeyip iffetli yaşamaktan bahsetmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Üstteki el, alttaki elden hayırlıdır. Üstteki el, veren; alttaki el ise, dilenip alan eldir"*.³⁶³

"Dilenmekte ısrar etmeyiniz. Allah'a yemin ederim ki, sizden biri benden bir şey ister de, hoşuma gitmemesine rağmen benden bir şey koparırsa, verdiğim malın bereketini görmez".³⁶⁴

Hakîm İbn Hizâm (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurdu: *"Üstteki el, alttaki elden daha hayırlıdır. Harcamaya, geçimini üstlendiklerinden başla! Sadakanın iyisi, ihtiyaç fazlası maldan verilendir. Dilenmekten sakınmak isteyenleri Allah iffetli kılar. Halka karşı tok gözlü davranmak isteyenleri de Allah, insanlara muhtaç olmaktan kurtarır."*³⁶⁵

Dilencilikle ilgili hadislerle alakalı çalışma yapan Öztoprak, makalesini şu sonuca vararak bitirmiştir;

Makale kapsamında zikredilen rivâyetlere bakıldığında Hz. Peygamberin toplumu dilenme konusunda bir değişim ve dönüşüme tabi tutma isteği görülmektedir. Çünkü dilenciligi zemmeden rivâyetler, isteyene istediğini verme rivâyetlerinden dört kat fazladır. Bu, onun asıl niyetinin ne olduğunu

³⁵⁹ Ebû Dâvûd, "Zekât" 28; Tirmizî, "Zühd" 18.

³⁶⁰ Öztoprak, ss. 98-99.

³⁶¹ Buhârî, "Zekât" 52; Müslim, "Zekât" 103, 104.

³⁶² Müslim "Zekât", 105; İbn Mâce, "Zekât" 25.

³⁶³ Buhârî, "Zekât" 18; Müslim, "Zekât" 94, 95, 96, 97, ; Tirmizî, "Zühd" 32; Ebû Dâvûd, "Zekât" 28; Nesâî, "Zekât" 50, 52, 53.

³⁶⁴ Müslim, Zekât 99.

³⁶⁵ Buhârî, "Zekât" 18, "Müslim, "Zekât" 95; Nesâî, "Zekât" 53, 60; Ebû Dâvûd, "Zekât" 39.

göstermektedir. Çalışma kapsamında yirmi dört rivâyetten on altısı sahîh, üçü hasen sahîh, üçü za'îf ve iki rivâyetin de mevzû olduğu tespit edilmiştir. Dilenciliği zemmeden rivayetlerin teşvik edenlerden çok fazla olmasından, Allah Rasûlü' nün Müslümanların dilenmemesi yönünde arzusunun olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir tavır ortaya konulduktan sonra, eğer sizden birileri bir şeyler isterlerse, isteyen de at üzerinde bile gelse ona verebilirsiniz tavsiyesinde bulunmaktadır.³⁶⁶

3.5. DİLENME VE DİLENCİLİĞİN FIKHÎ BOYUTU

Dilenmeyle alakalı ayet ve hadisleri inceledikten sonra dilenmenin ve dilenciliğin fikhî boyutunu inceleyebiliriz. İnsanlar ya bir ihtiyacı için ister ya da ihtiyaçları olmayıp, istemeyi meslek haline getirirler. İlk önce ihtiyaç için dilenmek hakkında açıklamalar yapmaya çalışacağız. Sonrasında dilenciliği meslek haline getirenlerin durumuna değineceğiz. Zenginlik nisabının ne kadar olduğu hakkındaki görüşleri serdedeceğiz. Dilenmek için mazereti olan kimsenin mal varlığı olarak da belli bir konumda olması gerekmektedir. Belli miktarda mala sahip olan kimsenin dilenmesi haramdır.

Nisab kavramı genellikle zekât ibadeti ile irtibatlı olduğundan biz de konuyu zekât bahsi üzerinden işleyeceğiz.

3.3.1. Nisap

Sözlükte nisap; “*hedefe dikilen işaret*” manasına gelmektedir. Fıkıh ilminde ise; “*zekâtın vücûbunda alamet olmak üzere tespit edilen muayyen miktar*” demektir.³⁶⁷ Nisap, zenginlikte en düşük seviye olup azami miktarı için bir sınır yoktur. Açıklayacağımız üç nisap çeşidi, Hanefî mezhebinde iktisadi zenginlik seviyeleriyle ilgi yapılmış gruplandırmalardır. Devamında diğer mezheplerin görüşlerini açıklayacağız.

³⁶⁶ Öztoprak, s. 108

³⁶⁷ Mehmet Erkal “Nisab”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, (Nisab İFAV) III, 1569.

3.3.1.1. Nisab-ı Ğinâ

Zekât verme mükellefiyetine dayanan esas ölçü olup bu nisaba sahip olan Müslümanın zekât vermesi farzdır.³⁶⁸ Nisaba malik olan zekât ve fitre vermekle hem de kurban kesmekle yükümlüdür.³⁶⁹ Nisap miktarları sünnetle sabit olmuş olup miktarları şöyledir; 595 gram (200 dirhem) gümüş, 85 gram (20 miskal) altın, hayvanlar da ise 5 deve, 30 sığır, 40 koyun, fakihlerin çoğuna göre 653 kg (5 vesk³⁷⁰) tir. Ebu Hanife'ye göre ise toprak mahsullerinde nisap aranmaz. Temel ihtiyaçlarından fazla olarak bu miktara ulaşan mala sahip kimse, malların gelir getirici özelliği bulunup üzerinden bir yıl geçmesi halinde zekât vermesi gerekir.³⁷¹

Hanefî mezhebi, Rasûlüllâh (s.a.s.), Muaz'a şöyle buyurdu: *“Onlara, Allah'ın kendilerine zekât vermeyi farz kıldığını bildir. Zekâtı zenginlerden alır, fakir olanlarına verirsın”*³⁷² ve *“Zenginın sadaka alması helal değildir”*³⁷³ hadislerini delil olarak alıp nisabı zenginlikle fakirlik arasında temel esas olarak kabul görüşü belirtmişlerdir.³⁷⁴

Hadislerde belirlenen nisap miktarları, eşlerden ve çocuklardan meydana gelen en küçük aileye bir yıl yetecek miktarlardadır.³⁷⁵ Rasûlüllâh (s.a.s.) zamanında değişik zekât mallarının kıymetleri birbirlerine eşitti.³⁷⁶

3.3.1.2. Nisab-ı İstiğnâ

Nisab-ı istiğnâ, kişi bu seviyede olmakla zekât yükümlüsü olmasa da zekat almasını haram kılmaktadır. Kişinin sahip olduğu mallar nisab-ı ğinâ seviyesinde olup gelir getirici ve üzerinden bir yıl da geçmemişse bu kişi zekât vermemekle

³⁶⁸ Yunus Vehbi Yavuz **İslam'da Zekât Müessesesi**, 5. Baskı Çağrı Yayınları, İstanbul 1983, s. 121.

³⁶⁹ Mevsilî, s. 125; Temel Kacır, **İslam Hukuk Düşüncesinde Mali Mükellefiyetler Açısından Nisap**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Erzurum. 2013, s. 191.

³⁷⁰ Vesk, bir deve yükü ya da altmış sa'lık yani 62400 dirhem (165 litre) kadar olan ölçü birimi. Erdoğan, s. 605.

³⁷¹ Alâuddîn Ebû Bekr ibn Mes'ûd ibn Ahmed Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertî's-Şerâi'**, 2. Baskı Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986, II, 48; Erkal, Nisab İFAV, III, 1570.

³⁷² Buhârî, “Zekât”, 63; Müslim, “İman”, 29, 31; Nesâî, “Zekât”, 1.

³⁷³ Ebû Dâvud, “Zekât” 23, 24; İmam Mâlik, **Muvatta**, 17.

³⁷⁴ Kacır, s. 191.

³⁷⁵ Şâh Veliyyullah Dihlevî, **İslam Düşünce Rehberi Hüccetü'lâhi'l-bâliğa**, çev, Mehmet Erdoğan, İstanbul, 2003, II, 127.

³⁷⁶ Erkal, Nisab İFAV, III, 1570.

beraber zekât ve fitre de alamaz. Bu kimseler fitre vermek ve kurban kesmekle mükelleftirler. Mallarının kıymeti 200 dirhem (595.gr) gümüş ya da 20 miskal (85 gr.) altının kıymetinde olması durumunda bu malları temel ihtiyaçlarından fazla olarak artıcı ve gelir getirici olmadığı durumda nisab-i istiğna seviyesinde zengin kabul edilir. Bu kişi zekât vermediği gibi zekât da alamaz, fitresini vermekle ve kurban kesmekle yükümlüdür.³⁷⁷

³⁷⁷ Kacır, s. 191; Mevsilî, s. 125.

3.3.1.3. Dilenmeyi Haram Kılan Zenginlik

Bu grup nisap miktarı mala sahip olmadığından zekât ve sadaka almaları helal kabul edilmiş fakat dilenmeleri haram kabul edilmiştir.³⁷⁸ Bu konuda delil olarak getirilen hadisler şöyledir:

Abdullah b. Mes'ud rivayet etti. Ben Hz. Peygamber (s.a.s.)'i şöyle buyururken işittim: Her kim zengin olduğu halde insanlardan dilenecek olursa, kıyamet gününde yüzü yaralı bereli olduğu halde gelecektir. "Ey Allah'ın Resulü! Kişinin zenginliği ne demektir diye sorunca: "Elli dirhem gümüş yahut bu değerde altın" diye buyurdu.³⁷⁹ "Her kim bir ükiyye (kırk dirhem) gümüşü yahut buna denk malı bulunduğu halde dilenirse, ihtiyacı olmadan dilenmiş olur.³⁸⁰ Her kim başkasına muhtaç olmayacak kadar yiyeceği bulunduğu halde dilenirse, cehennem ateşinden başka bir şey dilenmez. "Ashab: Rasûlullah (s.a.s.)'e: Yetecek kadar yiyeceğin ölçüsü nedir? diye sordular. Rasûlullah (s.a.s.), "Sabah, akşam yiyeceği kadar."³⁸¹

Hadislerde zikredilen elli dirhem, kırk dirhem veya günlük ihtiyacını karşılayan kimsenin Hanefilere göre dilenmesi haramdır. Geçimi için sermayeye ihtiyaç duyanın elli veya kırk dirheme sahip olması tecviz edilirken beden gücüyle sermayesiz geçimini sağlamaya çalışan kimsenin sabah-akşam yeterli miktara sahip olan kimsenin de dilenmesi haram olur. Bu kimse zekât ve fitre alabilir. Her ne kadar sıhhatli ve çalışabilme gücüne sahipse de nisap miktarı malı olmadığından fakirdir. Temel ihtiyaç addedilen mesken, ev eşyası, hizmetçi, binek, silah, giysi, ilimle uğraşanların kitapları da aynı hükmün içine girer. Sayılanlardan fazla 200 dirheme sahip kimsenin zekât alması haramdır.³⁸²

Üçüncü seviyede yer alan zenginlik çeşidindeki zenginlik kişinin dilenmesini haram kılan zenginliktir. O kadar az malı olana mecazen zengin denir ki insanları incitmeme konusunda ince anlayış sebebiyledir.³⁸³

İmam Mâlik, zenginliğin belirlenmiş bir tanımının olmadığı ve içtihadî olduğu görüşündedir. İmam Mâlik çoğu fıkıh âlimin görüşüne katılarak gelir gider dengesini dikkate almıştır. Geliri giderini karşılamayan kimse velev ki geliri zekât

³⁷⁸ Mevsilî, s. 125; Ebu Dâvûd, Terceme ve Şerh, VI, 261.

³⁷⁹ Tirmizî, "Zekât", 22; Ebû Dâvûd, "Zekât", 24; İbn Mâce, "Zekât", 26; Nesâî, "Zekât", 87.

³⁸⁰ Ebû Dâvûd, "Zekât", 23.

³⁸¹ Ebû Dâvûd, "Zekât", 23.

³⁸² Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir el-Hanefî er- Râzî Zeynüddin, **Tuhfetü'l-Mülûk**, thk. Abdullah Nezâr Ahmed, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1417/1997, s. 274; el-Kâsânî, II, 49; Dihlevî, II, 134; Kacır, s. 192,

³⁸³ Kacır, s. 193.

nisabına ulaşsın, o kimseyi fakir olarak kabul etmiştir. Bununla beraber zekât miktarının altında geliri olup da ihtiyacını rahatlıkla karşılayabilen kimseyi de zengin kabul edip, ona zekât verilmeyeceği görüşünü benimsemiştir. Mezhep için de ise fakir ve zengine dair tanımlar da yapılmıştır. Bir yıl boyunca yeterli malı olanı zengin, böyle olmayı fakir, hiçbir malı olmayan kimseyi de miskin olarak kabul etmişlerdir. Vakıdî'nin İmam Mâlik'ten rivayetine göre 40 dirheme sahip kimse zengindir. İbnü'l Kasım İmam Mâlik'ten meşhur bir görüş nakletmiştir. Bu görüşe göre İmam Mâlik'e 40 dirhemi olana zekât verilmesine dair soruya evet diyerek cevap vermiştir. İmam Mâlik' göre bir günlük yiyeceğe ek olarak borç alarak fitır sadakası verebilenin fitır sadakasını vermesi gerekir. Meşhur görüşe göre zekât alabilen fitır sadakası da alabilir. Kestiği takdirde zora düşmeyecek olanın da kurban kesmesi sünnettir görüşündedir.³⁸⁴

İmam Şâfiî'ye göre malı, meslek ve sanatı olmayan kişi fakir, bunlar olmakla beraber geçimini sağlayamayan kimse miskindir. Burada kendi durumu ve konumuna münasip kazanç muteberdir. Çalışıp kazanmaya muktedir olan miskin ve fakirlere zekât verilmez. Şâfiî mezhebine göre fitır sadakasında zenginlik miktarı haline münasip giysi, ikamet edebileceği ev, hizmetinde köle, bayram gün ve gecesi kendisi ve ailesine yeterli yiyeceğe ek olarak fitır sadakası miktarına sahip olmaktır. Kişisel nafakası ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin nafakasından artı olmak üzere kurban kesebilecek durumda olanların kurban kesmesi sünnettir.

Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen kuvvetli görüş, elli dirhem ya da elli dirheme denk altına sahip olan kimse veya sürekli olarak kazanç, ticaret, akar vb. yollarla geçimini temin edebilecek kadar geliri olan kimsenin zengin kabul edileceğidir. Bu mevzuda Rasûlüllâh (s.a.s.)'dan gelen rivayet şöyledir;

Her kim ihtiyacı olmadığı halde başkasından yardım dilenirse, kıyamet günü yüzünde yırtık izleri ve tırmalanma belirtileri olduğu halde Allah'ın huzuruna gelecek” buyurdu. Kendisine: Ey Allah'ın Resulü! (istemeyi yasak kılan) zenginliğin ölçüsü nedir? Diye sorulunca: “Elli dirhem gümüş para yahut bu değerde altındır” cevabını verdi.³⁸⁵

Bu hadisi zekât ve sadaka kabul etmenin yasak olduğunu gösterdiği görüşünde olanlarla beraber, bu miktarı dilenmeyi haram kılan ölçü olarak da kabul edenler vardır. Hattâbî, hadisteki elli dirheme sahip olanın zekât almasının haramlığı

³⁸⁴ Kacır, ss. 193-194.

³⁸⁵ Tirmizî, “Zekât”, 22; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 24; Dârimî, “Zekât”, 15; İbn Mâce, “Zekât”, 26.

değil dilenmenin mekruh olduğu hükmü çıkarılacağı görüşündedir. Ona göre Rasûlullâh (s.a.s.) zamanında elli dirheme sahip olan kimselerin dilenmeye ihtiyaç duymazlardı. İmam Ahmed' den diğer rivayete göre geçimine yetecek miktara sahip kimse zengin sayılır ve muhtaçlık durumu söz konusu olmadıkça zekât alamaz. Hanbelî mezhebinde zekât vermeyi gerektiren ve zekât almayı yasaklayan diye iki çeşit zenginlik vardır. Geçinecek kadar miktara sahip kimsenin zekât alması haram, nisap miktarı mala sahip olsa dahi geçinemiyorsa zekât alabilir. Zekât gerektirmeyen malların haricinde kendisine yeterli miktarda malı olanın zekât alması tecviz edilmemiştir. Altın ve gümüşten başka zekât nisabı mala sahip olan şayet geçinemiyorsa zekât alması caiz olur. Hanbelî mezhebine göre fitır sadakası için zenginlik miktarı temel ihtiyaçlarına ek olarak fitır sadakası verecek yiyeceğe sahip olmaktır. Sonradan ödemeye imkânı olup ödünç alacak güce sahip kimsenin kurban kesmesi gerekir.³⁸⁶

Özetle zenginliğin ölçüsü Hanefiler dışındaki diğer üç mezhebe göre ise, kişinin kendisine ve bakmakla sorumlu olduklarına kâfi miktarda mal sahibi olmasıdır. Fakirlikteki ölçü ise muhtaç durumda bulunmaktır. Buna göre nâmî (artıcı) vasfa sahip olup olmaması fark etmeksizin, kişinin kendisine ve bakmakla sorumlu olduklarına kâfi miktarda mala sahipse zekât alamayacaktır. Buna karşın nisabın üzerinde malı olup şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin geçimini sağlayamıyorsa zekât alması caiz olmaktadır ve başka kimselerden de yardım talep etmesinde bir mahzur bulunmamaktadır. Çalışma güç ve imkânına sahip olup da çalışmayanlara da zekât verilmesi caiz olmaz.³⁸⁷

3.3.2. Zekât Verilecek Kimseler

Dilencilikle ilgili ayet ve hadisleri ve nisap (zenginlik ölçüsü) miktarlarını gördükten sonra kendilerine zekât verilecek kimseleri incelemek, toplumda yardıma muhtaç olanları bilmemizde bize fayda sağlayacaktır. İslam'da gerek ibadetteki kusur sebebiyle olsun gerek fitır sadakası gibi Ramazan Bayramı'na erişmekten dolayı olsun, verilecek maddi yardımlar zekâtın sarf yerlerindeki sınıftakilere

³⁸⁶ Kacır, ss. 195-198.

³⁸⁷ Erkal, XXXIII, 140.

verilebilir. Zekât ancak ayette belirtilen sekiz sınıf kimseye verilir. Zekâtın sarf yerleri hususunda genel hatlarıyla tartışma olmamakla birlikte ayrıntılara inince fikir ayrılıkları baş gösterir. Bütün müçtehitler zekâtın sadece ayetteki sekiz sınıfa verileceğinde hem fikirlerdir. Bu sekiz sınıftan zekât amilleri ve müellefe-i kulûb hariç diğer altı sınıf ihtiyaç sahipleridir.

Kendilerine zekât verilecek kimseler, maddi olarak toplumun en düşük seviyesinde bulunurlar. Gayet açıktır ki İslam’da nisap miktarına ulaşan kimse zekât vermekle yükümlüdür. Zekât veren kimse ise zekât alamaz.

İlk başlıkta zekât ayetindeki ilk iki sınıf olan fakir ve miskin kavramlarını açıklayacağız. Diğer başlıkta ise geri kalan altı sınıfı inceleyeceğiz.

3.3.1.1.Fakir ve Miskin

Fakir sözlükte *hacet, omurgası kırık olmak, dara düşmek, kazmak, delmek ve yere yapışmak* anlamlarına gelmektedir. Sözlüklerde hurma *fıdanının dikileceği* *derin çukur, birbirine bağlantılı kuyular, kanallar, uysallaştırmak için burnu delinmiş deve, yere yapışmak* gibi başkaca anlamlara da gelmektedir. Sözlük anlamlarına paralel olarak fakir kelimesi şöyle tanımlanabilir; “*Fakir, herhangi bir sebeple geçim darlığına düşmüş, omurgası kırılmış, çukura yuvarlanmış, özgüvenini yitirmiş çaresiz kalmış ve bu yüzden başkalarının yardımına muhtaç hale gelmiş kimsedir.*” Ayetlerde fakr,³⁸⁸ fakîr³⁸⁹ ve çoğulu fukarâ³⁹⁰ diyen geçen fakirlik zorunlu ihtiyaç, kazanç veya geçim vasıtasının bulunmayışı ve Allah’a muhtaç olma gibi manalara gelmektedir. Bu ayetlerden anlaşılan fakirliğin muhtaçlık durumu olduğudur. Fakirlik zorunlu ihtiyaçların giderilememesi anlamına gelmektedir. Zekât, nafaka, fitır sadakası, vasiyet, vakıf ve cizye gibi şahısların iktisadi hallerine bakarak sorumluluklarının ve haklarının tayin edilmesinde fakirlik ve fakirlerin hangi özelliklere sahip olacağı İslam Hukuk literatüründe çokça tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Müfessirlerin, fakirlik kavramının geçtiği yerlerde farklı tanımlar ortaya koyması fakirliğin dilencilikten ayrı bir şey olduğunu ortaya koymaktadır.

³⁸⁸ Bakara Sûresi 2/268.

³⁸⁹ Âl-i İmrân Sûresi 3/181; Nisâ Sûresi 4/6, 135; Hac Sûresi 22/28; Kasas Sûresi 28/24.

³⁹⁰ Bakara Sûresi 2/271, 273; Tevbe Sûresi 9/60; Nûr Sûresi 24/32; Fâtır Sûresi 35/15; Muhammed Sûresi 47/38; Haşr Sûresi 59/8.

Fakir kavramı ile yakın anlamli olan miskin kelimesi, sakinlik, sessizlik ve dinginlik anlamlarina gelmektedir. Yoksul, fakir ve geçinecek hiçbir şeyi olmayan manalarını da ihtiva etmektedir. Buna göre miskin “ *ihtiyacın ve yokluğun kendisini hareket etmekten alıkoyduğu, yerinden ayrılmayacak hale getirdiği ve oturmaya icbar ettiği kimsedir.* ” diye tanımlanabilir.³⁹¹

Dilencilik meselesinin açıklığa kavuşması için, en alt gelir düzeyine sahip olan, Tevbe Suresi’nin 9/60.ayetinde zekâtın sarf yerlerinden ikisini yani “fakir” ve “miskin” kavramlarını incelememiz gerekiyor. Bu konudaki ayetin meali şöyledir; “*Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler(miskinler), zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*” Bu ayette kendilerine zekât verilecek sekiz sınıf sayılmaktadır. Bu sekiz sınıfın ilk ikisini fakirler ve miskinler oluşturur. Fakirler ve miskinlerin ayrı ayrı zikredilmesi, bu iki kelime ile ilgili dil ve tanım tartışmalarına sebebiyet vermiştir. Zekâtın sarf yerleri dışında, fıtır sadakası, nafaka, vakıf, vasiyet, cizye gibi kişinin içinde bulunduğu ekonomik duruma göre hak ve sorumluluklarının belirlendiği konularda, fakirin tanımı ve fakirlik ölçüsünün belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Birçok hükümle alakalı olması münasebetiyle, İslam Hukukçuları arasında görüş ayrılıkları ve tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Hanefilerden Ebu Yusuf ve İmam Muhammed’le Mâlikîlerden İbnü’l-Kasım miskin ve fakirin aynı sınıf olduğu ve aralarında farkın olmadığını belirtmişleridir. Ebu Hanife ve diğer mezhep müntesiplerine göre fakir, ev ve ev eşyası gibi zaruri ihtiyaçlarını karşılayabilen, malı olup geliri ihtiyaçlarını karşılamayan ve nisap miktarından daha az malı olan kimsedir. Miskin ise hiçbir malı ve geliri olmayan kimse demektir ki fakirden daha düşük mertebededir.³⁹² Miskin yiyeceğini ve giyeceğini dilenmeye muhtaçtır. Dilenmek de kendisine helaldir.³⁹³ Mâlikîlerin tanımları da Hanefilerin tanımlarına yakındır. İmam Ahmed, Şafi’den rivayet edilen bir görüşe göre, Zahirilerden İbn Hazm ile Asmaî ve İmâmiyye’ye göre fakir,

³⁹¹ Akay, ss. 108-114.

³⁹² Ebu Yusuf, Ebu Hanife’den fakirin istemeyen, miskinın ise isteyen olduğunu rivayet etmiştir. İmam Muhammed ise bunun aksini rivayet etmiştir. Mevsilî, *el-İhtiyar*, s. 122.

³⁹³ İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr*, Dâru’l-fikr, Beyrut, 1992, II, 339.

şahsının ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kâfi miktarda mal ve kazancı bulunmayandır. Miskin de şahsının ve ailesinin zorunlu ihtiyaçlarını israf ve cimrilik göstermeksizin bulunduğu konuma uyacak düzeyde karşılayabilecek miktarda malı olmayan ya da kazanç elde edemeyip geliri de giderini karşılayamayandır. Zekât ayetinde fakirin miskiniden önce zikredilmesi bu görüşü savunanların delillerindendir. Hz. Ömer (r.a.)’den rivayet edildiğine göre fakiri müslümanların ihtiyaç sahipleri miskinini ise müslüman olmayanların ihtiyaç sahipleri olarak görmesidir. Bu görüşe sadece tabiinden İkrime ve Hanefiler ’den Züfer katılmıştır.³⁹⁴

Fakir ve miskin konusunda Gazâlî (ö. 505/1111)’nin görüşlerine yer vermemiz yerinde olacaktır. Gazâlî fakiri, mensubu bulunduğu mezhebin görüşlerine uygun olarak miskiniden daha kötü durumda olan şeklinde anlatmaktadır. Malı olmayan ve çalışmaya kudreti olmayan kimseyi fakir olarak tavsif etmektedir. Bir günlük yiyeceği ve haline uygun giyeceği olan fakirdir miskin değildir. Bir günlük yiyeceğinin sadece yarısı olsa bile o yine fakirdir. Şayet mendili, ayakkabısı ve pantolonu bulunmayıp da bir gömleği olur ve bu gömleğin kıymeti fakirin durumuna uygun mendil, ayakkabı ve pantolon alabilecek değerde değilse o kişi yine de fakirdir. Çünkü o kimse o halde iken muhtaç olduğu şeyleri bulamamış ve o şeylerden aciz kalmıştır. Fakir hususunda avret yerini örtecek elbisenin bulunmamasını şart koşulması gerekmez ve bunu şart koşturmak da yanlıştır. Genellikle böyle bir fakir de bulunmaz. Kişinin dilenciliğe yönelmesi onu fakir olmaktan çıkarmaz. Bunun sebebi dilenciliğin bir kazanç yolu olmamasıdır. Çalışmak için bir alete ihtiyaç duyan kimse de fakir sayılır. O alete ihtiyaç duana bir alet satın alınıp verilmesi caizdir. Çalışmaya kudreti olan kimse kendi müruetine ve kendisi gibi olanların haline uygun bir çalışma bulan kimse de fakirdir. Fıkıhla ilgilenen kimsenin bu işigali onu çalışıp kazanmaktan alıkoyarsa o da fakirdir. Çalışmaya gücünün olması dikkate alınmaz. İbadet ehli olan birinin ibadetleri ve günlük evradı çalışmasını engelliyorsa, çalışmak ibadette önce geldiği için çalışması gerekir. Hadiste şöyle geçmektedir; “*Helal kazanç için çalışmak farz ibadetlerden sonra farzdır.*” Hadiste kazanç konusunda çalışmak kastedilmiştir. Miskinin ise

³⁹⁴ Mevsilî, s. 122; Yavuz, ss. 388-389; Mehmet Erkal, “Zekât” **DİA**, İstanbul 2013, XLIV, 204; Osman Eskicioğlu , “Fakir” **DİA**, İstanbul, 1995, XII, 129-130; Cengiz Kallek, “Miskin” **DİA**, İstanbul 2005(Miskin) , XXX, 183-184; Kacır, ss. 196-197.

geliri giderini karşılamayan kimsedir. Bin dirhemi olsa bile geliri giderini karşılamayan kimse miskin, bir balta ve ipe sahip olan kimse de ihtiyaçsız olabilir.³⁹⁵

3.3.1.2. Zekât Verilecek Diğer Sınıflar

Kendilerine zekât verilecek kalan altı sınıftan “*âmiller*”; zekât gelirlerini toplamak ve dağıtmak için görevlendirilen kimselerdir. Kur’an’ın âmilleri zekâtın pay alacak sekiz sınıftan biri olarak zikretmesi, zekâtın toplanıp dağıtılmasının bir kurum eliyle olabileceğine işaret eder. Rasûlüllâh (s.a.s.) zamanında zekâtın âmiller vasıtasıyla toplandığı bilinmektedir. Zekâtın elde edilen gelirleri belli bir yere toplayarak zarar gelmesine karşı koruyan, zekât verilecek kimselere taksim eden, zekâtla ilgili hesaplama işlerini yapan, sayarak, ölçerek ve sayarak zekâtla ilgili bütün işleri zekât idaresinin bütün kademelerinde çalışarak ifa edenler zekât âmilleri sınıfına dâhil olmaktadır. Zekât amiline geçimleriyle yükümlü oldukları kimselere yetecek miktarda zekâtın pay verilir. Maaşları zekât gelirlerinden karşılanan âmiller sadece zekât âmilleri idi.³⁹⁶ Günümüzde bu işlem, vergi memurlarının, topladıkları vergilerden maaşlarının ödenmesine benzetilebilir.

Diğer zekât verilecek sınıf ise “*müellefe-i kulûb*” dur. Kalpleri kazanılarak İslam’a ısındırılmak ya da şerhlerinden güvende olmak istenen veya müslümanlara fayda sağlayacakları umulmakta olan kimseleri ifade eder. Bu kimseler müslüman ve gayr-i müslim olarak iki kısımdır. Fakir olup olmayacakları literatürde tartışılmıştır.³⁹⁷

Diğer sınıf “*köle ve cariyeler*”; Hanefî ve Şâfiîlere göre hür olabilmesi için efendisiyle anlaşma yapan köle/cariyeleri ifade etmektedir.³⁹⁸ Mâlikîler’in görüşüyse bu kavram, bütün köle ve cariyeleri ifade etmektedir. Köle ve cariyelerin kendi mülkleri yoktur. Efendileriyle anlaşarak belli bir bedel karşılığında

³⁹⁵ Ebû Hâmid ibn Muhammed Gazâlî, *İhyâu ulûmi’ d-Dîn*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2005, ss. 261-262.

³⁹⁶ Mehmet Erkal, “Zekât”, *DİA*, İstanbul 2013, (Zekât) XLIV, 204; Mehmet Erkal, “Âmil”, *DİA*, İstanbul 1991, (Âmil) III, 58-59.

³⁹⁷ Cengiz Kallek, “Müellefe-i Kulûb”, *DİA*, İstanbul 2006, (Müellefe-i Kulûb) XXXI, 475-476.

³⁹⁸ Hür olmak için efendisiyle anlaşma yapan ve çalışarak özgürlük bedelini kazanmaya çalışan köle ve cariyelere *mükâteb* denmektedir.

hürriyetlerine kavuşurlar. Onların hürriyete kavuşması için kendilerine zekâtta pay verilir. Günümüzde kölelik kurumu bulunmadığından daha fazla ayrıntıya girmeye gerek görmüyoruz.

Altıncı sınıf olarak “borçlular” zikredilmiştir. Borçlu, Hanefîler’in görüşü, borcu olup nisap miktarı mala sahip olmayan kimselerdir. Diğer üç mezhep ise borçluluk durumunu ikiye ayırırlar; kendi ihtiyaçlık durumu veya toplumun menfaati için borçlananlar. Bu borçluya borcu kadar zekâtta pay verilir.

Yedinci sınıfta “*fisebîlillâh –Allah yolunda*” olanlar zikredilmiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsufun görüşü bu kimselerin fakirlik ve savaş aleti yokluğu sebebiyle savaşa katılma imkânı elde edemeyen (munkatı‘ mücâhid) kimselerdir. Diğer üç mezhep ise fakirlik-zenginlik durumuna bakılmaksızın savaşa katılan bütün kişilere zekât verilir. Şâfiî ve Hanbelîler’e göre devletten maaş almayıp savaşa gönüllü katılmaları ya da maaş alıyorlarsa yetersiz olması durumunda ancak savaşa katılan gazilere zekât verilebilir. Günümüzdeki bazı âlimler, müslümanların menfaatine olan her çeşit faaliyeti “*fisebîlillâh –Allah yolunda*” kavramına dâhil etmişlerdir.

Sekizinci sınıf olarak da “*yolcular*” zikredilmiştir. Şâfiîler dışındaki üç mezhep âlimlerine göre memleketinde malı olmasına rağmen yolda bulunduğu yerde malı olmayan kimselerdir. Şâfiîler’in görüşüyse gurbette kalan yolcu dahil, yolculuk yapma düşüncesinde olup yolculuk için maddi imkâna sahip olmayan kimseleri ifade etmektedir. Gurbette ne sebeple olursa olsun muhtaçlık durumunda olup memleketinde malı olmasına rağmen ondan yararlanma imkânı olmayan kimseye zekât verilir.³⁹⁹

İlk iki sınıf olan fakir ve miskin kavramları her zaman geçerliliğini koruyan kavramlardır. Her zaman fakir ve miskin vardır ve zekâtı hak ederler. Zekât amilleri ise şu an ülkemizde bulunmamaktadır. Müellefe-i kulûba gelince, bu tartışmalı bir meseledir. Bu sınıfın kalmadığını iddia eden de vardır, devam ettiğini savunan çağdaş araştırmacılar da vardır. Kölelik müessesesi zaten günümüzde mevcut değildir. Borçlulara ise borçlarını eda edebilecekleri kadar zekât verilebilir. Fî sebîlillâh -Allah yolunda olan savaşçılar, durumu zamanımızda değişmekle beraber, kendi ülkelerinde dinlerini, ülkelerini ve namuslarını savunmak için çarpışan

³⁹⁹ Erkal, Zekât, XLIV, 204-205; Mevsilî, s. 122-123.

gönüllü İslam savaşçıları her zamankinden daha fazla zekât almaya muhtaçtır. Geniş bir yorumla, ailesinden uzaklarda okumaya çalışan gençler de Allah yolunda addedilip kendilerine zekât verilebilir. Yolcular da her zaman geçerliliğini korusa da, yolcunun parası kaybolup gitmiş olsa bile, o yolcu zamanımızdaki teknoloji ile rahatça kendisine para ve imkân sağlayabilir. Bununla birlikte yine de para sağlama imkânı yoksa kendilerine zekât verilebilir.

3.3.3. Mezheplere Göre Dilenmenin Hükümü

Üstte açıkladığımız üzere Hanefî ve Hanbelîlere göre belli mal varlığına sahip olanların dilenmesi haramdır. Şâfiîler ve Mâlikîlere göre ise kişinin ihtiyaç durumu göz önüne alınarak değerlendirme yapılmıştır. Bu başlık altında, mal varlığı veya ihtiyaç durumu dilenme seviyesinde olan kimsenin dilenmesini ele alacağız. Nisap ve ihtiyaç durumundan başkaca dilenmeyle ilgili hususları irdedeleyeceğiz.

Gücü yeten insan bizzat kendisi çalışıp kazanarak, kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin iâşesini teminle sorumludur. İvazlı akitler sayesinde kişi ihtiyacını gidermeye çalışır; eğer bu da olmazsa ivazsız akitler denen teberruât türü akitlerle ihtiyacını giderir. Teberruât türü akitler, bazen farz olan zekâtı vermek olabileceği gibi bazen de vacip olan fitreyi vermekle de olabilir. Teberruât gönülden gelen hibe de olabilir. Eğer bu seçenekler de ihtiyacını gidermezse geriye son seçenek olarak dilenmek kalır. Âlimlerimiz hangi durumlarda dilenilebileceğini hangi durumlarda dilenilemeyeceğini ayet ve hadislerin ışığında, kendi zamanlarındaki durumları da göz önüne alarak belirlemeye çalışmışlardır. İnsanlar ellerinden geldiğince çalışmış olsalar da ihtiyaç içinde kalabilirler. İstmeden yardım yapan olmadığında da dilenmek mecburiyetinde kalabilirler.

İslam Hukukçuları dilenmenin aslında caiz olmadığı noktasında görüş birliği içerisindeyler. Sağlığı çalışıp kazanmaya imkân veren ve maddi yönden zengin olan kimselerin dilenmesi haram olduğuna dair görüş birliği vardır. Dilenmekle ilgili hükümlerin çoğu hadislerden çıkarılmasına karşılık, zaruret ve ihtiyaç halinde başkalarından bir şey istemenin câizliğine delil olarak “...*kendi ellerinizle kendinizi*

tehlikeye atmayın.”⁴⁰⁰ ayetini delil getirenler, zaruret ve ihtiyaç halinde dilenmeye cevaz verirler. Bu ayetin nüzul sebebi farklı da olsa, lafzın hususi oluşu hükmün umumi olmasına mani değildir kuralınca bir günlük yiyecek ve avret mahallini örtecek giysisi olmayanın dilenebileceğini söylemektedirler. Çünkü kişi bu durumda zaruret halindedir ve dilenmeyi terk ederek kendisini tehlikeye atarsa haram işlemiş olacaktır. Dilenmenin ilk şartı zaruret ve ihtiyaç olarak belirtilebilir. Dilenmenin cevazına delil getirilen diğer ayetin meali şudur; “*Yine yola koyuldular. Nihayet bir şehir halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Halk onları konuk etmek istemedi...*”⁴⁰¹ Bu ayet acıkan kişinin açlığını giderecek miktarda yiyecek istemesinin gerekliliğine delalet etmektedir. Ayetteki “*yiyecek istediler*” kısmı misafir etmek olduğudur. Zaten ayetin devamı olan “*Halk onları konuk etmek istemedi*” kısmı misafirlığa delil gösterilebilir. Kişinin onurunu yıpratmayacak şekilde dinen meşru olan ve yolcu olarak nitelenen istisna/arızî durumlarda ortaya çıkmış ihtiyacın yerine getirilmesini istemekte bir sakınca bulunmamaktadır. Her durumda insanlardan bir şeyler istemenin cevazına hüküm çıkmaz. Daha önceden de dilenciliğin caz oluşuna dair olan hadislerde kayıt ve şartlar vardır. Yani ayet ve hadisler, dilenciliğin mutlak manada cevazına delil teşkil etmemektedir. Sadece zaruri ve ihtiyaç içerisinde istisnai bir durumu dile getirmektedirler.⁴⁰²

3.3.3.1. Hanefî Mezhebine Göre

Kişi çalışmaktan aciz ise kendisine sabahlı akşamlı yetecek miktarda yiyecek istemesi gerekir. Eğer yiyeceği istemeye güç yetiremiyorsa, onun halini bilenlerin onu, dışarıya çıkacak miktarda güçlendirecek ve ibadetlerini yapacak kadar yedirmeleri gerekir. Eğer onu yedirmeye imkânları bulunmuyorsa, onu yedirebilecek kimselere bildirmeleri gerekir. Çünkü imkân elverdiği ölçüde zayıflığını gidermek farz olur. Böyle yapmazlar ve aç olan kimse de ölürse, hepsi günahla ortak olurlar. Bir kısım kimselerin dışarıya çıkamayacak ve ibadetlerini yapamayacak durumda olan kimsenin ya direkt yedirmek veya yedirmeye imkân bulanlara bildirmekle sorumluluk yerine getirilmiş ve diğer insanların üzerinden sorumluluk kalkmış olur.

⁴⁰⁰ Bakara Sûresi 2/95.

⁴⁰¹ Kehf Sûresi 18/77. Ayet, Hz. Musa (a. s.)’ın Hızır (a. s.) ‘la yaptığı yolculukla ilgilidir.

⁴⁰² Hayyât, s. 73; Akay, ss. 183-189.

Bu durum, bir Müslümanın kendisiyle savaş yapılan kimselerin ellerine geçmesi ve onu öldürmeyi kastetmelerine benzer. Bu durumdan haberi olan her müslümanın gücü varsa malını fidye vererek o müslümanı kurtarması farz olur. Eğer imkânı yoksa onu kurtaracak kimselere haber vermesi gerekir. Bir kısmı o kimseyi kurtarırsa maksat hâsıl olduğu için sorumluluk diğerlerinden kalkar. Mana olarak ikisi arasında fark bulunmamaktadır. İnsanın tabiatı gereği olan açlık, kişiyi helak etmesinde korkulan düşman gibidir. Müşrik olan düşman da bunun gibidir. İhtiyaç sahibi dışarı çıkmaya güç yetirebiliyor fakat çalışmaya gücü yoksa durumunu çıkıp insanlara bildirmesi gerekir. Muhtaca karşı (nafaka, zekât, keffâret, adak ve fitre vb.) sorumluluğu olan kimse onu yerine getirmesi gerekir. Çünkü o vacibin verileceği yer ve hak edeni bulunmuş olur. O muhtaca onu vermekle kendisinin üzerinden farzın sorumluluğunu düşürmesi gerekir.⁴⁰³

İhtiyaç sahibinin çalışmaya gücü yetiyorsa çalışması gerekir. Dilenmesi helal olmaz. Eğer çalışmaktan aciz⁴⁰⁴ düşerse bu durumda dilenmesi gerekir. Çünkü dilenmek de bir kazanç yoludur.⁴⁰⁵ Ancak dilenmek zaruret durumunda helal olur.⁴⁰⁶ Çalışabilecek gücü ve kudreti olanın dilenmesi helal değildir.⁴⁰⁷ Bu konudaki hadisin meali şöyledir; “*Dilenmek kulun kazancının en sonuncusudur.*” (السُّؤَالُ آخِرُ) (كَسْبُ الْعَبْدِ)⁴⁰⁸ Kişi dilenmeyip ölürse günahkâr olur. Çünkü kendisini tehlikeye atmıştır. Dilenmekte, bu acz durumunda kişiyi bedenini çalışmaktan elde edeceği yiyecek gibi ayakta tutacak şey vardır. Fakat kişi dileneceği zaman nefsinin zelil duruma düşürmeyecek. Hanefî mezhebine göre kişinin yanında kendisine ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetecek bir günlük (sabah-akşam) yiyeceği

⁴⁰³ İmam-ı Muhammed, **el-Kesb**, ss. 90-92; Serahsî, XXX, 271-272; Mevsilî, ss. 714-715; Ebû Bekr er-Râzî, s. 274; Bilmen, s. 470; Hayyât, s. 75.

⁴⁰⁴ Buradaki aczden maksat, kişi kendisi çalışamaz hale gelir başkaları da yardım etmez bunun sonucunda yiyecek, giyecek ve mesken bulamayıp hayatı zor durumda kalmış demektir.

⁴⁰⁵ Heyet, “Süâl”, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, XXIV, 98.

⁴⁰⁶ Ebu'l-Meâlî Burhânü'd-Dîn Mahmûd bn. Abdülazîz bn. Ömer bn. Mâzete el-Buhârî el-Hanefî, **el-Muhîtu'l-burhânî fî fikhi'n-Nu'mânî**, thk, Abdülkerim Sâmî el-Cündî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2004, II, 288.

⁴⁰⁷ Serahsî, III, 14; XXX, 271; İbn Âbidin, 355.

⁴⁰⁸ Hadis bu lafız ile hadis kitaplarında bulunmamaktadır. Hadis bu lafızla ilk defa İmam-ı Muhammed'in **el-Kesb** adlı kitabında iki defa geçmektedir. **el-Kesb** ss. 62, 90. Hadis kitaplarında bu hadise yakın manada olan şu söz bulunmaktadır; فَإِنَّهَا آخِرُ كَسْبِ الْمَرْءِ “*Dilenmekten sakının. Çünkü o, kişinin en son kazancıdır.*” (Abdurrezzak, **Musannef**, XI, 95; Buhari, **Edebu'l-müfred**, 132 (H. no;361) (Elbâni'ye göre, hasendir.); Hâkim, **Müstedrek**, III, 709 (Hadis no;6566); Taberânî, **el-Mu'cemu'l-kebir**, XVIII, 339. Bu sözün bütününde sahâbi Kays b. Âsım ölümü vaktinde oğullarına vasiyette bulunmuştu.

varsa, dilenmesi helal olmaz. Çünkü kişi nefisini küçük düşürmüştür, bu ise haramdır. Dilenmek o kadar nefsi aşağılayıcı bir iştir ki, selam almak farz olduğu halde, dilenen kimsenin selamı, dilenmesinin şiarı olduğu için alınması gerekmez.⁴⁰⁹

Rasûlüllâh (s.a.s.) şöyle buyurmuşlardır; *"Bir kimse, dilenmeye muhtaç olmadığı durumda insanlardan dilenirse, istediği şey kıyamet günü yüzünde tırmalama izi (yara izi) durumunda gelir. "buyurdu, kendisine, "Ya Rasûlellâh! Zenginliğin miktarı nedir?" diye soruldu. Rasûlellâh (s.a.s.) "Elli dirhem gümüşe sahip olmak"⁴¹⁰ buyurdu. Ebu Hanife ie İmam-ı Muhammed' in görüşüne göre bu hadisten kastedilen isteme ve dilenmenin haram oluşudur. Serahsî de bu görüşte olduğunu beyan ediyor.⁴¹¹ "Zengin ve güçlü sağlıklı kimseye zekât almak helal olmaz."⁴¹² hadisinin tevili için Serahsî mezhebe göre istemenin ve dilenmenin haram olduğudur diye izahat getirmiştir. Rasûlüllâh (s.a.s.)'e zekât mallarını taksim ederken iki kişi gelerek pay istediler. Rasûlüllâh (s.a.s.) onları güçlü kuvvetli görünce "Sizin onda hakkınız yok. İsterseniz size vereyim."⁴¹³ buyurdu. Bunun anlamı isteme haklarının olmadığını beyan etmektir. Fakat onlara vermeyi de caiz görmüştür. Serahsî zekât almanın haramlığı hususunda kıl olarak şöyle bir şey nakletmektedir;*

Hüküm başta almanın haramlığı beden kuvvetiyle kaldırılmıştır, sonra elli dirhemle nesh edildi, sonra bu da neshedildi ve nisaba malik olma üzerine durum karar kıldı. Neshedici neshedilenden daha hafif olması için biz onu buna haml ettik. Nitekim Allah Teâla "Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?"⁴¹⁴ buyurmaktadır.⁴¹⁵

Zaruret olmadan kendini küçük düşürmek haramdır.⁴¹⁶ Fakat insanlardan ister ve insanlar da ona bir şeyler verirse, verileni almak helal olur. İhtiyaç içinde olan kimsenin ölmeyecek kadar başkalarından bir şeyler istemesi, ihtiyaç içinde olan kimsenin kazanılmış hakkıdır. Çalışıp kazanmaya gücü ve kudreti olanın dilendiği şey hakkı değildir. Çalışarak kazandığı kendi hakkıdır. Çalışarak kazanması ve

⁴⁰⁹ Mevsilî, s. 703. Heyet, "Süâl" el-Mevsûatü'l-fikhiyye, XXIV, 97.

⁴¹⁰ Ebu Davud, "Zekât" 24; İbn Mâce, "Zekât" 26; Nesâî, "Zekât" 87.

⁴¹¹ Serahsî, III, 14; XXX, 271.

⁴¹² Tirmizî, "Zekât" 23; İbn Mâce, "Zekât" 26; Nesâî, "Zekât" 90.

⁴¹³ Ebû Davud, "Zekât" 24; Nesâî, "Zekât" 90.

⁴¹⁴ Bakara Sûresi 2/106.

⁴¹⁵ Serahsî, III, 14.

⁴¹⁶ Mevsilî, s. 715.

insanlardan dilenmemesi gerekir. Musa (a.s.)⁴¹⁷ gibi Rabbinden isteyebilir ki bu da bize emredilmiş⁴¹⁸ bir davranıştır. ⁴¹⁹ Fakirlik, zaruret ve çalışmaya güç yetiremeyen kimsenin ancak ihtiyacı kadar dilenmesi helal olur. Dilenmeyi meslek haline getirmek ise helal değildir.⁴²⁰ İnsanlardan isterken nefsinin küçük düşürmemeli, istemekte ısrar etmemeli ve istediği insanlara eziyet vermemelidir. Başkalarından su istemekte, ayakkabı bağı gibi basit şeyleri istemekte bir sakınca yoktur. Bir şeyi ödünç olarak istemekte veya borç olarak istemekte de bir sakınca yoktur. İstemeksizin ve ihtiyacını insanlara göstermeksizin bir şey verilen kimseye, verilen şeyi almak helal olur. İstemeden ve kendi ihtiyacını göstermeden verilen zekât, fitre, keffâret, sadaka ve hibeyi almakta sakınca yoktur.⁴²¹ Zengin olan veya çalışmaya güç yetiren kimsenin dilenmesi dahi, fakirliğini insanlara açık etmesi haramdır.⁴²² Şehirlerde ve yerleşim yerlerinde dilencilik yapanların şahadeti de kabul edilmez.⁴²³

Miskini, hiçbir şeyi olmayıp günlük yiyeceğini ve ihtiyacını gidermek için dilenmek durumunda kalan diye tarif etmişlerdir. Bir günlük yiyeceği ve giyeceği olmadığında dilenmesi helal olur.⁴²⁴ Çünkü bu durum zarurettir. Ayette “...*kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın...*”⁴²⁵ buyrulmaktadır. Zaruret durumunda dilenmemek ise kendini tehlikeye atmak demektir. Bu da haramdır. Böyle durumda dilenebilir bilakis dilenmesi vacip olur.⁴²⁶ Hanefî mezhebine göre fakir miskinden daha iyi durumda olduğu için fakir dilenemez demişlerdir. Zaruret ve ihtiyaç halinde olmak dilenmenin ön şartıdır. Hanefilerin bazı kitaplarında fakir birini dilenmekten kurtaracak kadar bir şeyler vermenin, ihtiyaç duyduğu şeyleri ve ailesini de dikkate almak mendûb olarak kabul edilmiştir. Allah yolunda cihâd ve ilim elde etmek için çalışmayı bırakanların da dilenmelerinin caiz olduğunu dile getirmişlerdir. Hanefî mezhebinde ihtiyaç durumunda dilenmenin caiz olduğu hususunda görüş birliği bulunmakla beraber bunun azimet mi yoksa ruhsat mı olduğu konusunda fikir birliği

⁴¹⁷ Kasas Sûresi 28/24.

⁴¹⁸ Nisa Sûresi 4/32.

⁴¹⁹ Serahsî, III, 14; XXX, 272-273.

⁴²⁰ Yavuz, ss. 383-384.

⁴²¹ Heyet, “*Sûâl*”, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, XXIV, 98.

⁴²² Vehbe Zuhaylî, **el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh**, Dâru'l-fıkr, Dimeşk ts, III, 2059.

⁴²³ Ali Haydar Efendi, **Dürerü'l-hukkâm fî mecelleti'l-ahkâm**, nşr. Dâru'l-ceyl, Beyrut 2003, IV, 407.

⁴²⁴ İbn Âbidin, II, 339.

⁴²⁵ Bakara Sûresi 2/95.

⁴²⁶ Kâsânî, II, 49.

bulunmamaktadır. Hasan b. Ziyâd'a göre zaruret halinde dilenmek ruhsattır ve böyle bir kimse dilenmeyip/istemeyip ölürse azimete göre amel etmiş olur. Günahkâr da olmaz. Hanefilerin geneli ise böyle zaruret durumunda dilenmenin azimet olduğunu ve kişi dilenmeyip ölürse günahkâr olacağı kanaatini taşırlar.⁴²⁷

Bilfiil veya bilkuvve bir günlük yiyeceği olan kimsenin yiyecek dilenmesi helal değildir. Fakat dilenmeksizin başkalarının bir şeyler vermesi öyle bir kimsenin de kabul etmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Yiyecekten başka elbise gibi şeyleri ise istemeye hakkı vardır. Çalışıp kazanmaya güç yetirebilen kimse bir günlük yiyeceğini de kazanabilir. Zaten miskin bir günlük yiyeceği ve avret mahallini örtecek bir şeyi olmayana denmektedir. Dilenmeye ehil olmayan kimsenin dilenmesi halinde onun haline muttali olanların bir şeyler vermesi durumunda veren kimse kıyas yoluyla günahkâr olur. Çünkü harama yardım etmiş olmaktadır. Dilenmeye ehil olmayan derken bir yandan miskin olmayan kastedilirken diğer yandan hadislerde dilenmelerine izin verilen kimselerden olmayan kastedilmektedir. Zengin ve muhtaç durumunda olmayan kimseye yardımlar hibe kabul edilir. Zengin veya muhtaç olmayan kimseye hibede bulunan kimse günaha girmiş olmaz. Zengine verilen sadaka hibe olarak kabul edilir. Aynı şekilde fakire de yapılan hibe sadakadır. Dilenen kimselere bir şeyler verilmesi dilencilığe sebep olur. Onlara bir şey vermemek durumunda çoğu kimse dilencilikten tevbe edebilir. Dilenci giymek için giysi, ev kirası veya evinin zorunlu tamiri için ise istemesi caizdir. Ev almak için ise dilenemez. Cihâd etmek veya ilim talebi sebebiyle çalışamayan kimseler, çalışmaya güç ve kudretleri olsa da dilenebilirler. İlim talibinin nafakasının babasının üzerine olduğuna kail olanlar da bulunmamaktadır. Bu ilim talibi sağlam ve çalışabilecek durumda olsa bile. Çünkü ilim talibi kötürüm gibidir. Dilenciye bir günlük yiyeceği, ailesi de düşünülerek verilmesi mendubdur.⁴²⁸

3.3.3.2. Şâfiî Mezhebine Göre

İmam Şâfiî, şu hadisi esas alarak dilencilik hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur;

⁴²⁷ Akay, ss. 189-195.

⁴²⁸ İbn Âbidin, II, 164, 339, 354-355; Akay, ss. 247-155.

Ebû Bîşr Kabîsa İbni'l-Muhârik (r.a.) şöyle dedi: Yüklendiğim bir kefâlet borcu yüzünden Rasûlüllâh (s.a.s.)'e başvurdum. Bana; "Bekle biraz, sadaka malı gelsin, ondan sana verilmesini emrederiz" dedi. Sonra da şöyle buyurdu. "Ey Kabîsa! Dilenmek yalnızca üç kişi için helâldir: Kefâlet üstlenen kişi ki, borcunu ödeyinceye kadar dilenmesi helâldir. Sonra dilenmekten vazgeçer. Bütün mal varlığını yok eden büyük bir felâkete uğramış kişinin geçimini yoluna koyacak kadar -yahut ihtiyacını giderecek kadar- dilenmesi helâldir. Hakkında, kendisini tanıyanlardan akli başında üç kişinin "filan fakir düştü" diyecekleri kadar fakru zarûrete uğramış kişinin geçimini temin edecek kadar dilenmesi helâldir. Ey Kabîsa! Bu hallerin dışında dilenmek haramdır, dilenen haram yemiş olur".⁴²⁹

Borçlu kimselerin borçlarını ödeyecek miktarda isteyebileceklerini açıklamaktadır. Kişinin kendisi için veya iyilik yapmak için borçlanan kimseler diye borçluları iki kısma ayırmakta, kendisi için borçlananın zekâtan pay alabileceği gibi iyilik için borçlananın da zekâtan pay alabileceğini ifade etmektedir. İmam Şâfiî'nin odaklandığı yer zengin veya fakir vasfına bakılmaksızın borçluların sadaka talep etmek hakkına sahip olduğudur. Az önceki hadiste kefalet için olan kısmı da böyle anlamak gerektiğini açıklamaktadır. İmam Şâfiî "...kişinin geçimini temin edecek kadar..." kısmı için ise zenginlik ismi için en düşük miktarın açıklaması olarak açıklamaktadır. Gazi veya yolda kalmış kimselerin zenginlik ve fakirlik durumlarına bakılmayıp yolculuklarını başkalarından yardım almadan bitiremeyeceklerine bakılarak zekât verilmesi caizdir. İmam Şâfiî böylece fakirlik ve ihtiyaç durumunda dilenmenin cevazını ispata hayret etmektedir. Şâfiî fakihler hadiste geçen üç kişinin hariçte tutulmasını mutlak olmadığını ve o üç kişinin de hadise göre en az üç tane şahitle ihtiyaçlarının ispatlanması gerekmektedir. Şahitlerin üç kişi olup olmaması hususunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bazıları üç şahidi gerekli görürken bazıları ise iki şahidi yeterli görmektedir. Şâfiî fakihlere göre dilenmek için gerçek manada ihtiyaç durumu meydana gelmelidir. Gerçekten ihtiyaç içinde olan kimsenin sâlih kimselere giderek halini bildirmesinin haram olmadığı dile getirilmektedir. Cüveynî ise mezhebin görüşünü kabul etmekle beraber gerçek ihtiyaç sahibi de olsa da iffetli davranmanın daha iyi olduğunu belirtmektedir.⁴³⁰

Şâfiî mezhebinde çalışmaya gücü yeten kimselerin dilenmesi hususunda ihtilaf edilmiştir; Nevevî'nin tercih ettiği birinci görüşe göre, dilenmek konusunda

⁴²⁹ Buhârî, "Zekât" 25; "Tefsîru sûre" 18; Müslim, "Zekât" 101, 102; Nesâî, "Zekât" 76; Ebû Dâvûd, "Zekât" 24.

⁴³⁰ Akay, ss. 199-202.

gelen hadislerin zahirlerinden anlaşılan dilenmenin haram oluşudur. Diğer görüş de, nefisini küçük düşürmediği, istemekte ısrar etmediği ve kendisinden istediği kişiye eziyet vermediği zaman kerahetle caizdir. Bu üç şarttan birisi bulunmadığında, dilenmek ittifakla haramdır.⁴³¹ Gazâlî, zaruret derecesinde bir şeye muhtaç olma halinde dilenmenin mübah olduğunu dile getirmektedir. Zaruret durumu da, hasta olmaktan, ölmekten korkan ya da avret yerlerini örtecek elbise bulamayan yahut çalışıp kazanma imkânı olmayan kişidir. Zaruret derecesinde olmasa da bir şeye çok büyük ihtiyaç duyanın ihtiyacı kadar dilenmesine müsaade edilmekle birlikte dilenmemesi daha iyidir. Kış mevsiminde üstten palto gibi kalın giysisi olup içine giyecek gömleği olmayan kimse gibi. Hafif derecede bir şeye ihtiyaç duyanın, ihtiyacı konusunda şikâyetle bulunmamak, zillet durumuna düşmemek ve başka kimselere eza vermemek gibi nahoş hareketlerde bulunmaması şartıyla dilenmesi ise kerahetle birlikte caizdir. Ekmeği olduğu halde katık isteyen kimse gibi.⁴³² Bu mezhebin kabul gören kanaati, zengin denilebilecek maddi durumu olanın ve çalışma güç ve kuvvetine sahip kimsenin dilenmesi haramdır. Maddi durumu yerinde olanın dilenmesinin haram olması gibi eli iş tutan sanatkârın da dilenerek mal biriktirmesi haramdır. Çalışarak kazanma gücüne sahip kimsenin dilenmesinin haram olduğu gibi kendisine zekât verilmesi de haramdır.⁴³³

Kişi istemeden başkası yardım ediyorsa kendisine bakması gerekir. Eğer o mala ihtiyaç duyuyorsa ve malın haram olmadığı hususunda şüphe de yoksa uygun olan yardımı kabul etmektir.⁴³⁴

Gazâlî (ö. 505/1111) üç madde halinde dilenmenin haram olma sebebini açıklamıştır;

1) Dilenmek Allah Teâlâ'dan şikâyeti izhar etmek demektir. Dilenmek, fakirliği izhar edip Allah Teâlâ'nın nimetini eksik verdiğini dile getirmektir ki bu da şikâyetin bizzat kendisidir. Nitekim köle dilense, bu nasıl efendisine hakaret oluyorsa, kulların dilenmesi de Allah Teâlâ'ya hakarettir. Bu durumda dilenmenin haram olması gerekir. Leş/meyte nasıl ki zaruret halinde helal oluyorsa, dilenmek de zaruret halinde helal olur.

⁴³¹ Ebu Zekeriyya Muhyiddin en-Nevevî, **el-Minhâc şerhu sahîhi Müslim ibn Haccâc**, 2. Baskı, Dâru ihyâi't-tûrasi'l-arabî, Beyrut h. 1392, VII, 127.

⁴³² Akay, ss. 202-204.

⁴³³ Akay, ss. 264-265.

⁴³⁴ Gazâlî, s. 1561.

2) Dilenmek Allah Teâlâ'dan başkası için nefsinin zelil etmektir. İnsanın nefsinin Allah Teâlâ'dan başkası için zelil duruma düşürmesi hiç doğru bir davranış değildir. Bilakis nefsinin ancak Mevlâ'sı olan Allah Teâlâ için küçük düşürebilir. Diğer kullar kendisi gibi birer insandır. Zaruret olmadıkça dilenmekle insanlara karşı nefsinin küçük düşürmemelidir. Kendisinden istenilene nazaran nefsinin küçük düşürme vardır.

3) Dilenmek çoğu zaman kendisinden istenilene eza ve sıkıntı verir. Kendisinden istenilen kimse çoğu zaman gönül hoşluğu ile vermez. Ya insanlardan çekindiği için ya da gösteriş için bir şeyler vermek zorunda kalır. Verileni almak da haram olur. Vermese utanır, verse cimriliğinden dolayı içinde sıkıntı hisseder. Vermesi halinde malı azalacak, vermemesi durumunda itibarı düşecek. İki durumda da kendisinden istenilene eziyet etmek vardır. Bu eziyet ve sıkıntıya sebep ise dilencidir. Eziyet ise zaruret olmaksızın haramdır. Gazâlî bu konuda birçok delil sıralamış ve dilencililiğin ruhsat olduğunu ve geçici bir durum olduğunu göstermeye çalışmıştır.⁴³⁵

Gazâlî'nin birinci maddede belirttiği mahzurun şu ayetin muhtevasıncı olduğu söylenebilir; *“Yerde yürüyen hiç bir canlı haaric olmamak üzere rızıklar Allah'ın üstünedir. Onların duracak yerlerini de, emânet edilen yerlerini de O bilir. (Bunların) hepsi (ve bütün halleri) o apaçık kitabdadır. (levh-i mahfuz)”*⁴³⁶

3.3.3.3. Mâlikî Mezhebine Göre

Mâlikî mezhebi diğer mezheplerin esas aldığı hadislerden yola çıkarak dilencilik hakkında görüş belirtmemişler. Onlar daha çok şahsın zenginlik/maddi durum ve çalışma gücünü temel alarak konu ile yakın ilişkili diğer hadisler içerisinde mütalaa etmişlerdir. *“...İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler”*⁴³⁷ ayetini istemenin mekruh olduğuna delil göstermişlerdir. Ayetin mefhum-u muhâlifini dikkate alarak ısrar ederek dilenilmediği takdirde istemekte hiçbir kerahet görmezler. Bir günlük yiyecek ve geçime sahip olmayanın dilenebileceğini dile getirirler. Bir ev ve hizmetçiye sahip olayı dilenmenin önünde mani olarak görenler

⁴³⁵ Gazâlî, ss. 1563-1565; Toksarı, , IX, 299; Çağrı, Dilencilik, I, 406.

⁴³⁶ Hûd Sûresi 11/6.

⁴³⁷ Bakara Sûresi 2/273.

de vardır. *“Her kim bir ûkiyye (kırk dirhem) gümüşü yahut buna denk malı bulunduğu halde dilenirse, ihtiyacı olmadan dilenmiş olur.”*⁴³⁸ Hadisini de delil olarak almaktadırlar. Mâlikî mezhebine göre bir günlük yiyecek ve geçimliği ya da hizmetçiden ziyade mal yahut kırk dirheme ve ona denk bir şeye malik olmayan kişinin dilenmesi helal olmaktadır. Bunlara sahip olmamak zaruri ihtiyaçlara sahip olmamak olarak da değerlendirilebilir. İbn Rüşd el-Cedd (ö. 520/1126) ihtiyaç durumunda dilenmenin mübah olduğunu dile getirmektedir. Dilenmekle ilgili gelen haberleri neshe hamledip görülen tearuzu nesh yoluyla çözüme kavuşturmaya çalışmaktadır. Şöyle ki Allah Teâla sanki Rasûlü (s.a.s.)’nün diliyle bir günlük yiyeceği olan kişiye sadaka/zekât almasını haram kılmakta, kullara hafiflik olması için bunu neshedip bir ûkiyye (40 dirhem) olan kimsenin sadaka/zekât almasının haram olduğunu bildirmiştir. Sonrasında bunu da neshedip elli dirhemi olanın sadaka/zekât almasının haram olduğunu ve son olarak da beş devesi olanın sadaka/zekât almasının haram olduğunu bildirmiştir.⁴³⁹ Bu açıklamalar zekât alma durumunda olan fakir ve miskinler için olan bir durumsa da mevzumuzun açıklığa kavuşması için konu edilmesi mühimdir. Öncelikle fakir ve miskine dair zenginlik ve ihtiyaç haddi ile dilenmek mecburiyetinde kalanın zaruret ve ihtiyaç haddi birbirinden tefrik edilmiş olmaktadır. İkinci bir durum olarak geçen nesh konusunda fakir ve miskinlerin yararına bir durum bulunmaktadır. Nesh meselesi ile fakir ve miskinlerin zekât alma haddi bir günlük yiyecek miktarından beş deveye sahip olma miktarına çıkması fakir ve miskinlerin yararına olmaktadır. Bu sebeple zekâtta daha çok pay alabilme durumları ortaya çıkmış olmaktadır. Bu konunun dilenmekle yakın ilgisinin olduğunu da söyleyebiliriz. Mâlikî mezhebinde zenginlik ve fakirlik sınırı hadisler muvacehesince belirlenmiş olsa da temelde ihtiyaçlar kişiden kişiye değişebilmektedir. Tek başına yaşayan ile ailesiyle yaşayan veya ailesinin ferdleri çok olan kimselerin ihtiyaç miktarları da aynı olmamaktadır. Bu durumda fakirliğin sınırını belirlemek için tüm bu durumların dikkate alınması gerekmektedir. Bu

⁴³⁸ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23; Nesâî, “Zekât”, 90.

⁴³⁹ Buna benzer bir nesh durumunu da Serahsî nakletmektedir; *“Hüküm başta almanın haramlığı bedenın kuvvetiyle kaldırılmıştır, sonra elli dirhemle nesh edildi, sonra bu da neshedildi ve nisaba malik olma üzerine durum karar kıldı. Neshedici neshedilenden daha hafif olması için biz onu buna haml ettik. Nitekim Allah Teâla “Biz her-hangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz. Allah'ın gücünün her şeye hakkıyla yettiğini bilmez misin?” (Bakara Sûresi 2/106) buyurmaktadır. ”* Serahsî, III, 14.

çerçeveden bakınca bazı Maliki fakihleri fakir olup çalışma imkânı olmayan kimselerin dilenebileceğini söylemektedirler. Mâlikî mezhebine göre din ve dünyayı ilgilendiren zaruri ihtiyacın olması halinde fakihler, dilenmenin vacip olduğunu dile getiren bazı görüşlere kitaplarında yer vermişlerdir.⁴⁴⁰Mâlikî mezhebine göre çalışmaya imkân ve güç bulanların dilenmesi caiz değildir. Bu da çalışacak imkân ve güce sahip olanın dilenmesinin haram olduğunu göstermektedir. Kendisine zengin denebilecek ve çalışmaya güç ve imkânı olmayan kişilerin dilenmesi ise mekruh kabul edilmektedir. Dilene hususunda “mekruh”, “günah” ve “caiz değil” gibi birbirinden farklı ifadelerin bulunması ve dilencilik yapan kimselerin şahitliklerinin kabul edilmemesi, harama yakın mekruh olduğunu göstermektedir.⁴⁴¹

3.3.3.4. Hanbelî Mezhebine Göre

Hanbelî fakihleri dilenmenin zaruret ve ihtiyaç durumlarında mübah olarak görmektedirler. Ahmed b. Hanbel sabah-akşam yiyecek bir şeyi olmayanın ancak dilenebileceğini söylemiştir. Başka bir seferinde de zaruret durumunda dilenmenin caiz olduğunu söylemiştir. Ahmed b. Hanbel çok zor durumda kalan kimsenin bile açıktan dilenmesini hoş görmediği ancak ima yoluyla halini bildirmesinin daha hoş olduğunu söylemiştir. *“Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*⁴⁴² İbn Kudâme 'ye göre bu ayetin hükmü mutlak ve bütün zaruri hallerde delildir. Çünkü canın korunması diğer maslahatlardan önde gelmektedir. Ahmed b. Hanbel' den rivayet ettiğine göre zaruret durumunda başkasından dilenme/isteme seçeneği olan kimsenin ölü eti yemesi helal değildir. İbnü'l-Cevzî'ye göre geçim sıkıntısı çeken fakir kimsenin kendi emsalleri dayanabiliyor ve ölmekten de korkmuyorsa dilenmemesi daha iyiye de başkalarından dilenmesi mübah olur. Yine ona göre her gün bir günlük yiyecek isteyeceği kimseyi bulanın ondan bir günlük yiyecek istemesi caizdir demektedir. Hiç kimseyi bulamaması ve isteyemeyecek hale gelmekten korkması durumunda bir

⁴⁴⁰ Akay, ss. 195-199.

⁴⁴¹ Akay, s. 260.

⁴⁴² Bakara Sûresi 2/173.

günlük ihtiyacında fazlasını isteyebileceği kanaatini taşımaktadır. Dilenmenin zaruret ve ihtiyaç durumlarında caiz olduğunu belirten Hanbelîler, bu durumda istemenin azimet değil de ruhsat olduğunu dile getirmektedirler. Zor durumdaki kişi dilenmeyip ölürse azimetle amel edeceğinden Hanefîlerin aksine günaha girmiş olmaz. Ahmed b. Hanbel'in kanaati mezhebin zahiri görüşüdür.

Bu mezhep dilenmenin cevazıyla ilgili meseleleri zekât bölümünde işlemekte ve konu ile ilgili daha önce geçmiş olan Kabîsa rivayetini esas almaktadırlar. Bu hadisi merkeze alarak dilenmenin mübahlığını temel geçim ve borçla alakalandırmaktadırlar. Bunun sebebi ihtiyacın fakirlik, muhtacın ise fakir olduğudur. Bu husus nassın umumuna dâhil olmaktadır. Ebu'l-Berakât (ö. 652/1254)'e göre sabah-akşamlik yiyeceği bulunmayanın dilenmesi helaldir. Ona göre çalışabilir durumda olup da işsiz olduğunu iddia eden ve de maddi durumu hakkında bilgi yoksa zengin, çalışıp kazanmaya güç yetirebilen kişiye bir şey vermenin helal olmadığı yönünde nasihat edildikten sonra yemin ettirilmeksizin istediği verilir. Zengin olduğu malum olan kişinin de fakir olduğunu iddia etmesi halinde iddiası ancak hadiste belirtildiği üzere üç şahitle kabul edilir. Bir görüşe göre ise iki kişi de şahitlik için yeterlidir görüşlerini dile getirmektedir. Bir şey isteyen kimsenin doğru söylediğin bilinmesi halinde ona bir şeyler vermek de farz-ı kifayedir. Mezhebin görüşlerinin hûlasası ise şudur; *“Kime bir şey almak mübah ise ona o şeyi istemek de (birinden su istemek gibi) mubahtır.”* Dilenmeye ihtiyaç ve zaruret durumunda cevaz verip bunun azimet değil ruhsat olduğunu belirten Hanbelî bilginleri, zaruret ve ihtiyaç durumunda dilenmeyip ölen kimsenin günahkâr olmayacağını dile getirmektedirler. Bu mezhepte zor durumda kalanın açıktan istemesi değil de halini ima yoluyla insanlara bildirmesi daha iyidir görüşü tercihe daha uygundur. İhtiyaç olan bir günlük yiyecekten fazlasını istemek de caiz görülmemektedir.⁴⁴³

3.3.4. Dilenmenin Caiz Olduğu Durumlar

İslam âlimlerine göre çalışamayacak derecede güçsüz düşmüş ve herhangi bir şekilde zaruri ihtiyaçlarını karşılayamayan kimsenin, dilenmesi caizdir. Buna

⁴⁴³ Akay, ss. 205-209.

göre dilencilik kazanç yolu değil, zaruret halinde verilen bir ruhsattır. Dilenmeye ruhsat verilmesi hususunda İslam âlimleri bazı şartlar aramışlardır:

Dilenen kimsenin gerçekten zaruret içinde olması gerekir. Bu durumda olan kişi, bir süre beklediği takdirde ihtiyacını karşılayabiliyorsa ve beklemesi sebebiyle ağır zarar görme durumu yoksa beklemeyi tercih ederek dilencilik yapmaması en doğrusudur.

Dilenen kişi nefisini küçük düşürmemelidir. Uygun gördüğü kimseye ihtiyacını anlatmalı, ondan açıkça bir şeyler talep etmemelidir. İstemeye mecbur olması halinde de ısrarcı olmamalı ve insan haysiyet ve onuruna yakışmayacak davranışlardan uzak durmalıdır.

Dilenen kimse, isteyeceği kimseye eziyet vermemelidir. Kendisinden istenilen kimse fakirin halinden anlayan, sahip olduğu malda yoksulun da hakkı olduğunun bilincinde olan, isteyeniyi azarlamayan, mütevâzi, mütebessim ve hoşgörülü biri olması arzulanır. Âlimlerimiz, gönül hoşluğuyla ihsanda bulunmayan kimseden sadaka kabul etmeyi caiz görmemişlerdir. Bu şekilde alınmış olan şey duruyorsa aynını, harcanmışsa kıymetinin geri verilmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁴⁴⁴

Gazâlî, bir şeye zaruri olarak ihtiyaç duyulması, önemli şekilde ihtiyaç duyulması, hafif şekilde ihtiyaç duyulması veya hiç ihtiyaç duyulmaması diye dört başlık altında açıklamıştır. Bir şeye zaruret derecesinde ihtiyaç duyan, açlık sebebiyle öleceği veya hastalanacağından korkan ve bedenini örtecek elbisesi bulunmayan kişinin istemesi buna örnektir. İstenen şey mübah olmalı ve istenilen kimse de gönül hoşluğu ile vermesi, isteyen kişinin de çalışmaktan aciz olmasıdır. Bu durumda dilenmek caiz olur. Çalışmaya kudreti olanın dilenmesi haramdır. Ancak vaktini ilim öğrenmeye harcayan kimsenin her ne kadar çalışmaya kudreti varsa da dylenebilir.

Hiçbir şeye ihtiyaç duymayanın kendi yanında aynısı veya daha fazlası varken dilenmesi kesinlikle haramdır. Zaruret durumunda dilenmekle bir şey ihtiyaç duymama durumu iki uç noktadır.

Önemli şekilde bir şeye ihtiyaç duyan kimse, şayet kullanmadığı durumda ölüp ölmeyeceği açıkça bilinmeyen hastanın ilaç almak için dilenmesi, üst elbisesi

⁴⁴⁴ Toksarı, IX, 299-300.

olup da kışın içine giyeceği içliğı olmayan kimsenin durumu gibi. Bu durum zaruret derecesine varmamaktadır. Yürümekte zorlanan (meşakkat) kişinin bineceği hayvanın ücretini istemesi böyledir. Sabretmek ise daha evladır. Dilendiği takdirde evla olanı terk etmiş olmaktadır. Dilenciliği hususunda doğru söylediği durumda onun dilenmesi mekruh olarak isimlendirilmez. Dış elbisesinin altında içliğı olmadığını soğuğa zor dayandığını ifade eden ve bu ifadelerinden doğru söyleyen birinin inşallah dilenciliği kefarettir olur.

Az ihtiyacı olan kimseye gelince ise elbisesinde yırtık olup insanların yanına çıkacağına yırtığı örtmek için elbise dilenen ve ekmeği olup da katık dilenen kimseler böyledir. Gideceği yolda eşeğin kirasını bulup da atın kira bedelini isteyen de aynıdır. Veya binit üzerinde gidebilecekken hevdec⁴⁴⁵ kirası dilenmek gibi. Bu ve benzeri gibi durumda ihtiyacından başka şeyleri ihtiyacı olarak göstererek aldatma halinde dilenmek haramdır. Böyle bir aldatma olmayıp Allah'tan şikâyet etme, kendi nefisini küçük düşürme ve istenilen kimseye eziyet verme durumunda dilenmek yine de haramdır. Çünkü bu ihtiyaçların benzeri, sayılan üç mahzurlu durumu mübah kılacak kadar önemli değildir. Sakıncalar bulunmadığında ise dilenmek kerahetle caizdir.

Bu sakıncaların ortadan kaldırılması ise Allah'tan şikâyet manasında olan Allah'a şükretmekle, insanlardan kendini ihtiyaçsız görmekle ve muhtaç olan biri gibi istememekle olur. Ve ancak şöyle derse *“Sahip olduğum şeylerden dolayı ihtiyacım yok. Ancak ihtiyaçtan fazla ve nefsin füzuli isteğinden ibaret iken nefsimin boşboğazlığı elbisemin üzerine elbise giymemi istiyor.”* derse Allah'tan şikâyet etme durumundan kurtulur.

Nefisini zelil etme durumundan kurtulmaya gelince, şahsiyetini zedelemeyecek ve istemesi sebebiyle kendisini kovmayacaklarını bildiği babası, akrabası veya arkadaşlarından ya da böyle hayırlı yerlere malını harcayan, bu durumla sevineni dilenen kimsenin kabul etmesiyle kendisinden istenilen minnet etmeyecek olursa dilenciden zillet düşer. Çünkü zillet/nefsini küçük düşürme başka değil verenin minnetiyle olur.

⁴⁴⁵ “Hevdec; Devenin sırtına konan, kadınlara mahsus, üstü kubbeli bir çeşit sepet, mahfe. ” Ayverdi, s. 500.

İnsanlara eziyet verme durumuna gelince ise bundan kurtulmanın yolu isterken belirli bir şahıstan istemeyip halini arz etmekle olur. Veren kimse gönül hoşluğu ile verir. Bir toplulukta önemli bir kimse varsa istenileni vermediği takdirde kınanacaksa ondan istemek eziyet olur. Çünkü o kimse kınanmaktan çekindiği için verir. Şayet o kimse kınanmaktan çekinmediği bir durumda vermiş olursa gönül hoşluğu ile verir. Dilenci belirli bir kişiden isteyecekse açıkça istememeli, sadece halini arz etmelidir. Böylece o belirli kimseye isterse vereceği isterse görmezden geleceği bir yol kalmış olur. Görmezden gelmezse vermeye kudreti varsa verir. Bu durumda da ona eziyet verilmemiş olur. Şayet reddettiği veya görmezden geldiği takdirde dilenen kimseden utanmayacak olan kimseden istemek gerekir. Çünkü istememekle birlikte riya için vermek dilenciye eziyet verdiği gibi dilenciden utanmak da kendisinden istenilene eziyet verir. Kendisinden veya orada bulunanlardan çekindiği, bu iki durum olmasaydı vermeyeceği biline kişinin verdiği almak kesinlikle haramdır. Bu hususta ümmetin için fikir ayrılığı yoktur. Bu şekilde malı almanın hükmü döverek veya devlet eliyle birinin malının almak gibidir. Döverek almakla kalbini millettten çekinmekle zorlayarak almak arasında fark yoktur. Kalbin dövülmesi akıllıların kalplerinde bedenın dövülmesinden daha büyük zarar verir. Veren kimse görünüşte razıdır denmez. Zahirre göre hüküm mahkemelerde geçerli olan bir husustur. Çünkü mahkemelerde içlerine göre hüküm vermenin imkânı yoktur. Başkalarından razı olmadıkları şekilde bir şeyler alan kimseye onlar helal olmadığı için onları ya aynıyla geri vermesi veya onların değerine mukabil hediye vermesi, eğer kişi ölmüşse varislerine verilmelidir. Mal telef olmuşsa da tazmin edilmesi gereklidir.⁴⁴⁶

Dilenmenin yasaklandığı hadislerde, ne kadar mal veya paraya sahip olanın dilenebileceği açıklanmıştır. Birkaç farklı miktar verilmiştir. Dilenmeyi haram kılan zenginlik ölçüsünün miktarı hakkında; “bir ûkıyye⁴⁴⁷ veya elli dirheme⁴⁴⁸ sahip olmak” ve “sabah akşam yetecek kadar yiyeceğe sahip olmak”⁴⁴⁹ diye iki rivayet

⁴⁴⁶ Gazâlî, ss. 1565-1567.

⁴⁴⁷ Ukıyye; gümüş için bir ukıyye 40 dirhem eder. Bu da 119 grama tekabül eder. Altın için ise 7. 5 miskal (29. 75 gr) dir. Erdoğan, s. 585.

⁴⁴⁸ Dirhem; muayyen ağırlıktaki (2. 979 gr.) gümüş parçası. Tartı birimi olarak kullanılan dirhem ise 3. 171 gramdır. Erdoğan, s. 104. Muayyen ağırlıktaki gümüş için elli dirhem 148. 95 gram, tartı birimi olarak ise 158. 55 grama karşılık gelir.

⁴⁴⁹ Sabah-akşam yetecek miktar, fitır sadakasına/fitreye denk gelir. Fitre, aileye yedirilenin ortalamasından bir günlük yiyecek miktarı kadardır. Erdoğan, s. 144. Diyanet İşleri Başkanlığı Din

vardır. Bu rivayetler hakkında Şâh Veliyyullâh Dihlevî (ö. 1762) şöyle bir izahat getirmektedir:

Bu konudaki hadisler, bize göre çelişki arz etmemektedir. Çünkü insanlar, durumları itibarıyla farklıdırlar. Her insanın bir kazanç yolu vardır ve onsuz yapamaz, bir başka yola başvurma imkânı da olmaz... Bir sanat icrasıyla hayatını kazanan kimse, o sanatın yapıldığı aletleri olmadıkça dilenebilir. Ziraatla uğraşan kimse ise, ziraat aletlerini buluncaya kadar dilenmek için mazurdur. Ticaretle hayatını kazanan kimsenin, mal buluncaya kadar; rızkını cihad yoluyla elde eden kimse de ganimet elde edinceye kadar dilenmede mazurdur. Nitekim Rasûlüllâh (s.a.s.)'ın ashabı da böyle farklı farklı durumdaydı. Bu durumda olanlar için dilenmeyi haram kılıcı mal miktarı bir ûkıyye ya da elli dirhemdir. Bazıları vardır ki, çarşı pazarda hamallık yaparak yahut odun toplayıp satarak ya da benzeri şeyler yaparak rızkını gündelik kazanır. Bu durumda olan insanlar için ise, sabah akşam karınlarını doyuracak kadar bir mala sahip olmalarıdır.⁴⁵⁰

İmam Şevkânî (ö. 1250/1834) fakirlerin yararına olduğu için hadislerde geçen elli dirhemi dilenmeyi haram kılan nisap sınırı olarak benimsemiştir. İhtilaf zamanlarında ziyadeler ile amel etmenin daha faydalı olduğu görüşündedir. İmam Şâfiî de aynı görüştedir.⁴⁵¹ Hadiste geçen elli dirhem gümüş yahut bu kadar kıymette altın sahibi kişinin dilenmesi ve zekât almasının haram olduğu görüşünde olanlar şunlardır: Hz. Ali, İbn Mesûd, İbnü'l Mübarek, Sevrî, İshak ve kendisinden gelen rivayetlerden birine göre ise Ahmed b. Hanbel'dir. Diğer âlimlere gelince ise elli dirheme sahip olana dilenmenin haram olduğu fakat zekât almasına mani teşkil etmeyeceği görüşündedirler.⁴⁵²

İmam Mâlik'ten gelen bir rivayete göre bir kimse eğer ihtiyaç sahibi ise, dilenmek ona helaldir. İstemenin haram, zekât almanın helal olması caizdir. İstmeden bir şey verilirse onu almak caiz, fakat istemek caiz değildir.⁴⁵³

İşleri Yüksek Kurulu 2021 yılından 2022 yılı Ramazan ayına kadar olan fitre miktarını 28 Türk lirası olarak belirlemiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı, "Din İşleri Yüksek Kurulu, 2021 yılı fitre miktarını açıkladı", **Haberler**, 15. 03. 2021, <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/31251/din-isleri-yuksek-kurulu-2021-yili-fitre-miktarini-acikladi> (12. 04. 2021)

⁴⁵⁰ Dihlevî, II, 134.

⁴⁵¹ Yavuz, s. 381.

⁴⁵² Ebu Dâvûd, Terceme ve Şerh, VI, 247.

⁴⁵³ Yavuz, s. 382.

Kendisiyle dilenmenin haram olduğu zenginlik, zekât almayı haram kılan zenginlikten daha hususidir. Şâri bu hususta sert davranmış ve insanları dilenmekten sakındırmak için mübalağa yapmıştır. Zaruret dışında müslümana dilenmek caiz olmaz. Kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetecek kadar yiyeceğı bulunan, zaruret halinde değildir.⁴⁵⁴

3.3.5. Dilenmekle İlgili Diğer Hususlar

Dilenciler, dilenmelerinde camileri mesken edinebilmektedirler. Cami içerisinde insanlardan bir şeyler istemeye çalışmakta ve mübarek vakitte bu duruma yeltenebilmektedirler. Cami dışındaki dilencilik ise cami içindeki dilencilik birbirinden farklıdır. Hükümleri de birbirinden farklı olmak durumundadır. İlk olarak camide dilenmek konusunda görüşleri serdedeceğiz. Dilencilerin kullandıkları yöntemlerden, “Allah için sadaka, Kur’an hakkı için sadaka, peygamber hakkı için sadaka” benzeri sözler duyulmakta, böyle mukaddes kelimelerin kullanılmasına karşılık bazı kimseler böyle konuşan dilencilerin yalan söylemeyeceğı, gerçekten ihtiyaç içinde olduğunu düşünüp yardım edebilmektedir. Halkımızın kanaati Allah, Kur’an ve peygamber adı anılarak yalan söylenemeyeceğı düşüncesinde olmaları, dilencilere daha fazla yardım edebilmektedir. Bazen “Allah’ın adını verdim.” gibi cümleler için halkımız her söyleneni doğru kabul edebilmektedir. Dilenciler de halkımızın bu nezih duygularını istismar etme cüretini göstermekte, Allah’ın rızasını da kendilerine verilen üç-beş kuruşa hapsedme girişimi içerisinde oldukları çokça gözlenen bir istismar türüdür.

Zamanımızda cami içlerinde dilencilere her ne kadar müsaade edilmezse de Allah, Kur’an ve peygamber hakkı için dilenenler cami dışı mekânlarda bu mukaddes kavramların içine boşaltarak halkın yardım etme duygularını sömürme girişimlerine devam etmektedirler. İlk başlık olarak camide dilenmek konusuna mezheplerin görüşleri çerçevesinde değindikten sonra mukaddesatı dile getirerek dilenmek konusunda mezhepler çerçevesinde görüşleri vermeye geçeceğiz.

⁴⁵⁴ Yusuf el-Kardâvî, **Fıkhu’z-zekât**, 2. Baskı, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1973, I, 894.

3.3.5.1. Camide Dilenmek

Camiler, müslümanların vakit, cuma ve bayram namazlarında bir araya gelip namaz kıldığı, hutbe ve vaaz dinlediği, yapılan dini derslere katıldığı, Kur'an okuduğu, zikir ve tefekkürde bulunduğu kutsal mekânlardır. Böylesi bir kutsal mekânda, caminin kutsiyetine yakışmayacak hal ve hareketlerden sakınmak icab eder. Namaz kılanlara engel olmamak, onları zora sokmamak ve nafile bile olsa kıldıkları namazda onların huşuunu bozacak hal ve hareketlerden sakınmak gerekir. Normal şartlarda caiz olan durumlar, konu cami içi olduğunda mahzurlu olabilir. Namaz vaktini geçirmeyecek kadar cünüp kalmak, bedenin normal bir durumu olan hayız ve nifas halleri her ne kadar mübahsa da bu hallerde camiye girmek haramdır.⁴⁵⁵

Dilenmenin ancak zaruret halinde caiz olduğunu açıkladık. Zaruret halinde olan kimseler bazen camilerde dilenebilmektedir. Dilenmese bile yardıma muhtaç olanlara yardım edenler olabilmektedir. Zaruret halinde dilenmek zorunda bulunan kimse, camide dilenmesi ve dilenenlere yardım etme hakkındaki görüşleri vermeye geçebiliriz.

Camilerde dilenme durumu bir yönüyle dileneni diğer yönüyle dilenene bir şeyler vereni ilgilendirmektedir. Hanefilere göre camide dilenene bir şeyler vermek mekruhtur. Bunun mekruh olmasına delil olarak ise, kıyamet gününde Allah'ın buğzettikleri çağrıldığında, mescidlerde dilenenlerin ayağa kalkacağına dair rivayet edilen eser zikredilmektedir. Eğer insanların üzerlerine basmıyor ve de namaz kılanların önlerinden geçmiyorsa, dilenen kimseye bir şeyler vermek mekruh olmaz. Bu, Hanefî mezhebinde muhtar olan görüştür. Gelen rivayetlere göre Nebi (s.a.s.) zamanında mescidde dilenenler vardı. Hatta Hazreti Ali (r.a.)'ın namazda yüzüğünü tasadduk ettiği ve durum üzerine şu mealdeki ayetin indiği nakledilmektedir; *“Sizin dostunuz ancak Allah'tır, Rasûlüdür ve Allah'ın emirlerine boyun eğyerek namazı kılan, zekâtı veren mü'minlerdir.”*⁴⁵⁶ Bu ayeti delil getirmekle, öne sürülen şartların yerine gelmesi halinde mescidde tasaddukta bulunmanın övgüye mazhar olduğunu göstermek istemeleridir. İsteyen/dilenen kimse, insanların üzerlerine basıyor ve

⁴⁵⁵ İbn Mâce, Taharet, 126; Ebu Davud, “Taharet”, 92-93.

⁴⁵⁶ Maide Sûresi 5/55.

namaz kılanların önünden geçiyorsa, ona bir şeyler vermek mekruhtur. Çünkü böyle kimselere yardım etmek, insanlara eziyet vermeye yardım etmektir. Camide imam hutbe vermiyorken sadakayı almak ise helaldir.⁴⁵⁷

Hanefî mezhebinin görüşünü özetleyecek olursak, mescidlerde dilenen kimse insanların üstlerinden geçmeyip ve insanlara eziyet vermiyorsa, namaz kılanların önlerinde gezip dolaşmıyorsa ve de insanlardan dilenirken ısrar etmiyorsa, böyle bir kimseye tasaddukta bulunmak mubahtır. Esasen mescidlerde dilenmek haramdır. Üstteki şartlara riayet ederek dilenen kimseye bir şeyler vermek mübah olmakla beraber, üç şarttan bir tanesi bile terine gelmemiş olursa dilenene bir şeyler vermek haram olur. Çünkü böyle bir durumda insanlara eza edilmiş olur ki bu da mekruhtur. İnsanlara eza verme durumu olduğundan dolayı, dilenciye verilen bir kuruşun kefaretinin yetmiş kuruş olduğu söylenmiştir. Mezhep içinde mekruh değil de insanlara eziyet veren, saflar arasında dolaşan ve ısrarla dilenen kimselere bir şeyler vermenin haram olduğunu söyleyenler de vardır.⁴⁵⁸

Mâlikî mezhebine göre, mescidlerde alışveriş yapmak, kaybolan eşyayı ilan etmek, yüksek sesle konuşmak, sesi yükselterek zikir etmek gibi söz ve hareketler caiz değildir. mescidde dilenmek de aynı minvaldedir. İmam Mâlik'in mescidde dilenmenin yasaklanması ve dilenene bir şey verilmemesine dair sözü mezhebin esasını oluşturmuş ve mezhep içinde birçok fakih onun bu konudaki görüşünü nakletmiştir. İmam Mâlik'in mescidde dilenmenin yasaklanması ve dilenene bir şey verilmemesine dair görüşü, zamanla dilenen kişilerin engellenmesi ve dilenmekten mahrum edilmeleri gerektiği kanaati hâkim olmuştur. Bazı Maliki kaynaklarda mescidlerde dilenmenin yasaklanmasına dair başlıklar atılmıştır. İbn Mes'ud'un mescidde dilenene bir şey verilmemesine dair sözü nakledilmektedir. Bu mezhebe göre mescidde dilenmeyen kimseye sadaka vermek caiz olarak görülmüştür. Fakir olup durumunu açıklamayan kimsenin haline muttali olunması durumunda kendisine sadaka verilmesinde bir sakınca olmadığı kanaatini taşımaktadırlar. Başkalarının miskinler adına yardım istemesini de caiz görmüşlerdir. Mâlikî mezhebine göre mescidde dilenmekle ilgili hususlar dilenen kimseler içindir. Çünkü mescidler,

⁴⁵⁷ Mevsilî, s. 715; İbn Âbidîn, VI, 417; Heyet, “Süâl”, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, XXIV, 99; Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin Aynî, **el-Binâye Şerhu'l-Hidâye**, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût 2000, III, 94.

⁴⁵⁸ Akay, ss. 224-228; Aynî, III, 94.

namaz kılmak, Kur'an okumak, Allah'ı zikir etmek ve dua etmek için kurulmuştur. Bu sebeple gürültü yapmak, sesi yükseltmek ve dilenmek gibi mescidleri asli fonksiyonundan uzaklaştırma biçiminde olan hal ve hareketlerin yasaklanması gerekmektedir. Mezhep içindeki âlimler mescidlerde dilenenlere bir şey verilmeyip elleri boş ve mahrum olarak geri çevrilmeleri gerektiğine dair görüşlerini serdetmişlerdir. Bazı âlimler de mescidlerin kazanç mekânına dönüştürülmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Mâlikîler, yasaklamanın neye karşılık geldiğine dair bir şey söylememişlerdir. İhsan Akay'a göre mescidlerde dilenmenin menedilmesine dair hüküm haramlığı ifade etmektedir. Mescidde dilenenlere karşı kaba ve sert bir tavır takınan Maliki fukahası, dilenciliğin caminin kuruluş amacına ters olduğundan hareketle böyle bir tutum göstermiş olmalıdır.⁴⁵⁹

Şâfiî mezhebine göre mescidlerde dilenmeyi mekruh, ibadet edenleri rahatsız edecek tarzda dilenmeyi ise haram olarak görmüşlerdir. Şâfiîlere göre camide dilenene bir şeyler vermekte bir beis yoktur. Şâfiîlerin mescidlerde dilenmekle alakalı görüşleri Hanefilerin görüşleriyle paralellik arz etmektedir.⁴⁶⁰ Kişi hutbeden önce bir şeyler istese sonra hutbeyi dinlemek için otursa, kendisine sadaka vermek caiz olur, o da sadakayı alabilir. Gazâlî, Cuma günü sadaka vermenin müstehab olduğunu ve iki kat sevabının olduğunu ancak imam hutbe okurken konuşmanın mekruh olması hasebiyle bu sırada dilenciye bir şeyler vermenin müstehab olmadığını söylemektedir. İbn Mes'ud'un mescidde dilenenlerin kendilerine bir şey verilmemesine dair olan sözünü naklederek adlarını zikretmeden bir kısım âlimlerin, mescidlerde insanların arasında gezerek dilenmelerinin mekruh olacağını söyleyen âlimlerin görüşlerini nakletmiştir. Bu mezhebe tabi birçok âlim mescidde dilenmenin mekruh olduğunu açıkça dile getirmişlerdir. Dilene şartlarını havi dilencilerin mescid edebine uygun şekilde dilenmeleri mekruh hükmünün altına girmemektedir. Gazâlî, mescidin bir köşesinde sessizce oturan dilenciye bir şeyler vermenin mekruh olmadığını nakletmektedir. Suyuti ise mescidlerde dilenmeye sadaka vermenin mekruh olmadığı ve dilenen kişiye bir şeyler vermenin haram olmadığı görüşündedir. Sesini yükselterek namaz kılanlara eza veren dilenmeyi

⁴⁵⁹ Ebû Bekir b. Zeyd es-Sâlihî el-Hanbelî Cürâ'î, **Tuhtetü'r-Râki' ve'l-Mesâcid bi Ehkâmi'l-Mesâcid**, Vezâratü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, Kuveyt 2004, ss. 376-377; Zuhaylî, I, 550; II, 1321-1322; Mehmet Şener, "Cami", **DİA**, İstanbul 1993, VII, 92; Akay, ss. 228-231.

⁴⁶⁰ Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî, **İ'lâmü's-sâcid bi ahkâmi'l-mesâcid**, 4. Baskı, thk. Ebu'l-Vefâ Mustafa el-Merâğî, nşr. Cumhuriyetü mısri'l-arabiyye vezâratü'l-evkâf, Kahire 1996, s. 353.

haram sayanların bu durumu en çok kerahete hamledebileceklerini söylemektedir. Nevevi, mescidde ses yükseltilmesi ve benzeri hallerde hükmün haram değil bu durumun ancak mekruh olabileceğini açıklamaktadır.⁴⁶¹

Hanbelîler, genel hatlarıyla Şâfiîlere benzer olarak mescidde dilenenlere bir şeyler vermenin mekruh olduğunu dile getirirken, hutbe okunurken istemeyen kimseye ve kendisi için imamın istediği kimseye sadaka vermeye cevaz verirler. Mescidde dilenmek mekruh olmakla beraber dilenen kimseye bir şeyler vermek bu mezhebe göre caizdir. Bazı Hanbelîler mezhebin genel kanaatinin aksine mescidde dilenmenin mutlak manada mekruh olduğu görüşünü dile getirmektedirler. İbn Battal (ö. 387/997)'a göre mescidde dilenmek haramdır. Kişi camide dilenmediği halde kendisine tasaddukta bulunulması caizdir. Halini bilen birinin onun adına bir şeyler istemesi de mekruh değildir. Ahmed b. Hanbel, cuma günü dilenmeyi kerih görür fakat cuma hutbesinden önce dilenip hutbeyi dinlemek için oturan kimseye sadaka vermenin caiz olduğu görüşündedir. İbn Teymiyye, dilenmek zorunda kalan birinin insanlara hiçbir eziyet vermeden, isterken yemin etmeyip haline muhalif beyanda bulunmadığı ve de insanlara rahatsızlık verecek tarzda sesini yükseltmediği takdirde mescidde dilenmenin caiz olduğunu dile getirmektedir. Mescidin kapısında giriş yerinde sadaka vermek, hutbe okunurken sadaka vermekten daha evladır.⁴⁶²

3.3.5.2. Mukaddesatı Dile Getirerek Dilenmek

Fakihler, mukaddesatı dile getirerek dilenmeye dair olan “*Allah rızası için (diyerek) dilenen kimse mel’ündür. Dinen sakıncalı bir şey istemedikçe Allah rızası (diyerek) isteyene vermeyen (mes’ül) kimse de mel’ündür.*”⁴⁶³ hadisini esas kabul ederek iki yönden açıklamışlardır; dilencinin kendisiyle alakalı olan birinci kısım ve kendisinden bir şey istenene dair hükümler. Hadiste dilenen ve dilenen kimseye bir şeyler veren için olumsuz hüküm bulunmaktadır. “*Allah rızası için bana bir şeyler ver*” tarzındaki ifadeler dini yönden caiz görülmemiştir. Fakihler, “*Allah için (بِرَّهِ)*” diyerek insanlardan bir şeyler istemenin en azından mekruh olduğunda ittifak

⁴⁶¹ Akay, ss. 231-235.

⁴⁶² Cürâ’î, ss. 376-377; Zuhaylî, I, 550; II, 1321-1322; Şener, VII, 92; Akay, ss. 236-238.

⁴⁶³ Taberânî, XXII, 377; Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn er-Rûyânî, **Müsnedü'r-Rûyânî**, thk, Eymen Ali Ebû Yemânî, Müessesetü Kurtuba, Kâhire 1416, I, 326.

halindedirler. Rasûlüllâh (s.a.s.)’in şu hadisi bu konuda delildir; “Allah rızası için sadece cennet istenir.”⁴⁶⁴ İbnü’l-Mübarek’in şu sözü de fakihlerin önem verdikleri sözlerdendir; “Allah rızası için (لِرِزْقِ اللَّهِ) veya Allah hakkı için (لِحَقِّ اللَّهِ) isteyen kimseye bir şey vermemek hoşuma gider. Çünkü o Allah’ın hakir ettiği şeyi yüceltmıştır.” İsteyene vermemek, zarureti bilinmediği duruma hamledilmiştir.⁴⁶⁵ Allah ancak kendisi için dua edilip istenirse mekruh olmaz. Falancanın, meleklerinin, peygamberlerinin hakkı için ve bunun gibi ifadelerle istenilmez. Çünkü yaratılmışların yaratan üzerinde hiçbir hakkı yoktur. Kişi duasında “arşında izzetin makamı için Senden istiyorum” da demesi mekruhtur. Ebu Yusuf buna cevaz vermiştir. Bu konuda şöyle bir eser rivayet edilmiştir; “Allahım! Arşında izzetin makamı için, kitabında rahmetinin son noktası, ism-i azamın ve tam kelimelerin için senden istiyorum.” Bu ifade, Allah’ın arşının izzetine bağlı olduğu vehmini akla getirdiği için “arşında izzetinin makamı hakkı için” denmez. Yüce Allah’ın sıfatları kıdem olmakla kadimdir. Bu durumda ihtiyatla hareket edilmeli. Haber-i ahadla rivayet olunanla ihtiyat terk edilemez.⁴⁶⁶

Hiç kimsenin Allah üzerinde bir hakkı olmadığından “Allahım peygamberlerinin, velilerinin veya filan kişinin veyahut Kâbe’nin hakkı için bana şunu ver.” diye dua edilmesi veya istenmesi mekruh görülmüştür. Diğer yandan Allah adına kendisinden istenen kimse de zor durumda kalmaktadır. İsteyen kimseye vereceği yeterli maddi değerde bir şeyi olmayabilir. Bu durum da istemediği halde elinden bir şeyi çekip almaya benzer. Dilencinin durumunu bilmeyen kimsenin Allah’ın adını anarak dilenene bir şeyler vermeyi haram kabul edenler de vardır.⁴⁶⁷ Esasında Allah Teâla üzerinde vucûben hakları yoktur denebilir. Ancak Allah Teâla fazlından onlara hak vermiştir veya hak ile kastedilen hürmet ve azamettir denebilir. Böyle bir şekilde istemek ve dua etmek de vesile babındandır. Bir ayette vesile ile ilgili şöyle buyrulmaktadır; “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının, O’na yaklaşmaya vesile arayın (وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ) ve O’nun yolunda cihad edin ki kurtuluşa

⁴⁶⁴ Ebu Davud, “Zekât” 37.

⁴⁶⁵ Aynî, III, 94; İbn Âbidîn, VI, 397.

⁴⁶⁶ Mevsilî, s. 703; Akay, ss. 214-217.

⁴⁶⁷ Akay, s. 217.

eresiniz.”⁴⁶⁸ Tevessül, duanın edeplerinden sayılmıştır. Bir hadis-i şerifteki ifade de bu konuda açıklayıcı mahiyettedir;

*Kim evinden namaza gitmek üzere çıkarsa ve şöyle derse “Allahım! Senden isteyenlerin hakkı için senden istiyorum, bu yürüyüşüm hakkı için senden istiyorum. Çünkü ben övünmek, beğenilmek, gösteriş ve duysunlar diye çıkmadım. Ben ancak senin kızmandan sakınmak ve rızanı talep etmek için çıktım. Beni cehennemden korumanı ve günahlarımı affetmeni istiyorum. Muhakkak ki günahları sadece sen bağışlayabilirsin.” derse Allah rahmetiyle ona yönelir ve yetmiş bin melek onun affı için dua eder.*⁴⁶⁹

Peygamberlerin bizim üzerimizdeki hakları onlara iman etmek ve onları tazim etmektir. İhtimal dâhilindedir ki “hakk” kelimesi sıfat-ı müşebbehe değil de masdardır. Bu durumda “peygamber olmalarının hak olmasıyla senden istiyoruz” olur ki bunda sıkıntı yoktur. Yani onların hak peygamber olmaları yoksa onların Allah katında peygamberlerin müstahak hakları vardır ve o haktan istiyoruz manasında değildir. Hanefî fakihler mutlak olarak bu ibarelerin kullanılmasının memnu‘ olduğunu beyan etmişlerdir.⁴⁷⁰

Üstte yer alan kısımda Allah’ın adını anarak dilene kimselerle ilgili hükümlere değindik. Kendisinden istenilen (mes’ûl) kimseye gelince, bu konuda az önce verdiğimiz rivayetin ikinci kısmı “*Dinen sakıncalı bir şey istemedikçe Allah rızası (diyerek) isteyene vermeyen (mes’ûl) kimse de mel’ündür.*”⁴⁷¹ ile açıklanmaya çalışılmıştır. Fakihler bu kısım için zaruret halinde olup isteyen kimseye istediğini vermeyenin kınandığı şeklinde açıklamıştır. Öte yandan bir şeyler isteyen kimsenin haline muttali olunması durumunda bu durum fırsat bilinmeli ve istediği şey ona verilmelidir. Diğer yandan istenilen kimsenin de bilinen biri olması da önemli bir diğer konudur. Çünkü sahabeden Firâsî Rasûlüllâh (s.a.s.)’e “*Dileniyorum/istiyorum ey Allah’ın Rasûlü*” dediğinde Rasûlüllâh (s.a.s.) “*Hayır. İstemek zorunda kalırsan sâlih kimselerden iste.*” diye cevap vermiştir.⁴⁷² Bir hadiste de Allah için sığınma talebi isteyene sığınma verilmesi ve Allah için isteyene verilmesi emredilmektedir.⁴⁷³ Abdullah b. Ömer’in Allah rızası için bir şeyler isteyene bir

⁴⁶⁸ Maide Sûresi 5/35.

⁴⁶⁹ İbn Mâce, “Kitâbu’l-Mesâcid ve’l- Cemâât”, 114; İbn Hanbel, **Müsned**, XVII, 247 (h. no. 11156); İbn Ebi Şeybe, **el-Kitâbu’l Musannef fi’l-Ehâdisi ve’l-Âsâr**, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü’r-rüşd, Riyad 1409, VI, 25.

⁴⁷⁰ İbn Âbidîn, VI, 397.

⁴⁷¹ Taberânî, XXII, 377; er-Rûyânî, I, 326.

⁴⁷² Nesâî, “Zekât” 84; Ebu Davud, “Zekât” 28; İbn Hanbel, XXXI, 275.

⁴⁷³ Ebu Davud, “Zekât” 38; İbn Hanbel, IX, 266;

şeyler verilmesinin yetmiş kat sevabı olacağını söylediği rivayet edilmektedir. Kendisinden istenilen isteyen kişiye güvenmemesi durumunda isteyene bir şey vermenin gerekli olmadığı söylenmiştir. Dünyalık şeyleri Allah'ın adını anarak istemenin mübah fiiller içinde bulunmadığı ve uzak durulması gereken davranışlardan olduğu ortaya çıkmaktadır. Zaruret hallerinde sâlih olan ve tanınmış hayırsever kimselerden dua olarak Allah'ın rızasına ermek için temenni kabilinden istemenin cevazına kail olan âlimler de bulunmaktadır. Böyle durumlarda isteyen geri çevirmenin mekruh olduğu da dile getirilmektedir.⁴⁷⁴

Şehirlerin kalabalıklaştığı ve aynı apartmanda yaşayan insanların bile birbirlerini tanımaktan uzak olduğu zamanımızda, zayıf ve düşkün kimseler belki direkt olarak tespit edilemese de böyle kimseleri tespit etmekle görevli müesseseler ihdas edilmelidir. Bu müesseseler vasıtasıyla yardıma ihtiyacı olan kimselere ulaşılması, yapılan hayrın yerine ulaşması, bu vesileyle yardımda bulunan kimselerin gönül rahatlığıyla yardım etmeleri sağlanmış olur. Diğer yandan istemeyi/dilenmeyi meslek haline getirmiş ve insanların yardım etme gibi saf duygularını istismar edenlere imkân verilmemiş olur. Belki az nüfuslu mahalle ve köylerde zayıf ve düşkünlere tespit için bir müesseseye ihtiyaç duyulmayabilir. Herkes birbirini tanıdığı ve kimin ihtiyacı olduğu rahatlıkla öğrenilebilir ve ilk elden onlara yardım edilebilir.

Kur'an-ı Kerim'i vesile kılarak dilenme hususunda fakihler, bir önceki mevzuyla irtibatlı olarak birbirine benzer görüşler serdetmişlerdir. Bir hadiste şöyle geçmektedir: *“Kur'an'ı okuyun ve onunla Allah'tan isteyin. Çünkü sizden sonra Kur'an'ı okuyacak, onu vesile kılarak insanlardan dilenen bir kavim gelecek.”*⁴⁷⁵ İbn Mes'ûd da Kur'an okuyarak dilenen insanların geleceğini ve onlara bir şey verilmemesi gerektiğini söylediği aktarılmaktadır. Âlimler, Kur'an'ın adını kullanarak dilenenlere bir şey verilmemesi gerektiğine dair kesin görüşlerini belirtmişlerdir. Dünyalık meta kazanmak, mal-mülk elde etmek gayesiyle dilenmek bir görüşe göre mekruhtur. Diğer bir görüşe göre ise haram olduğu âlimler tarafından tasrih edilmiştir. Bütün rivayetleri âlimlerin görüşlerinde müstakil olarak değerlendiren Akay şu kanaatini dile getirmektedir; *“Kur'an-ı Kerim'i vesile kılarak*

⁴⁷⁴ Akay, ss. 218-219.

⁴⁷⁵ İbn Hanbel, XXXIII, 202.

*dilenmenin en azından mekruh olduğunu hatta günümüzde bunu istismar ederek dilenen ve kazanç kapısı olarak görenlerin birtakım uygulamalarının haram olduğunu ifade edebiliriz.*⁴⁷⁶ Bu kanaat, zamanımızdaki duruma uyduğu için kabul edebileceğimiz bir görüştür. Dilenmek zaruretsiz caiz olmadığı gibi mukaddesatı vesile ederek dilenmek ise normal olarak dilenmekten daha kötüdür.

3.6. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde dilenme ve dilencilikle ilgili ayetleri, hadisleri ve fukahanın görüşlerini inceledik. Görebildiğimiz kadarıyla dilenme ve dilencilik asla bir kazanç yolu değildir. Zaruret olmadıkça dilenmeye cevaz veren hiçbir âlime rastlamadık. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; dilencilik zaruret olmadıkça ittifakla haramdır. İhtilaf edilen husus, ne kadar malı veya parası olanın dilenmesi caiz olur kısmıdır. Bu ihtilafın sebebi de, dilenmeyi yasaklayan hadislerde geçen farklı rakam ve açıklamalardır. Hadislerde görülen farklı rakam ve açıklamaları bize göre en güzel şekilde izah eden Şâh Veliyyullâh Dihlevî'dir; Her insanın bir kazanç yolu vardır onsuz yapamaz ve bir başka iş yapma imkânı da olmaz. Bir sanat icra eden kimsenin, o sanatı icra edebilmek için lazım olan aletleri olmayınca dilenebilir. Ziraatle uğraşan, ziraat aletlerine kavuşana kadar dilenebilir. Böyle kimseler için dilenmeyi haram kılıcı mal miktarı bir ûkıyye ya da elli dirhemdir. Bazı kimseler vardır ki çarşı pazarda hamallık yaparak yahut odun toplayarak ya da benzeri işleri yaparak rızkını gündelik kazanır. Bu durumdakiler için ise, dilenmeyi haram kılan miktar, sabah-akşam karınlarını doyuracak kadar bir mala sahip olmalarıdır.

Dilenmeyle ilgili hususlar fıkıh kitaplarının değişik yerlerinde incelenmiştir. Yerine göre farklı değerlendirme ve hükümler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aslında fıkıh kitaplarında dilenmek başlığıyla ayrı bir bölüm açılmaması, dilenmenin bir meslek ve asıl kazanç yolu olmadığını göstermek açısından kayda değerdir. Bütün fıkıh kitaplarında da dilenmeyle ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Yaşanılan zamanlarda dilenenlerin sayısının az olması ve zamanımızdaki gibi dini duyguları istismar etmenin yaygın olmadığı bu vesileyle tahmin edilebilir. Çünkü çok karşılaşılmayan meseleler için farazi hükümler bile ortaya konurken, toplumu

⁴⁷⁶ Akay, ss. 220-221.

bu kadar etkileyen dilenciliğin bir bölüm altında ve yeterli bilgi olarak açıklanmaması bunu gösterebilir. Dilencilere karşı uygulanan selamlarının alınmaması⁴⁷⁷, şahitliklerinin kabul edilmemesi⁴⁷⁸ ve karşılığında mâlî ta'zir cezası tatbik edilmesi⁴⁷⁹ gibi dilencilere verilen ceza türünü teşkil eden hükümler de, dilenmenin asıl değil zaruret halinde caiz olduğunu ve dilenciliğin asla kutsal bir meslek olarak telakki edilmediğini bize göstermektedir. İslam devletlerinde “Hisbe” denen genel ahlakı korumak, kamu düzenini korumakla ve denetlemekle görevli bir teşkilatın üç temel görevinden bir tanesi de ihtiyaçtan kaynaklanmayan dilenciliğin yasaklanmasıdır. Bu yasaklamanın “Allah hakkı”⁴⁸⁰ başlığı altında ilk sırada yerine getirilmesi, dilenciliğin toplum düzenini ifsad eden bir faaliyet olarak görülmesi cihetiyle ilgi çekicidir.

⁴⁷⁷ Mevsilî, s. 703, Heyet, “Süâl”, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, XXIV, 97.

⁴⁷⁸ Ali Haydar Efendi, IV, 407, Akay, s. 260.

⁴⁷⁹ Esen, Hüseyin, **İslam Hukukunda Cezaî Sorumluluk**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003, s. 99. Buradaki “mâlî ta'zir cezası” ifadesinden müsâdere anlaşılmaktadır. Müsadere ise “devlet tarafından hazineye irat kaydetmek veya bir süre koruma altına almak üzere ceza veya tedbir olarak bir mala el konulması tasarrufudur.” Cengiz Tomar, “Müsâdere”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII, 65. Başka bir tanım olarak ise malı sahibinden zorla alıp devletin mülkiyetine geçirmektir. Başka bir tanıma göre ise devletin suçtan elde edilmiş ve suçta

lgı, d

İmiş ya da suçta kullanılma özelliğini haiz aletleri mülkiyetine geçirmesidir. Esen, Hüseyin, “İslam Hukuku Açısından Müsâdere”, **D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı XV, İzmir 2002, (Müsâdere)s. 193. Hz. Ömer (r. an)'in, yanında kendisine yeten miktardan daha fazla yiyecek bulunup da istemeye devam eden dilencinin elindeki yiyecekleri zekât develerine yedirmesi de dilencilere uygulanan müsaderenin delilini oluşturmaktadır. Esen, Hüseyin, “Müsâdere”, s. 204; Yeniçeri, s. 278.

⁴⁸⁰ Kallek, “Hisbe”, XVIII, 133-135.

SONUÇ

Tezimizde, İslam hukukunda dilenme ve dilencilik konusunda bir inceleme yaptık. Başkasından istemekle ilgili ayetlerde dilenmeye dair müspet ifadeler yer almamakta hatta dilenmek hoş görülmemektedir. İsteyene verilmesini emreden ayetler, toplumun infak bilincini artırmaya yönelik olarak görülebilir. Yoksa ilgili ayetler dilenmeyi ve dilenciliği meşru göstermez. Kaldı ki istemekle ilgili olan ayetler, günümüzdeki dilencilığe zemin oluşturacak anlamları ihtiva etmemektedir.

İstemekle/dilenmekle ilgili olan hadisler müspet ve menfî olarak hadis kaynaklarında yer almaktadır. Dilenmeye cevaz verir gibi görünen hadisler de bunu belli şartlarla kabul etmektedir. Yoksa her muhtaç durumda olanın dilenebileceği anlamına gelmemektedir. Rasûlüllâh (s.a.s.) ve râşid halifeler devrinde, dilenciliğin bir sorun olarak ortaya çıkmadığı nakledilmektedir. Eğer dilenene vermeyi ifade eden hadisler, her muhtaç durumda olanın dilenmesine izin veriyor anlamında olsaydı, pek çok kimse dilencilığe tevessül edebilirdi. O zamanki toplum, dilenciliğin zaruri bir durum olduğunun farkındaydı. Hz. Ömer (r.a.) zamanındaki bir örnek de tek başına o devirde dilenciliğin bir sorun teşkil ettiğini göstermeye yetmez. Kaldı ki onlar da az sayıda kimselerdi ve dilencilikten elde ettikleri kazançları da ellerinden alınmıştır.

Dilencilikten önce gelen kazanç ve geçim yolu, kişinin kendi el emeğiyle çalışıp kazanmasıdır. İlk bölümde metnine yer verdiğimiz hadiste, Rasûlüllâh (s.a.s.)'ın dilencilığe alternatif kazanç yolları gösterdiğini aktardık. Rasûlüllâh (s.a.s.) dilenciliği bir kazanç yolu olarak görseydi, başka alternatif kazanç yolları göstermezdi. Kişinin bizzat çalışıp kazanması ve kazandıklarıyla da hem kendisinin hem de bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılaması, sonrasında imkân bulursa da başkalarına infak etmeye teşvik edilmesi, İslam'da kişinin el emeğinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu da göstermektedir ki kişi önce hiç kimseye muhtaç olmadan bizzat kendisi çalışarak geçinmeye gayret etmelidir. Kişi, aile efradının ihtiyaçlarını karşılamakla beraber kendisinden daha muhtaç olan kimselere infakta bulunmalıdır. Şunu söyleyebiliriz ki çalışıp kazanmakla ilgili olan ayet ve hadislerde ifade edildiği üzere muhtaç kimselere infakta bulunmak için zengin olmaya gerek yoktur. Sadece zenginler infakta bulunur

anlayışı İslam'da bulunmamaktadır. Evli kadınların geçimi kocaları tarafından, evlenmemiş kızların ya da evlenip de baba evine dönen kadınların ve ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocukların ve ergen olup da herhangi bir hastalık, askerlik, eğitim hayatının devam etmesi gibi sebeplerle çalışamayan erkek çocukların geçimleri, velileri tarafından karşılanır. Bir velinin bulunmaması halinde sırasıyla diğer veliler duruma göre saydığımız kimselerin ihtiyaçlarını karşılar.

İnsanlar normal zamanlarda ve ihtiyaç halinde diğer insanlarla karşılıklı ya da karşılıksız mali muamelelerde bulunabilir. Karşılıksız/ivazsız olan muameleler aynı zamanda ibadet sevabı kazandıran işlemlerdir. İslam'ın farz kıldığı zekât, karşılıksız/ivazsız işlemlerden biridir. İvazsız işlemler içinde Hanefilerin vacip kabul ettiği fitır sadakası/fitre de vardır. Kişinin gönül hoşluğu ile maddi durumu yerinde olan veya olmayan birine hibe/bağışta bulunması da ivazsız işlemlere girer. İslam, müslümanların birbirlerinin ihtiyaçlarını imkân ölçüsünde gidermelerini, dayanışmayı ve yardımlaşmayı emretmiş, Rasûlüllâh (s.a.s.) de bu konudaki söz ve davranışlarıyla, ashabına örnek olmuştur.

Kişi kendisi çalışmıyor ve diğer insanlar da hiçbir şekilde ihtiyacını gidermiyorsa geriye başkalarına el açmak kalıyor. Âlimlerimiz zaruret halinde kalmadıkça dilenmeyi haram görmüşlerdir. Zaruret olmadıkça dilenmeyi caiz gören bir âlime rastlamadık. Hele dilenciligi meslek haline getirmek, cevaz verilecek bir durum değildir. Böylelerinin kazançları, insanların duygularını sömürerek bir şeyler alındığı için helal değildir. İhtiyacı olan kişi, istemeden bir şey verilirse alması helaldir. Dilenciligi meslek haline getirenlere yardımda bulunmamak gerekir. Çünkü dilencilik meslek değildir. Her ne kadar dilenciler kendilerini meslek erbabı görse de, bu tutum onları meslek erbabı olarak görmeye sebep teşkil etmez. İnsanlar böyle şahıslara yardım ettikçe toplumda dilenenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Çünkü dilenenlerin hepsi ihtiyaçları sebebiyle insanlardan dilenmezler. Dilenenlerin bir kısmı gerçek ihtiyaç sahibiyken, çeşitli sebeplerle kazançlarını haksız bir şekilde dilencilik yoluyla temin etmeye çalışan kimseler de bulunmaktadır. Dilenmeyi meslek haline getirenlere yardım etmek yerine, gerçek ihtiyaç sahiplerine yardım ulaştıran kurum ve kuruluşlara yardımda bulunmak daha iyi bir davranıştır. Başkalarına yardım ederken buna yakın akrabadan başlamak hem sadaka sevabına hem de sıla-i rahim sevabına vesiledir. Buradaki yakın akrabadan kastımız ise

nafakası kişiye gerekli olmayan kimselerdir. Nafakası kendisine gerekli olan kimselere bakmak ise farzdır.

Dilenmenin tarihte ne zaman başladığı tam olarak bilinmemektedir. Dilenciliğin sorun olarak ortaya çıkmasında savaş, hastalık, yaşlılık, göç gibi mazur görülen etkenler rol oynasa da, eli iş tuttuğu halde dilenen, başta çocuklar ve kadınlar olmak üzere zayıf kimseleri dilendiren gayri meşru çeteler ortaya çıkmıştır. Günümüzde İslam dünyasında devam eden iç savaşlar, insanların zengin ülkelere göç etmesine sebep olmaktadır. Gittikleri ülkelerde çalışma imkânı bulamayanlar dilencilığe başlayarak, göç alan ülkeleri zor durumda bırakmaktadır. Her yıl hac mevsiminde Suudi Arabistan'a dilendirilmek için ailelerinin rızasıyla da kaçırılarak getirilen, daha fazla para kazanmak için vücutlarının çeşitli yerlerine zarar verilen çocuklar büyük bir sorun oluşturmaktadır. Suudi Arabistan bu konuda diğer ülkelere nazaran daha fazla kanuni düzenleme yapma gereği hissetmiş ve gerekli önlemleri almaya gayret etmektedir. Batı ülkelerinde ve ülkemizde ise dilencilikle ilgili kanuni düzenlemelerin yetersiz kaldığı söylenebilir. Dilencilikle mücadele için sadece kanuni düzenleme yapmanın da yeterli olmadığı açıktır.

Dilenciligi meslek haline getirmiş müslümanları vazgeçirmek için en iyi ikna yolu, onlara İslam'ın zaruret olmadan dilenmeyi haram kıldığını anlatmak olabilir. Diğer insanlara da dilenciligi meslek şeklinde yapanlara yardımda bulunmamaları gerektiği, çeşitli iletişim vasıtalarıyla anlatılmalıdır. Gerçek ihtiyaç sahipleri tespit edilip çalışmaya güçleri yetenlere iş bulunmalı, çalışamayanlara devlet eli ile yardım edilmelidir. Bu sayede dışarda, kendini dilenmek için rezil edenlerin azalması sağlanmış olur. İhtiyacı olduğu bilinenlere de gönül hoşluğu ile yardım edilmeli, onur kırıcı davranılmamalıdır. Devlet insanların dilenmesine sebep olan olumsuz etkenleri ortadan kaldırdıktan sonra dilenciligi suç kapsamına alıp caydırıcı cezalar uygulamalıdır.

Dilenmenin gerçek ihtiyaç sahipleri arasında yaygınlaşmasının kanaatimizce en önemli sebebi, zenginlerin zekâtlarını vermemeleri ve toplumda yardımlaşma duygusunun kaybedilmesidir. Zekât gibi maddi ibadetlerin yerine getirilmemesi, gerçek ihtiyaç sahiplerinin dilenme zilletine düşmesine sebep olabilmektedir. Bununla birlikte dilencilik sadece ihtiyaçtan kaynaklanmamaktadır. Fazla emek harcamadan servetlerini artırmak isteyen ve bu sebeple dilenciligi meslek olarak

görenler sebebiyle birbirlerinden her yönden etkilenme yoluyla dilencilerin sayısı gittikçe artmaktadır. Normalde insan başkalarından bir şey isterken bile utanır, çekinir ve istememeyi bile düşünür. Belki böyle bir durum nadir yaşanır. Dilenciligi meslek olarak hiçbir devlet ve din kabul etmediği halde meslek gibi görmeleri yüzü suyu dökmek sözünü yerle bir etmektedir. Dilencilikle ilgili farklı ülke kanunlarında yeterli seviyede yasaklayıcı ifadeler bulunmadığı ya da yasaklayıcı ifadelerin yetersiz kaldığı söylenebilir. Hinduizmdeki ve Tasavvuftaki dilencilik, her ne kadar ulvi bir amaç güttüğü düşüncesiyle, dilencilik zilletini masum bir şeymiş gibi gösterse de, bu durum onları taklit eden şahıslara kötü örnek oluşturmaktadır. Artık onlarda çekinecek bir yüz ve de onun suyu kalmamaktadır. Genellikle kişiler bizzat kendisi dilenciligi meslek haline getirmek için uğraşmakla birlikte, bazen de küçük çocuklar, kadınlar ve zayıf kimseleri dilenci olarak çalıştıran çeteler mevcuttur. Dilenci çeteleri aslında bir insanlık suçu işlemektedir. Çünkü böyle çalıştırılan dilenciler, kendi rızaları ile değil ya korkutulmaları ya da hayatta kalacak başka çareleri olmadığından mecburen çetelere katlanmaktadırlar. Bu çetelerinin durumunu temize çıkarmak ve yaptıkları işi mübah addetmek hiçbir şekilde mümkün değildir.

Dilencilığın bir sorun olarak ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında ilk sırada dilencilik yapanlar, ikinci olarak dilencilik yapanlara göz yuman devletler ve üçüncü olarak dilencilere yardımda bulunanlar sorumlu kabul edilebilir. Dilenenlere bir şeyler verenler, kendilerini muhtaçlara yardımda bulunmuş sayarak, infak görevlerini yerine getirdiklerini zannetmektedirler. Hadislerde geçen sadaka vermek görevini, cami çıkışında, yollarda, kavşaklarda, mezarlıklarda ve pazarlarda gördükleri dilencilere birkaç lira vererek yerine getirmiş saymaktadırlar. Bu durum sadaka gibi geniş bir kavramı, muhtaç olup olmadığı bilinmeyen bir dilenciye verilen az bir meblağın kapsamına indirgemektedir ki bunun çok yanlış olduğu gayet açıktır. Çeşitli yerlerde etraflarını çevirerek dillerinde birbirinden dokunaklı cümlelerle bir şeyler isteyenlere yardımda bulunmak isteyen kimseler bilmeli ki, insanlara el açıp dilenenler içinde, çeşitli iletişim vasıtaları ve araştırmalarla ortaya konulduğu üzere, gerçek ihtiyaç sahibi olma durumu çok azdır. Hele mendil satmak, tartı koyup iş yapar gözükersen yardım isteyen veya kırmızı ışıklarda camları silmek için atılan çocuklara yardımda bulunmak onların yararına olmayabilir. Pek çok

kimse çocukları dilendirmek için çeşitli yollar bulmakta, hatta onları sakatlama yoluna bile gitmektedirler. Eğer insanlar çeşitli vesilelerle dilenen çocuklara bir şeyler vermeyip onları devletin ve özel kurumların yardım birimlerine göndermiş olsalar, onlara daha büyük bir iyilik yapmış olurlar.

Dilencilik yapanlar bu işin zaruret halinde zaruret miktarınca mübah olacağını bilmeli, bilmiyorlarsa televizyon, gazete, dergi ve sosyal medya gibi araçlarla onlara anlatılmalıdır. Yetkili merciler yoluyla çalışabilecek durumda olanlara eğitim verilip iş bulunmalı, çalışamayacak durumda olanlara ise kendilerini dilenmeye sevk etmeyecek miktarda maaş bağlanmalıdır. Muhtaçların ihtiyacı giderildikten sonra, kanuni düzenlemeler yapılarak dilencilik yapanlara cezalar tatbik edilmelidir. Muhtaçlara yardım etmek isteyen hayırseverlere yol gösterilmeli, şeffaf ve güvenilir kurumlar vasıtasıyla yardımların gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaştırılacağı hususunda şüpheler izale edilmelidir.

Hac mevsiminde Arabistan'a dilenmek için gelenlerin ve çeşitli sebeplerle ekonomik durumu iyi olan ülkelere göç edenlerin, o ülkelerde pek çok sıkıntıya neden olabildikleri göz önüne alındığında dilencilik, gittikçe büyüyen küresel bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel bir soruna küresel çözüm üretmek gerekir. Farklı sebeplerle bir araya gelen ülkeler, ülkelerini tehdit eden, güvenlik sorunu oluşturan ve ülke halkını rahatsız eden dilencilere karşı beraber çözüm üretmelidirler. Birkaç ülkenin önlem alması dilenciliği azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak için yeterli olmamaktadır. Şu ana kadar dilencilerle ilgili küresel çapta herhangi bir çalışma yapıldığını bilmiyoruz. Dilencilikle ilgili farklı alanlarda yapılan akademik çalışmaların ortaya koydukları bulgular, dilenciliğin gittikçe artacağını ve sadece fakir ülkeleri değil ekonomik yönden gelişmiş ülkeleri de tehdit edeceğini göstermektedir. Ülkelerin bu konuda işbirliği yapması, dilenciliği tamamen ortadan kaldırmasa da sorunu azaltacak, konuyu güvenlik sorunu olmaktan çıkaracak ve böylece yerleşik halkın rahatsız edilmesinin önüne geçilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin. **Ahvalü'sh-Şahsiyye fi'sh-Şer'ati'l-İslâmiyye**, İstanbul, el-Mektebetü'l-Hanefiyye, İstanbul ts.

Akay, İhsan. **İslam Hukukunda Dilencilik**, Fecr Yayınları, Ankara, 2019.

Aktan, Hamza. “İhraz”, **DİA**, İstanbul, 2000. XXI.542-544.

Alptekin, Coşkun. “Büyük Selçuklular”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, ed. Kenan Seyithanoğlu, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, VII. 95-213.

Apaydın, H. Yunus. “İbrâ”, **DİA**, İstanbul, 2000. XXI.263-266.

Apaydın, H. Yunus. “Akit”, **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, I.95-104.

Apaydın, H. Yunus. “Satım”, **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006. IV.1731-1740.

Atar, Fahrettin. **Fıkıh Usûlü**, 9. Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul, 2011.

Atar, Fahrettin. “Sulh”, **DİA**, İstanbul, 2009, XXXVII, 481-485.

Aybakan, Bilal. “Teberru” **DİA**, İstanbul, 2011, XL, 215-216.

Aynî, Bedrüddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Mûsâ b. Ahmed b. Hüseyin. **el-Binâye Şerhu'l- Hidâye**, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 2000.

Ayverdi, İlhan. **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 1. Baskı, Seçil Ofset, İstanbul, 2010.

Bardakoğlu, Ali. “Âriyet”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, I,154-155.

Bardakoğlu, Ali. “Bey” **DİA**, İstanbul, 1992,VI,13-19.

Bardakoğlu, Ali. İbrâ”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, II, 855-856.

Bardakoğlu, Ali. “Kiralama”, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, III, 1123-1127.

Bardakoğlu, Ali. “Sarf”, **İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul. 2006, IV,728-1729.

Bardakoğlu, Ali. “Vakıf”, **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul. 2006, IV,2113-2120.

Bardakoğlu, Ali. Vasiyet, **İslam’da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul. 2006. IV, 2121-2123.

Beşer, Faruk. **İslam'da Sosyal Güvenlik**, 4.Baskı, Nûn Yayıncılık, İstanbul. 2016.

Bezzâr, Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik b. Hallâd. **Müsnedü'l-Bezzâr**, thk Âdil b. Sa'd, Mektebetü'l- Ulûm ve'l-Hikem, Medine-i Münevvere. 2009.

Bilmen, Ömer Nasûhi. **Büyük İslâm İlmihâli**, sad. Mehmet Talû, Yasin Yayınevi, İstanbul. 2002.

Birtek, Fatih. “Dilencilik Suçu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 5, sayı 2, 2014, ss. 121-172.

Bozatay, Şeniz Anbarlı. “Çocuk Dilenciliği: Suudi Arabistan ve Hindistan'da Çocuk Dilenciliği Sorunu ve Mücadele Biçimleri”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik "Sorunlar ve Çözüm Yolları"**, haz. Suvat Parin, Yıltan Matbaası, İstanbul, 2009. ss. 225-246.

Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah. **Edebü'l-müfred**, 3.Baskı, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût,1989.

Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah. **el-Câmiu's-Sahih**, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru tavrî'n-necât, yy. h.1422.

Buladı, Kerim. **Kuran'da Sosyal Dayanışma**, Kayihan Yayınları, İstanbul, 2004.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl Hammâd el-Fârâbî. **es-Sıhah Tâcu'l- Luga ve Sıhâhu'l-Arabiyye**, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l- ilm li'l- Melâyîn, Beyrût, 1987.

Cürâî, Ebû Bekir b. Zeyd es-Sâlihî el-Hanbelî. **Tuhtetü'r-Râki' ve'l-Mesâcid bi Ehkâmi'l-Mesâcid**, Vezâratü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, Kuveyt, 2004.

Cürânî, Seyyid eş-Şerif Ebi'l-Hasen Ali b. Muhammed. **et-Ta'rifât**, 2.Baskı, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, 2003.

Çağrıcı, Mustafa. “Dilencilik”, **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, I, 405-407.

Çağrıcı, Mustafa. “Karz” ,**İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, II,1070-1072

Çağrıcı, Mustafa. “Kesb”, **DİA**, Ankara, 2002, XXV, 302.

Çağrıcı, Mustafa. ”Sadaka”, **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006. IV, 1711-1713.

Çantay, Hasan Basri. **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, Dergah Ofset, İstanbul, 2011, I-III.

Çeker, Orhan. “Havâic-i asliyye” **DİA**, İstanbul, 1997, XVI,504-507.

Çelebi, Mevlüt. “Cumhuriyetin İlk Yıllarında İstanbul’da Dilencilik (Bir Dilencinin Anıları)” **Bir Kent Sorunu: Dilencilik "Sorunlar ve Çözüm Yolları"**, Yıltam Matbaası, İstanbul, 2009, ss.159-168.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî b. Mes'ûd. **Sünenü'd-Dârakutnî**, thk. Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-risâle, Beyrût, 2004,V.

Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl b. İbrahim b. Abdussamed. **Sünen-i Dârimî**, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-muğnî, Suudi Arabistan, 2000.

Davudoğlu, Ahmed. **Bülûğu'l-Merâm Tercümesi ve Şerhi (Selâmet Yolları)**,Sönmez Neşriyat, İstanbul, ts.

Demir, Fahri. **İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı**, 5. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2012.

Demirtaş, Mehmet. “İstanbul’da Dilenciliği Önlemeye Yönelik İlk Uygulamalar ve XVIII. Yüzyılda Alınan Tedbirler”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, haz. Suvat Parin, Yıltam Matbaası, İstanbul, 2009, ss.171-191.

Demirtaş, Mehmet. “Osmanlı Başkenti’nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, cilt:0, sayı:20, 2006, ss.81-104.

Dihlevî, Şâh Veliyyullâh. **İslam Düşünce Rehberi Hüccetü'lâhi'l-bâliğa**, çev. Mehmet Erdoğan, İstanbul, 2003.

Doğan, Lütfî. “Dilenciliğin Dinimizde Yeri Yoktur”, **Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi**, Cilt 1, Sayı4, 1962, ss.13-14.

Doğan, Yusuf. “Meşhur Arap Edibi Amr b. Osman Câhiz’in (ö. 255/869) el-Buhalâ (Cimriler) Adlı Eserinde Abbâsî Dönemi Dilenciliği ve Dilencileri”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, haz. Suvat Parin, Yıltam Matbaası, İstanbul, 2009, ss. 509-523.

Döndüren, Hamdi. **Delilleriyle Aile İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2009.

Döndüren, Hamdi. **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2008.

Duman, Ali. “Sadaka”, **DİA**, İstanbul, 2008, XXXV, 384-385.

Ebu Bekr b. Ebi Şeybe. **el-Kitâbu'l Musannef fi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr**, thk. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-rüşd, Riyad, 1409.

Ebu Bekr Abdürrezzak, b. Hemmâm b. Nâfi‘ el-Himyerî. **el-Musannef**, 2. Baskı, thk. Habiburrahman el-E'zamî, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrût, 1403.

Ebu Davud, b. Süleyman b. El-Eş'as b. İshak b. Beşir es-Sicistânî. **Sünen-i Ebi Davud**, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, el-Mektebetü'l-Mısriyye, Beyrût, ts.

Ebu'l-Meâlî, Burhânü'd-Dîn Mahmûd b. Abdülazîz b. Ömer b. Mâzete el-Buhârî el-Hanefî. **el-Muhîtü'l-burhânî fîkhî'n-Nu'mânî**, thk. Abdülkerim Sâmi el-Cündî, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrût, 2004.

el-Kurtûbî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir. **el-Câmiu' li-Ehkâmi'l-Kur'ân**, 2. Baskı, thk. Ahmed el-Baradunî ve İbrahim Attafayış, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, Kâhire, 1964(h.1384).

el-Mekkî, Ebû Talib. **Kalplerin Azığı (Kûtul Kulûb)**, çev. Dilaver Selvi ve Ali Kaya, 3. Baskı, Semerkand Yayınları, İstanbul, 2004, IV.

Erbay, Celal. Nafaka, **DİA**, İstanbul, 2006. XXXII,282-285.

Erdoğan, Mehmet. **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 2.Baskı Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Erkal, Mehmet. “Âmil”, **DİA**, İstanbul, 1991, III, 58-60.

Erkal, Mehmet. “Nisab” , **DİA**, İstanbul, 2007, XXXIII, 138-140.

Erkal, Mehmet. “Nisab”, **İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, III, 1659-1570.

Erkal, Mehmet. “Rikâz” **İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları İstanbul, 2006,IV,1680.

Erkal, Mehmet. “Zekât”, **DİA**, İstanbul, 2013, XLIV,197-207.

er-Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Hârûn. **Müsnedü'r-Rûyânî**, thk. Eymen Alî Ebû Yemânî Müessesetü Kurtuba, Kâhire, 1416.

Esen, Hüseyin. **İslam Hukukunda Cezaî Sorumluluk**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2003.

Esen, Hüseyin. “İslam Hukuku Açısından Müsâdere”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı XV, İzmir, 2002, s.191-225.

Eskicioğlu, Osman. “Fakir”, **DİA** İstanbul, 1995, XII, 129-131.

Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Heravî, **Tehzîbu'l-Luga**, thk, Muhammed Avez, Dâru İhyâi't-Türâsi'l- Arabî, Beyrût, 2001.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Yakub. **el-Kamûsu'l-Muhit**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, ts.

Gazâlî, Ebû Hâmid ibn Muhammed. **İhyâu ulûmi'd-Dîn**, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 2005.

Güç, Mustafa. “Konfüçyanizm”, **Dinler Tarihi El Kitabı**, (Ed. Baki Adam) Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, ss. 433-450.

Hacak, Hasan. “İhrâz”, **İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, II, 891-892.

Hacak, Hasan. “Milk”, **DİA**, İstanbul 2005, XXX, 62.

Halîl b. Ahmed Ebû Abdîrrahmân b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el- Basrî. **Kitâbü'l-Ayn**, thk. Mehdî el- Mahzûmî, İbrahim es- Sâmerâî, Meketebetü'l-Hilâl, Beyrût, ts,

Hattâbî, Ebû Süleymân b. Muhammed b. İbrâhîm. **Me'âlimü's-Sünen Şerhu Süneni Ebî Dâvûd**, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Haleb, 1932.

Hayyât, Muhammed Yakub. **Ahkâmü'l-Mes'ele ve'l-İsticdâ fi'l-Fikhi'l-İslâmî**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ummu'l-Kurâ Üniversitesi, Mekke, 2002.

Heyet. **el-Fetâva'l-Hindiyye**, Dâru'l-fikr, Beyrût, h.1310.

Heyet, **el-Mevsûatü'l-fikhiyye**, Vezâratü'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt, 1992.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdulazîz. **Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr**, Dâru'l-fikr, Beyrût, 1992.

İbn Hanbel, Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed. **Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel**, thk. Şuayb Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 2001.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem. **Lisânü'l Arab**, Dâru Sâdir, Beyrût, h.1414.

İbnü Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. **Sünenü İbn Mâce**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İncil (Yeni Ahit), Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1996.

İmam Muhammed, Ebu Abdillâh eş-Şeybânî. **el-Kesb**, thk. Süheyl Zakkâr, Dimeşk, 1400.

İpşirli, Mehmet. “Cer”, **DİA**, İstanbul, 1993, VII, 388-389.

İtr, Nureddin. **Buluğu'l-Merâm Şerhi**, çev. Fatih Mehmet Albayrak, Ahmet Hamdi Yıldırım, Nureddin Yıldız Ahmet Efe, Tahlil Yayınları, İstanbul, 2011.

Kallek, Cengiz. “Hisbe”, **DİA**, İstanbul, 1998, XVIII, 133-143.

Kallek, Cengiz. “Miskin”, **DİA**, İstanbul, 2005, XXX, 183-184.

Kallek, Cengiz. “Müellefe-i Kulûb”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXI, 475-476.

Karaman, Hayreddin. “Akid”, **DİA**, İstanbul, 1989, II, 251-256.

Karaman, Hayreddin. **Anahatlarıyla İslam Hukuku**, 12.Baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr ibn Mes'ûd ibn Ahmed. **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertî's-Şerâi'**, 2. Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1986.

Kayapınar, Hüseyin. “Müzâraa”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII,234-236.

Kenanoğlu, M. Macit. “Mülk”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXI, 540-542.

Kermî, Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ebî Bekr. **Gâyetü'l-müntehâ fî'l-cem' 'l-İknâ' ve'l-Müntehâ**, 1.Baskı (thk. Yâsir İbrahim el- Mezrûî ve Râid Yusuf er-Rûmî), Müessesetü Şarrâs, Kuveyt, 2007.

Koçu, Reşat Ekrem. **İstanbul Ansiklopedisi**, Koçu Yayınları, İstanbul, 1966.

Komisyon. **Hadislerle İslam**, 2.Baskı, DİB Yayınları, Konya, 2015.

Komisyon. **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, 6.Baskı DİB Yayınları, Ankara, 2017.

Komisyon. **Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi**, 4.Baskı (Yayına hazırlayan ve notlar ekleyen Orhan Çeker), Mehir Vakfı Yayınları, Konya, 2016.

Köprülü, Timuçin. “Dilencilik Suçu ve Kabahati”, **Av. Teoman Ergül'e Armağan**, (Ed. Ozan Ergül), Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, 2017, ss.649-678.

Kumbasar, Murat. “Dilencilikle Mücadelede Bayburt Örneği”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5 Sayı:2, 2014 ss. 119-143.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. **el-İhtiyar lita'li'l-Muhtar**, 6.Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2016.

Mutçalı, Serdar. **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayın, İstanbul, 1995.

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî. **es-Sünenü'l-kübrâ**, (thk. Hasen Abdülmün'im Şiblî), Müessesetü'r-risâle Beyrût, 2011.

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî. **es-Sünenü's-suğrâ**, 2.Baskı, thk. Abdülfettah Ebu Gudde, Mektebetü'l-metbûâtî'l-İslâm, Haleb, 1986.

Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. **Medârikü'-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, (thk. Zekerıyyâ Umeyrât), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2008.

Nevevî, Ebu Zekerıyya Muhyiddin. **el-Minhâc şerhu sahîhi Müslim ibn Haccâc**, 2.Baskı, Dâru ihyâi't-türasi'l-arabî, Beyrût, h.1392.

Nîsâbü'rî, Ebu Abdullah el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. **el-Müstedrek ale's-Sahihayn**, (thk. Mustafa Abdulkadir Atâ), Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrût, 1990.

Nuhoğlu, Hidayet Yavuz. “Dârülaceze”, **DİA**, İstanbul, 1993. VIII, 512-514.

Öztoprak, Mustafa .“Dilencilik Konusundaki Hadislerin Kaynak Değeri ve Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi.” **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, cilt: 22, sayı: 2, 2013, ss. 83-109.

Paçacı, İbrahim. “Teberru”, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 639.

Râğib, el-İsfehânî Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. **el-Müfredâtu fî garîbil'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kalem Beyrût, h.1412.

Ruhaybânî, Mustafa b. Said. **Metâlibu Uli'n-Nuhâ fî Şerhi Ğâyeti'l- Müntehâ**, 2.Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1994.

Sâbûnî, Muhammed Alî. **Safvetü't-Tefâsîr**, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2010.

Sarıkaya, Muammer. “Abbasiler Dönemi Arap Edebiyatında Dilencilik ve Dilenci Şairler”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları Sempozyumu**, haz. Suvat Parin, Yıltam Matbaası, İstanbul, 2009, ss.489-507.

Serahsî, Muhammed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme. **el-Mebsût**, Dâru'l-ma'rife, Beyrût, 1993. II, XXX.

Seyyar, Ali. “Dilencilikle Mücadelede Koruyucu Sosyal Politikalar ve Rehabilitasyon Edici Sosyal Hizmetler”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik-Sorunlar ve Çözüm Yolları “Sorunlar ve Çözüm Yolları”**, (Haz. Suvat Parin), Yıltam Matbaası, İstanbul, 2009, ss. 329-346.

Şen, Mustafa. **Kur'ân'da Zenginlik ve Fakirlik**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Konya, 2008.

Şener, Mehmet. “Cami”, **DİA**, İstanbul, 1993,VII,91-92.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Ebu'l-Kâsim. **el-Mu'cemu'l-Kebîr**, 2.Baskı (thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi), Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, 1994.

Tirmizî, Muhammed b.İsâ b. Sevra b. Mûsâ b. Dahhâk. **Sünen-i Tirmizî**, 2. Baskı (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Şirketü mektebe ve Matbaatü Mustafa, Mısır, 1975.

Toksarı, Ali. “Dilencilik”, **DİA**, İstanbul, 1994, IX, 298-300.

Tomar, Cengiz. “Müsâdere”, **DİA**, İstanbul, 2006, XXXII, 65-67.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, 9. Baskı, Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları, Ankara, 1998.

Uludağ, Süleyman. Dilencilik, **DİA**, İstanbul, 1994, IX, 300.

Vehbi, Mehmed. **Hulâsât'ül-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'an**, 4.Baskı, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1969.

Yaman, Kadir. **Yoksulluk Hukuku: Modernleşme Sürecinde İngiltere- Osmanlı İmparatorluğu Karşılaştırması**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Yavuz, Yunus Vehbi. **İslam'da Zekât Müessesesi**, 5.Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1983.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. **Hak Dini Kur'an Dili**, (sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel) Zehraveyn yayınları, İstanbul, ts. I-X.

Yeniçeri, Celal. “İslâm Öğretisinde Çalışıp Kazanma/Kesb İlkesi ve Emeksiz Kazanç Peşine Düşme Olarak Dilencilik ve Benzerlerine Bakış”, **Bir Kent Sorunu: Dilencilik, “Sorunlar ve Çözüm Yolları”** (Yayına Hazırlayan, Suvat Parin) Yıltem Matbaası, İstanbul 2009, ss.259-283.

Yıldırım, Celal. **İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri**, Anadolu Yayınları, İstanbul, 1989.

Yitik, Ali İhsan. “Hinduizm”, **Dinler Tarihi El Kitabı**, ed. Baki Adam, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017.

Zerkeşî, Muhammed b. Abdillâh. **İ'lâmü's-sâcid bi ahkâmi'l- mesâcid**, 4.Baskı, (thk. Ebu'l- Vefâ Mustafa el-Merâğî), nşr. Cumhuriyetü mısri'l-arabiyye vezâratü'l-evkâf, Kahire, 1996.

Zeydân, Abdülkerim. **el-Medhal lidirâseti's-Şerîati'l-İslâmiyye**, Müessesetü'r-risâle nâşirûn, Beyrût, 2015.

Zeynüddin, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir el-Hanefî er-Râzî. **Tuhfetü'l-Mülûk**, (thk. Abdullah Nezîr Ahmed), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrût, 1417/1997.

Zuhaylî, Vehbe. **el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletüh**, Dâru'l-fıkr, Dimeşk, ts.

İnternet Kaynakçası

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Din İşleri Yüksek Kurulu, 2021 yılı fitre miktarını açıkladı”, **Haberler**, 15.03.2021, <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/31251/din-isleri-yuksekkurulu-2021-yili-fitre-miktarini-acikladi> (12.04.2021)

Türk Dil Kurumu. **Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (İktisat Terimleri Sözlüğü - 2004)** <https://sozluk.gov.tr/> (09.12.2020)

Türk Dil Kurumu. **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, <https://sozluk.gov.tr/> (09.12.2020)

Türk Dil Kurumu. **Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü (Hemşirelik Terimleri Sözlüğü - 2015)** <https://sozluk.gov.tr/> (09.12.2020)

Yeni Akit, “Ali Erbaş'tan flaş iftar açıklaması” **Aktüel**, 13.04.2021 <https://www.yeniakit.com.tr/haber/ali-erbastan-flas-iftar-aciklamasi-1529492.html> (04.09.2021).